

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**1930-1933 YILLARI ARASINDA “ETABLİ” (YERLEŞİKLER)
MESELESİNİN ÇÖZÜMÜNÜN TÜRK BASININDA
YANSIMALARI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Yasin SİNAN

İSTANBUL, 2008

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**1930-1933 YILLARI ARASINDA “ETABLİ” (YERLEŞİKLER)
MESELESİNİN ÇÖZÜMÜNÜN TÜRK BASININDA
YANSIMALARI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Hazırlayan:

Yasin SİNAN

050771285

Danışman;

Yrd.Doç.Dr. Burak Samih GÜLBOY

İSTANBUL, 2008

YEMİN METNİ

Sunduğum Yüksek Lisans Tezimi Akademik Etik İlkelerine bağlı kalarak, hiç kimseden akademik ilkelere aykırı bir yardım almaksızın bizzat kendimin hazırladığına and içerim.

Yasin SİNAN

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

06.10.2008

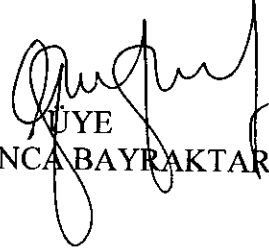
Enstitümüz *Uluslar arası İlişkiler* Anabilim dalı *Uluslar arası İlişkiler* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 050771285 numaralı *Yasin Sinan*'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*1930-1933 YILLARI ARASINDA ETABLİ (YERLEŞİKLER) MESELESİNİN ÇÖZÜMÜNÜN TÜRK BASININDA YANSIMALARI*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 08.05.2008 tarih ve 2008/13 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Kampüsünde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (60) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi ~~ayıklığı/oybirliği~~ ile ~~Kabul/Red veya Düzeltme~~ kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 7 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN

YRD.DOÇ.DR. BURAK SEMİH GÜLBOY

ÜYE

YRD.DOÇ.DR. GONCA BAYRAKTAR DURGUN

ÜYE

DOÇ.DR. LEVENT ÜRER

1930-1933 YILLARI ARASINDA “ETABLİ” (YERLEŞİKLER) MESELESİNİN ÇÖZÜMÜNÜN TÜRK BASININDA YANSIMALARI

Yasin SİNAN

Özet

Bu tez çalışmasında; Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi sırasında ortaya çıkan “Etabli” sorununun çözüm aşamasının Türk Basın kaynaklarından kamuoyuna nasıl aktarıldığı ortaya konmuştur. Kamuoyu insanların yaşanan savaşların ardından artık daha fazla acı çekmemesini istemektedir. Dönemin ulaşılabilen gazeteleri nüfus mübadelesinin insanlar için kolay bir iş olmadığı ve çözümün bir an evvel bulunması yönünde yayınlar yapmıştır. Problemin çözümü için devletlerin ortak bir irade ortaya koymaları gerekmektedir. Dönemin bölgesel ve uluslar arası konjonktürü bu problemin çözümünde önemli bir role sahiptir. Tezimizde iki devletin hem “Etabli” konusunda insanların yaşadıkları sıkıntıları çözmek hem de ileride birlikte oluşturacakları ittifakların temellerini oluşturabilmek amacıyla karşılıklı fedakarlıklarda bulunarak anlaşma yoluna gittikleri gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Mübadelesi, Etabli Anlaşmazlığı, Rum, Türk Basını

THE REFLECTIONS OF THE RESOLUTION TO “ETABLI” DISPUTE ON TURKISH PRESS BETWEEN 1930 AND 1933

Yasin SİNAN

Abstract

In this dissertation;it is analysed how the resolution process of “Etabli” dispute which occurred during the exchange of the Turkish-Greek populations was reflected on the public opinion from the side of the Turkish press sources.Public opinion hoped that people wouldn’t suffer any more in the aftermath of the war.The newspapers of this period which was made available to people published news about the need to find a solution as soon as possible,which indicated that it wasn’t an easy task.It was necessary that the states reach a consensus on the resolution to the problem.The regional and international picture of this period has an essential role on the resolution of this dispute.In my dissertation,It is pointed out that both states sought to agree on this dispute by making sacrifices in order to construct the basic considerations of the alliances which would be forged in agreement in the future and to solve the problems of the people.

Key Words: Exchange of populations, Etabli Dispute, Greek, Turkish Press,

İÇİNDEKİLER

Yemin Metni	
Jüri Sayfası	
Türkçe Özet ve Anahtar Kelimeler	
İngilizce Özet ve Anahtar Kelimeler (Abstract)	
Kısaltmalar	III

GİRİŞ 1

I. BÖLÜM

TÜRK-RUM MÜBADELESİNDE ETABLİ MESELESİNİN TARİHSEL SÜRECİ

1. AZINLIKLARIN STATÜSÜ	4
2. BALKANLAR'DA MÜBADELE	5
2.1. Türk-Rum Mübadelesi	7
2.2. Mübadelenin Sebepleri	9
2.3. Mübadele Sözleşmesi ve Diğer Mevzuat	11
2.3.1. Dr. Nansen'in Raporunun Lozan Barış Konferansında Okunması	12
2.3.2. Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Anlaşması-Lozan	16
2.3.3. Mübadele'de Temel Ölçüt: Din Faktörü	19
2.3.4. Muhtelit Mübadele Komisyonu'un kurulması	21
2.3.5. "Etabli" Sorunu	23
2.3.5.1. Etabli Meselesinin La Haye Daimi Adalet Divanına Sevk Edilmesi	25
2.3.5.2. Yunan Tarafının Görüşü	26
2.3.5.3. Türk Tarafının Görüşü	29
2.3.5.4. Görüş Ayrılıklarının Sebepleri	33
2.3.5.5. La Haye Daimi Adalet Divanı'nın Kararı	34
2.3.6. Türk-Yunan Etabli Antlaşması (Atina İtilafnamesi)	38
2.3.7. Ankara Antlaşması (Mukavelesi) 10 Haziran 1930	40

II. BÖLÜM

ETABLİ MESELESİNİN ÇÖZÜMÜNÜN TÜRK BASININDA YANSIMALARI

1. İSTANBUL'DA YAŞAYAN RUM NÜFUSU	44
2. ETABLİ VESİKASI DAĞITIMI	47
3. EL KONULAN MALLARIN İADESİ	48

4. MUHTELİT MÜBADELE KOMİSYONU'NUN NAKLİ	53
5. YUNANLILAR İTİLAFA İSTEMİYORLAR MI?	54
6. M.VENİZELOS İLE İSMET İNÖNÜ ARASINDA MEKTUPLAŞMALAR	56
7. ANKARA ANTLAŞMASI (MUKAVELESİ) 10 HAZİRAN 1930	57
7.1. M.Venizelos'un İmza Emrinin Beklenmesi	60
7.2. Ankara Antlaşmasının İçeriği	65
7.3. Yunus Nadi'nin Ankara Antlaşmasını Değerlendirmesi	67
7.4. Etabli Sayılacak Rumların Sayımı	69
7.5. Anlaşmanın Türk Meclisine Sevki ve Kabul Edilmesi	70
7.6. Anlaşmanın Yunan Meclisinde Görüşülmesi	73
7.7. Venizelos Aleyhinde Yapılan Protestolar	74
7.8. Anlaşmanın Yunan Meclisinde Tasdik Edilmesi	75

III. BÖLÜM

ETABLİ MESELESİNİN ÇÖZÜMÜNÜN TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

1.TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ VE İTALYA	83
2.TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDEKİ İTALYAN ROLÜNÜN BASINDA YANSIMALARI	86
3. M. VENİZELOS'UN TÜRKİYE ZİYARETİ VE YAPILAN ANTLAŞMALAR	88
3.1. M.Venizelos'un Ankara Ziyaretinin Basında Yansımaları	90
3.2. Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılması Antlaşması	93
3.3. Ticaret, İkamet ve Konsolosluk Antlaşması	94
3.4. Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması	94
4. İSMET İNÖNÜ'NÜN YUNANİSTAN ZİYARETİ	96
5. 14 EYLÜL 1933 TARİHLİ İÇTEN ANLAŞMA YASASI (SAMİMİ ANLAŞMA MİSAKINA MUNZAAM MUAHEDENAME)	99
6. 09 ARALIK 1933 TÜRK-RUM AHALİ MÜBADELESİ MUHTELİT KOMİSYONU'NUN İLGASINA MÜTEDAİR MUKAVELENAME	100
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	104
ÖZGEÇMİŞ	109

Kısaltmalar

AAMD	:Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.k.	:Adı geçen kitap
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.g.t.	:Adı geçen tez
A.Ü.	:Ankara Üniversitesi
C	:Cilt
Çev.	:Çeviren
S	:Sayı
s	:sayfa
SBF	:Siyasal Bilgiler Fakültesi

GİRİŞ

Türk-Rum Mübadelesi Kurtuluş Savaşının ardından yapılan Lozan Barış görüşmeleri sonucunda Yunanistan ile imzalanmış ve 1934'e kadar süregelen milli ve uluslararası bir meselemizdir. Meselenin bu kadar uzun sürmesinin nedenlerinden birisi de 'Etabli' konusunun her iki ülke tarafından kendi politikaları doğrultusunda değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Mesele uzun yıllar çözüm beklemiş ve bu arada halklar oldukça zorluk çekmiş ancak 1930 yılında iki ülke arasında varılan anlaşma gereğince her hal ve şart altında İstanbul'da bulunan tüm Rum ahalisi mübadeleden muaf tutulmuştur.

Bu çalışmanın amacı; uluslararası problemlerin yine uluslararası ilişkiler ve politikalar çerçevesinde ortak fayda noktasında birleşilerek makul bir çözüm noktasında birleşilebileceğini göstermektir. Problemlerin çözümünün diğer konuların görüşülmesinde, işbirliğinin önünün açılmasında ve ittifakların kurulmasında devletlere oldukça kolaylık sağladığı da açıkça görülebilmektedir. Meselenin iki ülke ilişkilerini fazlaca meşgul etmesinin kamuoyu tarafından istenmediğini ve dönemin basın kaynaklarında nasıl yankı bulduğunu göstermek de diğer bir amacımızdır.

"Etabli" meselesinin ortaya çıkış sebeplerini tarih perspektifinden süzerek ve ülkelerin bu dönemdeki durumlarını ortaya koyarak meselenin nereden kaynaklandığını birinci bölümde incelemeye çalıştım. Ayrıca meselenin uluslararası Adalet Divanında ortaya konuş biçimi ve her iki tarafın tezlerini nasıl savunduklarını da yine birinci bölümde belirtmeye çalıştım.

İkinci bölümde ise meselenin çözülmesi yönünde yapılan çalışmaları, Ankara Anlaşmasından önceki çözüme giden yolda gelişen olayları ve Ankara Anlaşmasının imzalanma sürecini ulaşabildiğim dönemin bazı gazete kaynaklarından aktarmaya çalıştım. "Etabli" meselesi belli bir kısım insanları ilgilendirdiğinden ve meselenin bazı dönemlerde (Anlaşmanın yapıldığı, Venizelos'un Türkiye'ye geldiği, İsmet İnönü'nün Yunanistan'a gittiği ve Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Kaldırıldığı) oldukça fazla kamuoyunda tartışıldığından sadece o tarihlerde gazeteler bu konuyla ilgili haber yayını yapmakta idiler. Durum böyle olduğu için çalışmada kullandığım kaynak gazetelerin bu sınırlı tarihlerdeki sayılarında meselenin kamuoyunda nasıl algılandığını ortaya koymaya çalıştım. Ayrıca bu

dönemde yayınlanan gazetelerden en çok Cumhuriyet Gazetesi kaynaklarına ulaşma imkanım olduğundan bu gazeteden daha fazla yararlanma imkanım oldu.

Üçüncü bölümde ise meselenin çözümünden sonra her iki ülke arasındaki yaklaşmanın ortaya çıkardığı samimi ilişkiler ve yapılan anlaşmalar ile bu meselenin çözümünde rol oynayan İtalya'nın bu süreçteki diplomatik hareketlerini yine dönemin Türk gazetelerinin kamuoyuna aktardığı şekilde çalışmamda yer vermeye çalıştım.

I. BÖLÜM

TÜRK-RUM MÜBADELESİNDE “ETABLİ” MESELESİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Osmanlı Devleti'nin de son yüzyıllardaki en önemli meselelerinden biri azınlıklar konusu olmuştur. Batılı ülkeler, Osmanlı Devleti ve onun hâkim olduğu bölgeler üzerindeki amaçlarını azınlıkları kullanmak suretiyle gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Öncelikle Balkanlardaki gayr-i Müslim unsurları, daha sonra ise Ermenileri kullanarak Osmanlı Devleti'nden koparma ve devletler oluşturma yoluna gitmişlerdir¹.

Bu durum bilindiği için, Millî Mücadele döneminde azınlıklara, huzurumuzu bozucu hareketlere devam etmelerine izin verilmeyeceği hususuna dikkat çekilmiştir. Erzurum Kongresi'nde; Hıristiyan azınlıklara siyasî dengemizi bozucu imtiyazlar verilemez kararı alınmıştır². Yine aynı şekilde, Sivas Kongresi'nin kararları arasında, “Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bilcümle anasır-ı gayr-i müslimenin her türlü musavat-ı hukukiyeleri tamamiyle mahfuz olduğundan, anasır-ı mezkûreye hâkimiyet-i siyasiye ve muvazene-i içtimaiyemizi ihlâl edecek imtiyazat itası kabul edilmeyecektir”³, ifadesi yer almaktadır. Misâk-ı Millî'nin beşinci maddesi azınlıklar ile ilgilidir ve şöyledir: “Düvel-i İtilâfiyye ile muhâsımları ve bazı müşârikleri arasında takarrur eden esâsât-ı ahdiyye dairesinde ekaliyyetler hukûku -memâlik-i mütecâviredeki Müslüman ahâlisinin de aynı hukûkdan istifâde etmeleri ümniyyesiyle tarafımızdan teyid ve temin edilecektir”⁴ şeklinde yer almıştır.

Son iki yüzyıllık meselelerin masaya yatırıldığı Lozan Konferansı'nda ele alınan önemli konulardan biri de azınlıkların statüsü ve onlarla ilgili düzenlemelerdir. Bu çerçevede, Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi imzalanmış, Atatürk'ün ifadesiyle; “Bir fesat ve hıyanet ocağı olan ve memleketimize nifak tohumları eken, uyuşmazlıklar

---

¹ Tosun, R., “Lozan Ve Azınlıklar”, Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi S.10, Konya, 2002, s.93

² Atatürk, M. K., Nutuk II, Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Ankara, 1984, s. 46

³ Unat, F.R., “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşuna Ait Vesikalar”, Tarih Vesikaları Dergisi, C. III, S. 15, Mayıs 1949, s.165

⁴ Budak, M., İdealden Gerçeğe, Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika, İstanbul 2002, s. 157

yaratan, Hıristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluğa ve felakete sebep olan Rum Patrikhanesinin sınırlarımız dışına çıkarılması için gayret sarf edilmiş, ancak bu mümkün olmamıştır”⁵. Ayrıca, bundan böyle Türk vatandaşı olarak Türkiye’de yaşayacak olan gayr-i Müslimlerin statüleri de belirlenmiştir.

1. AZINLIKLARIN STATÜSÜ

Lozan Barış Antlaşmasına göre, azınlıklar Türkiye’deki gayr-i Müslimlerden ibarettir. Onun dışında Türkiye’de azınlık statüsünde hiçbir grup yoktur.

Lozan Barış Antlaşması’nın üçüncü kısmındaki Ekalliyetlerin Himayesi başlığını taşıyan 37-45.maddeler Türkiye’deki azınlıkların statüsünü belirlemektedir. Bu maddelere göre ;⁶

1. Türkiye, vatandaşları arasında ırk, din, dil ayrımı yapmayacaktır.
2. Her Türk vatandaşı, dinî vecibelerini kamu düzenini bozmadan yerine getirebilecektir.
3. Azınlıklar, serbestçe dolaşım ve göç etme hakkına sahip olacaklardır.
4. Her Türk vatandaşı, din ayrımı gözetilmeksizin kanunlar önünde eşit olacaktır.
5. Azınlıklar da bütün medenî ve siyasî haklardan eşit şekilde faydalanacaklardır.
6. Azınlıklar, kendi okullarını kurma hakkına sahip olacaklardır. Bu okullarda kendi dilleri ile öğretim yapabilecekler, ancak Türk Dili’ni öğrenmek de mecburi olacaktır.
7. Türk Hükümeti tarafından Türkiye’deki azınlığa tanınan bu haklar, Yunan Hükümetince, kendi ülkesindeki Türk azınlığa tanınmıştır

Azınlıklara tanınan bütün bu haklara Türkiye Cumhuriyeti Devleti şimdiye kadar harfiyen riayet etmiş, bundan sonra da edecektir. Ancak, aynı haklar Yunanistan tarafından

---

⁵ Atatürk, M. K., Nutuk II, Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Ankara, 1984, s. 231

⁶ Meray, S.L., (Çev.), Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler, Takım II, C. 2, Ankara 1973, s, 184-187 ; Soysal, İ., Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, C. I (1920-1973, s. 11-14 ; Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923) , 1945), 2. Basım, TTK, Ankara 1989, s. 95-98

oradaki Türk azınlığa tanınmasına rağmen, bu hakların kullanımını şimdiye kadar fiiliyata geçmemiştir.

Ancak, Yunan hükümeti Türk azınlığı ezerken, okul açmalarına müsaade etmezken, azınlığın vakıflarına çeşitli bahanelerle el koyarken Lozan Antlaşması'nda imzası olan, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletler bu duruma seyirci kalmışlar, hatta Yunan idarecileri çoğu zaman bu cesareti söz konusu devletlerden almışlardır. Ama buna rağmen azınlıklar konusunda zaman zaman Türkiye suçlanmaya çalışılmıştır. Tabi ki bu tavırların gerçek sebebi, Osmanlı Devleti'nin son iki yüzyılında gayr-i Müslim unsurları bahane ederek içişlerimize karışmayı alışkanlık haline getiren batılı devletlerin bu durumu devam ettirmeye çalışmalarıdır.

2. BALKANLAR'DA MÜBADELE

Uluslaşma Süreci ile balkanlardaki halklar, kendi ulusal devletlerini kurmak amacıyla, yüceltilen ulusçuluk ideolojisi ile eyleme geçmişlerdi. Ondokuzuncu yüzyıldan itibaren Balkanlar'da milli devletler kurulmuştu. Bu yeni devletler, Türk-Müslüman kitleler üzerinde baskı kurmuşlar ve büyük göç hareketlerine zemin hazırlamışlardı⁷. Kurulan bu yeni ulusal devletler, Türk ve Müslüman kitleleri, kendi toplumsal yapıları için tehlike olarak görüyorlardı. Karmaşık duygular ve yaklaşımlar, yeni devletlerin sınırları içinde kalan Türker'e yönelik, baskı unsuru temelinde biçimlenmiş politikalar yaratılmasına neden oluyordu. Böylece, kurulan yeni devletlerin yarattığı baskılar, Türk ve Müslüman unsurların, Balkanlar'dan koparak, Anadolu'ya yönelik göçlerinde en belirleyici etken olarak ortaya çıkmıştı. Bu baskı ve göçe zorlama olgusunun başında, bir kısmı Balkanlar'daki etnik ve din ayrımlarıyla temellendirilmiş ulusçuluk kavramı gelmekteydi. Bu nedenle onlar, imparatorluk gibi, farklı etnik ve dini gruplara hoşgörü ile bakmamışlardı. Ulus olarak gelişimleri, Türk-Müslüman kitlelere düşmanlıkla temellendirilmişti. Her yeni kurulan ulusal devlet, toprak egemenliğini sağlamak çabasıyla, toprak sahipliğini genellikle ellerinde bulunduran Türklerin, yöredeki gücünü kırmak için, onları göçe zorlamayı gerekli görmüşlerdi. Yeni bağımsızlığını elde eden bu uluslar, ulusal

---

⁷ Tekeli, İ., "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Kanunu", Toplum Ve Bilim, 50 (Yaz, 1990), s.54

egemenliklerini pekiştirmenin yolunu, ülke nüfusunun homojenleşmesinde buluyorlardı. Böylece, imparatorluğun eski topraklarından, bir Türk-Müslüman nüfus göçü başlamıştı⁸.

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde, özellikle 1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra, önemli göç olayları yaşanmıştır. Bu göçlerin nedeni, savaşlar dolayısıyla İmparatorluğun toprak kaybetmesidir. Kaybedilen topraklardaki Türk-Müslüman nüfus, elde kalan bölgelere göç etmişlerdir. Bu olay, Balkan savaşları (1912–1913) döneminde artarak devam etmiştir.

Balkan Savaşları dönemindeki göç olayları bir “Nüfus Mübadelesi”ni gündeme getirmiştir. Mehmet Said Halim Paşa başkanlığındaki İttihad ve Terakki Hükümeti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Andlaşması (29 Eylül 1913) ile mübadele, resmi bir çerçeveye bağlanmıştır. Göç olaylarını düzenleyen ilk andlaşma olan İstanbul Andlaşmasıyla, gerçekleştirilecek olan ahali değişimi, sınırın her iki yanında 15 km. mesafede oturanları kapsamaktaydı⁹.

Osmanlı İmparatorluğu’nu Bulgaristan ile nüfus mübadelesi yapmaya iten nedenlerden biri zorunlu göç olayı ise, diğeri de Hıristiyan azınlıklardan kurtulma isteğidir. “Bir uluslar mozaiği olan Osmanlı İmparatorluğu’nda özellikle Hıristiyan “millet”ler duraklama döneminden bu yana Avrupa’nın büyük devletlerinin müdahale nedeni olmuşlar, ayrıca On dokuzuncu Yüzyılın başat ideolojisi olan milliyetçilik fikirlerine koşut bir ulusal bilinç geliştirdikleri için devletin kronik zayıflığını oluşturmuşlardı. İmparatorluktaki en son milliyetçi akım olan Jön Türkler, İmparatorluktaki Hıristiyan azınlıklar ile Avrupa müdahalesini bir neden-sonuç ilişkisi biçiminde algıladıklarından, İmparatorluğun egemenliğinin ön koşulu olarak bu grupların oluşturduğu sorunu çözmeyi şart saymaktaydılar”¹⁰. Bunun sonucunda da İstanbul Antlaşmasından birkaç ay sonra, aynı nitelikte bir antlaşma önerisi Yunanistan’a da yapılmıştır.

---

⁸ www.forumuz.biz/showthread.php?t=94556&goto=nextnewest (14.10.2005)

⁹ Oran, B., Türk-Yunan ilişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1986, s. 46.

¹⁰ Oran, a.g.e, s. 46

2.1. Türk-Rum Mübadelesi

Diğer gayrimüslimlerle kıyaslandığında onlardan daha üstün ve korunmada öncelikli bir millet olarak kabul edilen Rumlar, Osmanlı Devleti içerisinde oldukça iyi bir konumdaydılar. Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmesiyle birlikte devlet aleyhinde çalışmaya başlayan Rumların, millet bilincine kavuşmalarında Rum ticaret burjuvazisinin ve Fener Aristokrasisinin yanı sıra Rusya ve öteki Avrupa devletlerinin de etkisi olmuştur¹¹.

Yunanistan 1830'da bağımsızlığını kazandığı sırada, sınırları içinde türdeş bir Rum nüfusu barındırmaktaydı. Teselya, Makedonya, Girit, Epir de Ege Adalarının Yunanistan'a geçmesiyle nüfus yapısındaki türdeşlik de değişmeye başlamıştır. 1913'de Balkan Savaşının bitmesiyle nüfusun etnik yapısı, 1830'daki durumdan oldukça farklı bir görünüm kazanmıştır. Bu tarihte Yunanistan sınırları içindeki Türk, Ulah, Slav ve Arnavutların sayısı nüfusun % 20'sini bulmaktaydı¹².

Yunanistan'ın bağımsızlıktan sonraki amacı, sınırları içinde yalnızca Yunanlıların yaşadığı bir devlet oluşturmaktı. Yunanistan'ın devlet olarak amaçladığı sınırlar, Batı Anadolu bölgesine kadar uzanmaktaydı¹³. Çizilen bu sınırların ve gerçekleştirilmek istenen nüfus yapısının ifadesi olan "Megali İdea"¹⁴, Yunanistan'ın izlediği dış politikanın başlıca unsuru olmuştur. Bu amaçla Yunanistan da Osmanlı İmparatorluğu ile bir mübadele istiyordu. Ama Yunanistan'ın amaçladığı mübadele, "Megali İdea" sınırları dışındaki Rumları kapsamaması yönündeydi. Yunanistan, Batı Anadolu bölgesini kendi sınırları içinde gördüğünden mübadelesini istediği Rumlar, Anadolu içlerindeki Rumlardı¹⁵.

İttihat ve Terakki Hükümeti İzmir Rumları ile Makedonya Türklerini kapsayacak bir mübadeleyi Yunanistan'a önerdiği tarihte, güvenlik gerekçesiyle Ege kıyıları ve Doğu

---

¹¹ Ortaylı, İ., Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu, Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri, Ankara, 1986, s.165.

¹² Akgün, S., Birkaç Amerikan kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler, Ankara, 1986, s. 242.

¹³ Akgün, a.g.m., s. 244

¹⁴ Megali idea, Yunanistan'ın bir devlet olarak kurulmasından sonra gerçekte, eski Bizans İmparatorluğunu yeniden kurabilmek amacıyla iki kıta ve beş denize yayılan Büyük Yunanistan, Rum ırkından gelen insanların yaşadıkları yerleri kapsayan bir şekilde milli bir devlet kurma esasına dayanan Megali İdea (Büyük İdea) Yunanistan'ın hedefi olmuştur. Sonyel S. R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, Ankara, 1973, s.30-32; Çaycı Abdurrahman, "Yunanistan'ın Anadolu Macerası I", H.Ü.Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, C.I, S.1, Ekim, (1-20), 1987, s.2.

¹⁵ Akgün, a.g.m., s. 244

Trakya'daki Rumların Anadolu'ya nakillerini kararlaştırmıştı. Dolayısıyla bu mübadele önerisi Yunanistan'ın amaçlarına uygun değildi. Fakat İttihat ve Terakki'nin almış olduğu nakil kararı, Venizelos'un öneriyi kabullenmesine neden olmuştur.¹⁶ Haziran 1914'te Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesiyle ilgili antlaşma imzalandı ve mübadeleyi yürütecek bir Karma Komisyon oluşturuldu. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla antlaşma uygulanamadı.

Birinci Dünya Savaşından Osmanlı İmparatorluğu yenik çıktı. Müttefik Devletler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında başlatılan işgallerle İmparatorluk Müttefik Devletlerce parçalanmış oldu. 15 Mayıs 1919'da da Yunanlılar İzmir'e asker çıkardı.

Yunanlıların İzmir'e çıkmasının ardından Anadolu'da bir Türk Kurtuluş Savaşı başlamış oldu. 1919–1922 tarihleri arasında süren savaş, Türkiye ile Müttefik Devletlerin Mudanya'da imzaladığı mütareke ile sona erdi. Bu tarihten sonra Türkiye ile Yunanistan arasındaki durum da tamamıyla değişmiş oldu. Savaş sırasında bir milyondan fazla Rum, Yunanistan'a sığınmıştı ve Yunanistan "Megali İdea" sınırlarını elde edememişti.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması, savaş sonucu Yunanistan'ın yaşadığı yoğun Rum göçü, Yunanistan'ın nüfus mübadelesi konusundaki görüşlerini değiştirmesine neden olmuştur. Yaşanan yoğun göç, Yunanistan'ı ekonomik ve sosyal açıdan zor bir duruma sokmuştu. Bu ortam içinde Yunanistan, Türkiye'nin önerdiği zorunlu mübadele önerisini kabul etmek istemiyordu¹⁷.

2.2. Mübadelenin Sebepleri

İki ülke arasında bir halk değişimi yapılması gereği, I. Dünya Savaşı sırasında hissedilmişti. Balkan Savaşlarından sonra iki ülke arasındaki sorunların büyük boyutlar kazanması, araya giren yabancı ülkelerin tahriklerinde başarılı olmaları, iki toplumun artık

---

¹⁶ Oran, a.g.e., s. 46.

¹⁷ Kayam, H. C, "Lozan Barış Andlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM'de Görüşülmesi", AAMD, C. IX, S. 27, Temmuz-Kasım 1993, s.586

bir arada yaşayamayacağını meydana çıkarmış, anavatanlarına dönmek kaçınılmaz bir durum almıştı ¹⁸.

Nüfus mübadelesi konusunun ilk gündeme gelmesinde Yunanistan'ın yayılcı ve hayalci politikalarının rol oynadığını görüyoruz. Daha Balkan Savaşları sırasında Megali İdea'yı gerçekleştirebilmek, Ege'yi Yunan gölü haline getirebilmek için Türk topraklarına göz diken Venizelos, bir yandan bu ülküsünü gerçekleştirmeye çalışırken, bir yandan da Yunanistan'ı yalnız Yunanlılara özgü bir devlet haline getirmeyi amaçlıyordu. Bu düşüncesinin gerçekleşmesi halinde Yunanistan'ın Türk nüfustan arınmasıyla olasılık kazanacağı görüşü, Türk-Yunan nüfus mübadelesinin (değişiminin) ilk teorisini olarak savını Balkan Savaşlarından sonra duyurmaya başladı ¹⁹.

Balkan Savaşlarını müteakip İzmir ve Balıkesir sahillerinde oturan Rumlar, bu savaşlarda topraklarını daha da genişleten Yunanistan'a göç etmeye başlamışlardır. Yunanistan, bu olayı her defasında olduğu gibi, Türkiye'nin aleyhine kullanmak için propagandaya girişmiştir. Bunun üzerine yapılan milletlerarası mahiyetteki bir araştırmada, Rumların kendi istekleri ile Yunanistan'a gittikleri anlaşılmıştır. Daha sonra İngiltere'nin araya girmesiyle görüşmeler başlamış ve taraflar arasında; Yunanistan'a giden Rumların bir daha avdet etmemelerini, mallarının tasfiyesini ve hicret mıntukasının şarkî Trakya ile İzmir Vilâyeti sahillerinin 30 kilometre dahiline kadar olmak üzere köylerde oturan Rumlarla Makedonya'daki Türk köylerine hasrını, mübadelenin bunlar arasında yapılmasını esas itibariyle kararlaştırmıştı ²⁰.

Ancak, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine bu mübadele anlaşması uygulanamamıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, I. Dünya Savaşı sonucunda Yunanistan Türk topraklarını işgal etmiş ve buralardaki Türkleri yok etmek için bin bir türlü haksızlığa başvurmuştur, hem de Türkiye'ye daha fazla Rum gelmesi ve yerleşmesi için çalışmıştır. Ancak, hem Yunanistan'ın, hem de en büyük destekçisi İngiltere başta olmak üzere Müttefiklerin plânları Türk Millî Mücadelesi ile alt-üst olmuştur. 1922 yılı Ekim'inde Mudanya silah bırakışmasından sonra Doğu Trakya ve İstanbul'dan da Anadolu'dan olduğu gibi çok sayıda Rum, kendiliklerinden Yunanistan'a göçmüşlerdi. Türklerin İstanbul'u işgalden kurtarmalarından önce 100.000 Rumun şehirde kalmasına karşın, yaklaşık 50.000

---

¹⁸ Şakiroğlu, M.H., Lozan Konferansı Sırasında Kabul Edilen Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihi Notlar, Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, TTK, Ankara, 1985, s.228.

¹⁹ Akgün, a.g.m., s.242.

²⁰ İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932, s.7.

Rum, kenti terk etmişlerdi. Bu göçmenler Yunanistan için büyük sorundu, çünkü ülkesinde yer bulması gereken yalnız Türkiye'den gelen göçmenler değildi. Aynı yıllarda Bulgaristan'dan ve Rus ihtilali üzerine Rusya'dan da yaklaşık 1.200.000 göçmen Yunanistan'a sığınmış; hepsi birleşerek devlete ekonomik, sosyal, yönetsel sorunlar getirmişti²¹. Dolayısıyla, Yunanistan bu problemi çözmek mecburiyetinde idi.

Ayrıca, bu yer değiştirmeler, aynı zamanda Türkiye'de de ekonomik sıkıntılara sebep olmuştur. Meselâ; bu göçler sebebiyle bir kısım tarım alanları işlenememektedir²². Her iki ülke için gelecek yaz tarım ürünlerinin elde edilmesi yaşamsal önem taşıyordu. Başka bir deyişle, Türkiye için verimli Trakya topraklarının, 1923'te de her zamanki ürünü vermesi ne kadar önemliyse, Yunanistan için de, tarımcı göçmenlerin gelecek yazdan önce kendi ürünleriyle kendilerini besleyebilmeleri öylesine önemliydi. Nüfus mübadelesi işinin, hiç olmazsa bir kısmının şubat sonundan önce, üç ay içinde sonuçlandırılması zorunluydu. Çünkü bu tarihten sonra, tarım mevsimine yetişmek artık olanaksızdı. Doğu Trakya başta olmak üzere, Anadolu'da boşalmış köyler çoktu. Giden Rumlar'ın bıraktıkları araç gereç de kullanılabilirdi. Dolayısıyla Yunanistan'dan mübadele edilecekler, hemen bu köylere yerleştirilmeliydi²³.

Rumların sebep olduğu ve bir kısmını yukarıda belirtmiş olduğumuz Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan ibret verici olaylara bağlı olarak toplumlar arasında oluşan zıtlık, bozulan güven ortamı ve Türk Devleti'nin Misak-ı Millî sınırları içerisinde homojen bir nüfus yapısına sahip olma isteği mübadeleyi zorunlu hale getirmekteydi. Zaten Lozan Konferansı'na gönderilen Türk Heyeti'ne Bakanlar Kurulu tarafından verilen 14 maddelik talimatnamenin 9. maddesinde azınlıklar konusundaki esas, mübadele olarak belirlenmişti²⁴.

Kısacası, bir yandan savaş sırasındaki göçler ve yakıp-yıkmalar, öte yandan halkların iç içe girmişlikten kurtarılmasının barışın korunmasını sağlayabileceğine olan inanç, mübadeleyi gerekli kılmaktaydı. Mübadele, aynı zamanda etnik yer değiştirmeler

---

²¹ Akgün, a.g.m, s. 247.

²² Meray, S. L., a.g.e., Takım I, C.1, Kitap 1, s. 117.

²³ www.forumuz.biz/showthread.php?t=94556&goto=nextnewest 14.10.2005

²⁴ Öksüz, H., "Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları", AAMD, S.48, C. XVI, Kasım 2000, s.753

sonucu ortaya çıkan ekonomik sorunların çözümlenebilmesinin yolu olarak da görülmekteydi²⁵.

2.3. Mübadele Sözleşmesi ve Diğer Mevzuat

Bağımsızlık Savaşını başarıyla yürütmüş olan TBMM Hükümeti, Lozan'da bir devlet olma kimliğini kabul ettirme savaşı vermiştir. Bu nedenle Lozan'da bağımsızlığı zedeleyebilecek her şeye karşı çok hassas davranmıştır. Kapitülasyonlar ve Osmanlı borçlarının tasfiyesi konuları, görüşmeleri zaman zaman sertleştirmiş ve özellikle Kapitülasyonların devamı konusundaki Müttefik Devletlerin ısrarı, Lozan görüşmelerini üç ay kesintiye uğratmıştır. Görüşmeler sonunda imzalanan belgelerle TBMM Hükümeti, diğer bağımsız devletlerle eşitlik statüsünü ve egemenlik hakkını kabul ettirmiştir.

Bilindiği gibi Lozan Barış Konferansında bir tarafla İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Amerika Birleşik Devletleri (gözlemci olarak) temsilcileri, öte yanda TBMM Hükümeti temsilcileri yer almıştır. Konferansta Türkiye'yi İsmet Paşa, Rıza Nur Bey ve Hasan Bey temsil etmişlerdir²⁶. Türk Hükümeti, temsilci heyetinin yola çıkmasından önce bir bakanlar kurulu toplantısı düzenlemiş ve 14 maddelik bir talimatname hazırlamıştır. Talimatnamenin 9. maddesinde bulunan azınlıklar konusunun mübadele esasında çözümlenmesi istenmiştir²⁷.

Lozan Barış Konferansı, Türkiye ile Batılı devletler arasındaki savaş ortamına son vermek amacıyla toplanmış bir konferanstı. “Bu görüşmelerde, sınırların belirlenmesi yanı sıra, siyasi ekonomik ve hukuki sorunların da çözümlenmesi gerekiyordu. Millileşme hareketlerinin önemli bir halkası olarak görülen nüfus sorununu, yeni anlayışlara ve ortaya çıkan topoğrafyaya uygun olarak ele alınması umuluyordu”²⁸. Bakanlar Kurulunun verdiği talimat da Türkiye'nin batının öngördüğü model olan milliyet ilkesini benimsemiş olduğunu ifade eder. Buna göre azınlık statüsü vermek yerine “mübadele” tercih

---

²⁵ Kayam, a.g.m., s.586.

²⁶ Çalışkan, A., Lozan Antlaşmasına Göre Nüfus Mübadelesi ve sonrası, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 1997, s.16

²⁷ Aktaran, Ürer, L., Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları, İstanbul, 2003, s.220

²⁸ Arı, K., Büyük Mübadele, İstanbul, 2003, s.15

edilmiştir²⁹. İncelememizi oluşturan Mübadele Sözleşmesi ise Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanmıştır.

2.3.1. Dr. Nansen'in Raporunun Lozan Barış Konferansında Okunması

Rum ve Türk nüfuslarının mübadelesi için bir planın ilan edilme süreci , Fridtjof Nansen'in savaşın hemen sonrasında Milletler Cemiyeti tarafından mültecilerin durumuyla ilgilenmek üzere bölgeye atanmasıyla başladı. “Yunan ve Türk hükümetleri arasında nüfus mübadelesine ilişkin bir antlaşmayı gerçekleştirmek” misyonuyla görevlendirilmiş olan Nansen, mülteciler için acil bir çözüm sağlamak amacıyla iki hükümetle de çeşitli düzeylerde görüşmelere katıldı. İzmir olayları sonrasındaki durumun ciddiyeti nedeniyle, Avrupalı diplomatlar arasında, Türkiye ve Yunanistan'ın nüfus mübadelesi konusunu bir an önce ve askıdaki diğer konulardan bağımsız olarak tartışıp, çözmeleri gerektiği görüşü hakimdi³⁰.

1 Aralık 1922 tarihli oturum, tümüyle mübadele sorununun görüşüldüğü bir oturum olmuştur. İlk olarak Dr. Nansen nüfus mübadelesi konusundaki görüşlerini ve önerilerini açıklamıştır. Dr. Nansen'in oturuma katılması ve görüş bildirmesi de İngiliz temsilci Lord Curzon'un çağrısı üzerine gerçekleşmiştir³¹. Milletler Cemiyeti'nin 1919'da oluşturduğu Uluslararası Muharecet Komisyonu'nun başkanlığını da yapmış olan Dr. Nansen'in görüşleri, konunun uzmanı olması³² bakımından önem taşımaktadır.

Dr. Nansen, Türkiye ile Yunanistan arasında, geciktirilmeden bir mübadele yapılmasını isteyen “dört büyük devletin İstanbul'daki temsilcilerinden” çağrı aldıktan sonra, konu ile ilgili olarak temaslarda bulunduğunu belirtmektedir³³. Türk ve Yunan makamlarıyla görüşen Nansen, her iki ülkenin de mübadeleyi istedikleri sonucuna varmıştır. Nansen'e göre mübadelenin ortaya çıkaracağı bir çok soruna karşılık (kimlerin

---

²⁹ Ürer, a.g.k., s.221

³⁰ Yıldırım, O., Diplomasi ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, İstanbul 2006, s.77

³¹ Meray, a.g.e., Takım I, C.1, Kitap 1, s. 115

³² Eren, A. C., “Türkiye’de Göç ve Göçmen Meselelerinin Başlaması”, Türk Dünyası, Sayı 1, Şubat-Mart-Nisan 1966, s. 12

³³ Meray, a.g.e., Takım I, C.1, Kitap 1, s. 115

mübadele edileceği, mübadillerin bırakacağı malların değerinin tesbiti, tazminat ödemeleri vb.) sağlayacağı yararlar bu aşamada daha fazladır. Savaş dolayısıyla çok sayıda insan zaten yer değiştirmiştir. Bu durum her iki ülkeye de ağır ekonomik zorluklar yüklemektedir. Yunanistan'a göç etmiş bir milyona yakın Rumun varlığı bile mübadelenin hem ekonomik hem de insani yönünü göstermektedir. Bu yer değiştirmeler nedeniyle, Türkiye'de işlenebilecek durumdaki tarım arazileri işlenememektedir. Mübadelenin geciktirilmeden gerçekleştirilmesi durumunda hem bu sağlanmış olacak, hem de Yunanistan'a sığınan göçmenleri yerleştirme olanağı doğacaktır³⁴.

Dr. Nansen, Türk-Yunan mübadele andlaşması için daha önce uygulanan Bulgar-Yunan andlaşmasının örnek alınmasını önermiştir. Bu andlaşmada bir takım değişikliklerin yapılmasıyla iki ülke arasındaki mübadele de başarıyla yürütülebilir. Dr. Nansen'e göre mübadele andlaşması genel hükümleri kapsamalıdır; ayrıntularla ilgili özel yönetmeliklerin hazırlanması, oluşturulacak Karma Komisyon'a bırakılabilir³⁵. Bu Karma Komisyon'da her iki ülkenin birer temsilciyle, Milletler Cemiyeti Meclisi'nce atanmış iki temsilciden oluşmalıdır. Bulgar-Yunan mübadelesinde uygulanan bu yöntemle mübadele, başarıyla yürütülmüştür.

Dr. Nansen bu önerisiyle Milletler Cemiyeti'ni işin içine sokmuş oluyordu. Oysa bu cemiyete TBMM hükümeti henüz üye değildir. Dolayısıyla Milletler Cemiyeti'nin devreye sokulması Türk Temsilcileri rahatsız etmiştir. Bundan dolayı İsmet Paşa, Dr. Nansen'in raporunu, "bir özel kişinin raporu saydığını" belirtmiştir³⁶. Türk görevlileriyle Dr. Nansen'in Konferans öncesinde yaptığı görüşmelerin bir sonuca ulaşamamasını da buna kanıt olarak göstermiştir.

İsmet Paşa, mübadele sorunu ile azınlıklar sorununun birlikte ele alınması gerektiğini belirterek, Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu iki sorunun birbirine bağlı olduğunu kabul ederse mübadele konusunda Türk Temsilci Heyetinin görüşlerini açıklayacağını söylemiştir. İsmet Paşa'ya göre bu sorunun görüşülmesi için henüz erkendir; bundan dolayı Türk tarafı mübadele konusundaki görüşlerini daha sonraki oturumlarda açıklayacaktır.

---

³⁴ Meray, a.g.e., Takım I, C.1, Kitap 1, s. 117

³⁵ Meray, a.g.e., Takım I, C.1, Kitap 1, s. 118

³⁶ Meray, a.g.e., Takım I, C.1, Kitap 1, s. 119

Yunanistan Temsilcisi Venizelos ise özellikle ekim mevsimi geçmeden mübadelenin başlaması gerektiği görüşündedir. Israrlı tutumlar karşısında İsmet Paşa, mübadele konusundaki Türk tarafının görüşlerini genel hatlarıyla açıklamak durumunda kalmıştır. Öncelikle Doğu Trakya'nın 30 Kasım'da teslim edilmesinden dolayı boşaltılmış köylerin kaç kişi barındırabileceğini tespit etmenin hemen olamayacağını belirtmiştir. Anadolu'da binlerce evsiz-barksız Türk vardır. En azından şimdilik, Yunanistan'daki Müslümanlar evlerinde oturmaktadırlar. Bu nedenle, bir mübadele yapılacaksa bu, İzmir ve İstanbul'u da içine almak koşuluyla bütün Rum nüfusunu kapsamalıdır.³⁷ Ankara'dan gelen talimatlar ışığında İsmet Paşa İstanbul Rumlarının da mübadele dahilinde olması konusunda herhangi bir taviz vermemiş ve bulunduğu konumdan uzun bir süre geri adım atmamıştı. Ancak konferansın ilk günlerinden itibaren, müttefik temsilcileri mübadelenin İstanbul Rumlarını da içerecek olmasına tepki gösteriyorlardı. İngiltere ve Birleşik Devletlerde önde gelen gazeteler, Türk tarafının İstanbul Rumlarına ilişkin tavrını kınayan editör yazıları ve haberler basıyor; bu da iki ülkede de Türk tarafının sunacağı karşı görüşleri bertaraf edecek güçlü bir kamuoyu baskısı yaratıyordu. İsmet Paşa İstanbul Rumlarının mübadeleye dahil edilmesini şiddetle savunurken, cebinde taşıdığı 7 Aralık tarihli mektupta Rauf Bey şöyle diyordu: "İstanbul Rumlarının da mübadelesinin temini esas itibariyle lazımdır. Ancak mesa'i-i fevkaladeye rağmen mümkün olamadığı takdirde İstanbul'da aslen Rumların bir güne imtiyaz talep etmemeleri şartıyla ibkaları caiz olabilir. Bu halde esasen mübadeleye tabi tutulacak olan mahaller ahalisinden olup da İstanbul'da tecemmü edenlerin behemehal mübadeleleri tasrih edilmelidir. Efendim." Bu seçeneği son çare olarak gören İsmet Paşa, 12 Aralık'taki uzun konuşmasında ilk kez bu fikri dile getirdi ve ertesi gün şu açıklamayı yaptı: "İstanbul'daki Rumların mübadelesi, acıklı, fakat mantığa uygun düşen bir zorunluluktur; eşitlik ve adalet de bunu zorunlu kılmaktadır; üstelik böyle bir mübadele bütün Yunan şehirlerinden sürülüp çıkartılmış Müslümanların barındırılmasına imkan verecektir. Bununla birlikte, Türkiye, en doğru Türk istatistiklerine göre sayıları 200.000'i geçmeyen İstanbul doğumlu Rumların mübadele dışı bırakılmasını kabul etmektedir. Buna karşılık, Türk temsilci heyeti, bu insanca davranışının, Yunanistan'dan göç edecek Türklerin acı çekmelerine yol açmamasını istemeyi de bir ödev bilmektedir...."³⁸ Diyerek görüşmelerin çıkmaza girmesini büyük ölçüde engellemiştir.

---

³⁷ Meray, a.g.e., Takım I, C.1, Kitap 1, s. 121

³⁸ Yıldırım, a.g.k., s.119-120

Yunanistan'ın mübadele konusundaki bir diğer ısrarı da mübadelenin isteğe bağlı olarak gerçekleştirilmesi olmuştur. Bunun en önemli gerekçesi de Birinci Dünya Savaşından beri Yunanistan'a sığınan bir milyona yakın göçmendir. Yunanistan bu göçmenler nedeniyle zaten zor bir duruma düşmüştür. Ayrıca Türkiye sınırları içinde kalan Rumların da zorunlu mübadele ile Yunanistan'a göçmesi, altından kalkılamayacak kadar ağır bir yük getirmektedir. Venizelos'a göre "böyle bir sınır dışı ediş, benzeri görülmemiş siyasal, ekonomik ve sosyal bir yıkım" demektir³⁹.

İngiliz temsilci Lord Curzon da mübadelenin zorunlu olması taraftandır. Bu görüşünü de mübadelenin bir an önce yapılmasındaki gerekliliğe bağlamaktadır. Mübadelenin gönüllü olması durumunda bunun aylar alabileceğinden endişe duymaktadır.

Lord Curzon yaptığı konuşmada konumuz açısından önemli olabilecek rakamlar da vermektedir. Curzon'un verdiği bilgilere göre Küçük Asya'da 450.000 Rum kalmışken, Yunanistan'daki Türk nüfusu 450-480 bin kadardır. Curzon Türkiye'deki Rum nüfusunu hesaplarken İstanbul'daki Rumları bunun dışında tutmuştur. İstanbul'la ilgili verdiği rakam 1914 yılına ait 400 bin Rum nüfusedir. Fakat bu nüfus içinde Yunanistan'a göç eden önemli bir kesim vardır. Öte yandan Yunanistan'daki Türk nüfus içine Batı Trakya'daki 124.000 Türk dahil edilmiştir.

Mübadelenin zorunlu olması fikrini destekleyen Curzon, İstanbul'daki Rumların bunun dışında tutulması gerektiğini söylemektedir. Çünkü Curzon'a göre "bu Rum nüfusun sınırdışı edilmesi, Türkiye'nin kendisi için de ekonomik ve endüstriyel bir kayıp olacaktır"⁴⁰.

Curzon'un verdiği rakamlara İsmet Paşa itiraz etmiştir. Kendisi kesin bir rakam vermemekle birlikte 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nda hiç bir zaman 1.600.000 Rumun yaşamadığını belirtmekle yetinmiştir. Ayrıca İsmet Paşa'ya göre Yunanistan'daki Türk nüfusla ilgili rakam gerçeğin çok altındadır⁴¹.

---

³⁹ Meray, a.g.e., Takım I, C.1, Kitap 1, s. 123

⁴⁰ Meray, a.g.e., Takım I, C. 1, Kitap 1, s. 124

⁴¹ Meray, a.g.e., Takım I, C.1, Kitap 1, s. 126

2.3.2. Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Anlaşması-Lozan

İki ülkenin bir barış ortamına girebilmesi için, yapılması gereken pek çok iş vardı. Milyonlarca insan kan ağlıyordu. Kitleler savaş sırasında düzensiz bir biçimde yer değiştirmişler, adeta kaçarak göç etmekle kendilerini büyük sıkıntılara atmışlardı. Lozan'da barış görüşmeleri yapılırken Anadolu'da kalmış Rumlar ve Yunanistan'da kalmış Türkler vardı. Bu insanların sorunları da milletlerarası düzenin selameti ve tarafsızlık anlayışı içinde çözülmeli ve sıkıntılara son verilmesi gerekmektedir. Bu ortak duygu ve düşüncelerle bir araya gelen her iki devletin Lozan'daki temsilcileri çalışmalarını mübadele sözleşmesiyle sonuçlandırmışlardır.

Bu sebepler ve gelişmeler ışığında, Lozan'da 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine dair sözleşme ve protokol⁴² imzalanmıştır. Bu sözleşme 23 Ağustos 1923 tarih ve 340 Nolu kanun ile tasdik edilmiştir. Böylelikle Lozan'da, Türkiye ile Yunanistan arasındaki önemli meselelerden biri olan karşılıklı olarak nüfus değişimi konusu çözüme kavuşmuş olarak görünmekteydi. On dokuz maddeden⁴³ ibaret olan bu mukavele ve protokolün ilk maddesine göre, 1 Mayıs 1923'ten itibaren Türkiye'de yerleşmiş Türk uyruklu Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'da yerleşmiş Yunan uyruklu Müslümanların zorunlu mübadelesine başlanacaktır. Mübadiller her iki devletin kendi ülkesi için izin vermemesi halinde terk ettikleri ülkeye tekrar yerleşemeyeceklerdir.

İkinci madde, mübadele dışında bırakılacak İstanbul Rum ahalisi ve batı Trakya'nın Müslüman ahalisi ile ilgilidir. 1912'de çıkarılan kanunla belirlenmiş belediye sınırları içine 30 ekim 1918'den önce yerleşmiş (etablis) bütün Rumlar , İstanbul Rum ahalisi Bükreş Antlaşmasıyla 1913'de belirlenen sınır çizgisinin doğusunda yerleşenler de batı Trakya'nın Müslüman ahalisi kabul edilecektir.

Antlaşmadaki üçüncü madde ise, birinci maddeye girecek kişiler için hüküm koymaktadır. Bu madde ile mübadele alanında kalacak Müslümanlar ve Rumların mübadil sayılmaları için 18 Ekim 1912'den itibaren buraları terk etmiş olma koşulu getirilmiştir.

---

⁴² http://www.mfa.gov.tr/mfa_tr/PDF_Pool/showUAFfile.aspx (18.11.2007)

⁴³ Önder, S., Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912–1930), Doktora Tezi, Eskişehir, 1990, s.105–110

Dördüncü madde Yunanistan'a gönderilecek ilk kafilenin aileleri Türk ülkesini bırakıp gitmiş olup ta kendileri Türkiye'de alıkonulmuş sağlam Rum erkekleri olacağını belirlemiştir.

Beşinci madde, mübadillerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına bir zarar verdirilmeyeceğini, dokuz ve onuncu maddelerdeki çekinceler saklı kalmak üzere hükme bağlamıştır.

Altıncı maddede, hiçbir mübadilin gidişinin önlenmeyeceği esası vardır. Ancak bir göçmenin kesinleşmiş hapis cezası bulunduğu, kesinleşmemiş cezaya çarptırıldığı, ceza soruşturmasının yürütüldüğü durumlarda, göçmen cezasını çekmek ya da yargılanmak üzere, kendinse karşı kovuşturmada bulunan ülke tarafından, gideceği ülkenin makamlarına teslim edilecektir.

Yedinci maddeye göre, göçmenler bıraktıkları ülkenin uyrukluğunu yitirecekler, gittikleri ülkenin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardır. Önceden göç ettikleri halde, yeni uyruğa girmemiş olanlar da bu sözleşmenin imza edildiği tarihte uyrukluğa edineceklerdir.

Sekizinci madde, göçmenlerin her çeşit taşınır mallarını serbestçe yanlarında götürebileceklerini, taşıttırabileceklerini ve bu yüzden kendilerinden giriş çıkış ya da başka herhangi bir vergi alınmayacağını kesinleştirmiştir. Bağlı Devletlerden birinin ülkesini bırakıp gidecek her topluluk (cemaat) üyesinin (camiler, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, okullar, hastaneler, dernekler, birlikler, tüzel kişiler ya da ne çeşit olursa olsun 'foundations' personelini de kapsamak üzere), kendi topluluklarına ait taşınır malları da bunun gibidir. Taşıma işlerinde en geniş kolaylıklar sağlanacaktır. Taşınır mallarını götüremeyen göçmenler, bunları, oldukları yerde bırakabileceklerdir. Yerel makamlar, bırakılan malların dökümünü ve değerini ilgili göçmenin gözü önünde yapmakla görevli olacaklardır. Bu makamlar, dört nüsha olarak düzenleyecekleri çizelge ve değerleri içeren tutanakların birini; yanlarında saklayacak, ikincisini; dokuzuncu maddede öngörülen tasfiyeye esas olmak üzere on birinci maddede öngörülen Karma Komisyon'a, üçüncüsünü; göç edilecek ülkenin Hükümetine, dördüncüsünü de; göçmene vereceklerdir.

Dokuzuncu madde, göçmen ve toplulukların kent ve köylerdeki taşınmaz mallarıyla, bıraktıkları taşınır mallarının Karma Komisyon tarafından, aşağıdaki hükümlere uygun olarak tasfiye edileceklerini içermektedir. Zorunlu mübadele uygulanacak

bölgelerde bulunan ve mübadele uygulanmayacak bir bölgede yerleşmiş toplulukların din ve hayır kurumlarına ait mallar da aynı hükümlerle tasfiye edilecektir.

Onuncu maddede, mübadillerin taşınır, taşınmaz mallarının tasfiyesinin her iki ülkede yürürlüğe konmuş kanunlar, her çeşit yönetmelikler, müsadere, zorunlu satış v.s. gibi mülkiyeti kısıtlayıcı tedbire konu olmaksızın yürütüleceği, eğer konu olmuşlarsa, tedbir uygulanmamışçasına değer biçileceği yer almıştır. Karma Komisyon, 1912'den sonra kamulaştırılmış mübadil mallarına yeniden değer biçecektir. Gerekirse mal sahipleri yararına belirleyeceği tazminatı, mal sahiplerinin alacak hesabına, kamulaştıran ülke Hükümetinin borç hesabına kaydedecektir. Komisyon mallarından yararlanamamış mübadillerin de, savaş öncesi ortalama gelir esasına göre bu imkânlarına kavuşmalarını sağlayacaktır. Komisyon, Yunanistan'daki vakıf mallarının ve çıkarlarının ve Türkiye'de Rumlara ait benzer tesislerin tasfiyesini yaparken, bunların ve bunlarla ilgili özel kişilerin hak ve çıkarlarını tam olarak korumak için önceki antlaşmalardan esinlenecektir.

On birinci madde, sözleşme yürürlüğe girdikten bir ay sonra, iki hükümetin dörder, Milletler Cemiyeti Meclisinin, I. Dünya savaşına girmeyen ülkelerden seçerek üç üye görevlendirmesiyle oluşacak bir karma komisyon kurulmasını buyurmuştur. Başkanlık, tarafsız üyelere sırayla yapılacaktır. Toplantılar, Türkiye ve Yunanistan'da olacaktır. (Muhtelit Mübadele Komisyonu), yetkilerini ve görev yerlerini belirleyeceği bir tarafsız başkan yönetiminde üçer kişiden oluşan alt komisyonlar kurabilecektir.

On ikinci madde, Karma Komisyon'un göçü denetleme ve kolaylaştırma, malların tasfiyesi ve bunun yol ve yöntemleri, gerekli göreceği tedbirleri alabilmesi, oy çokluğuyla aldığı kararlarının kesinlik arz ettiğini belirlemiştir.

On üçüncü madde, Karma Komisyon'un tasfiye ve değer biçmede tam yetkili bulunduğunu, değer esasının altın para olduğunu hükme bağlamıştır.

On dördüncü madde, Komisyon, mal sahibi mübadile bıraktığı maldan dolayı, alacaklı olduğunu belirten bir belge verecektir. Bununla, mübadilin göç ettiği ülkede, aynı değer ve nitelikte mal alması sağlanacaktır. Her iki hükümetçe, altı ayda bir ödenmesi gereken paraların hesabı çıkarılacaktır. Tasfiye bitince, borçlar denk çıkarsa takas tamamlanmış olacaktır. Borçlu kalan hükümet olursa, peşin ya da komisyonun belirleyeceği faizi, süresi ve yöntemleriyle ödeyecektir.

On beşinci maddede komisyona hükümetlerin avans ödemesine yer verilmiştir.

On altıncı madde, iki hükümetin mübadillere hiçbir biçimde baskı yapmamalarını ve taşınmalarıyla ilgili sorunlarının komisyona iletilmesini istemiştir.

On yedinci madde, komisyonun giderlerini iki hükümetin karşılayacağını belirtmiştir.

On sekizinci madde, her iki hükümetin de sözleşmenin uygulanması için yasalarında gerekli değişiklikler yapmayı yükümlendiklerini içermiştir.

On dokuzuncu madde ise, son maddedir ve bu sözleşmenin, Türkiye-Yunanistan ve imzacı öteki devletler arasında yapılacak Barış Antlaşmasının bütünleyici bir parçası olduğunu, o onaylandıktan sonra yürürlüğe gireceğini belirlemiştir.

2.3.3. Mübadele’de Temel Ölçüt: Din Faktörü

Mübadele ile ilgili görüşmelerden ve protokolün incelenmesinden anlaşılacağı gibi, “milliyetçiliği” ve homojen bir yapıya sahip “milli devlet” oluşturmayı esas almış olan iki devlet, mübadeleyi ırk ve dil temeline dayandırmaktan daha çok din faktörünü⁴⁴ esas alarak uygulamak istemişlerdir.

Bir yaklaşıma göre mübadele, “Hıristiyan Türkler” yani Anadolu’daki Rumlar ve “Müslüman Yunanlılar” yani Yunanistan’daki Türkler arasında uygulanıyordu. Türkiye ve Yunanistan’ın eskiden beri yerleşmiş bulunan din ölçütünü temel almaları, bugünden bakılınca kolaylıkla anlaşılmamaktadır. Çünkü Katolik ve Protestan Rumlar mübadele kapsamı dışında bırakılmışlar, buna karşın, en azından Türkleşmiş olan, evlerinde ve günlük hayatlarında Türkçe konuşan, Grek harfleriyle mezar taşlarına bile Türkçe yazan karamanlılar Ortodoks oldukları için zorunlu değişime tabi tutulmuşlardır. Ortodoks olmanın başkaldırıcı bir Yunanlılık bilinci verdiği düşünülmüş olmalıdır ki, mübadele kararında bu ölçüt temel alınmıştır. Nitekim Osmanlı Ülkesinde yaşayan Yunanlılar da dini bir tanımla, Rum Ortodoks kaydında idiler. Oysa Rum Ortodoks Hıristiyan Mezhebi’ne mensup olup ta Yunanlı olmayan ahali de Osmanlı Ülkesinde bulunuyordu. Ancak Lozan’da yeni belirlenen Türkiye sınırları içinde yaşayan tüm Rum Ortodoksları Yunanlı kabul ediliyordu⁴⁵.

---

⁴⁴ Oran, a.g.k., Ankara, 1986, s.78

⁴⁵ Çalışkan , a.g.t., s.99

Bunun yanı sıra Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olmadıklarını savunan bir kısım güneyli vatandaşlarımız Antakya ve Kudüs Patriklerine bağlı olduklarını ileri sürmüşler ve mübadeleden ayırık tutulmalarını istemişlerdir. Yaygın söylenceye göre kendilerinin Türk asıllı olduklarını ve Türk ordusunda işgalcilere karşı çarpıştıklarını iddia eden Ortodoksların Yunanistan'a gitmek istemeyip devrin yöneticilerine başvuru yapmışlardır. Fakat bu istek yerine getirilmemiştir⁴⁶.

Mübadele olayında, Batı Trakya Türklerinden Müslüman diye söz edilmiş olması sonradan bunun üzerinde bir takım spekülasyonlar yapılmasını gerektirmemelidir. Sözleşmede bu biçimde yer almasının özel bir nedeni vardır. Bilindiği gibi Osmanlı Nüfus Kayıtlarında milliyet kaydı bulunmaz, din kaydı yer alırdı. Bu nedenle Batı Trakya'da mübadele kapsamı dışındaki Türkler ile Yunanistan'ın diğer yerlerindeki mübadele edilecek Türkleri tespit etmenin en kolay hukuki yolu, onları Müslüman tanımı içinde toplamaktı.

Mübadele ile ilgili antlaşmalarda, "Müslüman" teriminin kullanılmasının bir nedeni de, gerek mübadil olacak ve gerekse gayri mübadil olacak Türkleri belirlerken, Yunan Hükümetinin iyi niyete aykırı uygulamalara sapmasına meydan vermemektir. Zira bu Türklerden "Türk" diye söz edilseydi, Türkçe konuşmadıkları, ya da Türk ırkından olmadıkları gerekçesiyle, Yunanlılar, bunları "Türk" kabul etmemeye kalkışabilirlerdi. Oysa Batı Trakya'da Türkçe konuşmayan Pomaklar ve yaşama biçimleriyle Çingene sayılan Müslümanlar da vardı ki bunlar kendilerini tam olarak Türk sayarlar, "Türküm" derler. Yeni Türkiye kendisini Türk kabul edenlerin yurdudur. İnsanlar kendilerini belirli bir milliyetin mensubu sayıyorlarsa o insanların hepsi din, mezhep ve dil farkına bakılmaksızın o devletin dayandığı milliyetin mensubu sayılırlar.

Kaldı ki aynı antlaşmalarda, bu Müslümanlardan Türklerin kastedildiğine dair açık belgeler de vardır. Özellikle nüfus mübadelesi ile ilgili sözleşmenin resmi adı, "Türk ve Yunan Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme"dir. Ayrıca bu sözleşmeye ek olup Lozan Barış Antlaşması'nın Nihai Senedi'nde adı geçen protokolde de "Rum ve Türk Halklarının Mübadelesi"nden söz edilmiştir. Bu ifadelerden anlaşılan, Sözleşmedeki "Müslüman" teriminin "Türk" anlamında kullanıldığıdır⁴⁷.

---

⁴⁶ Şakiroğlu, a.g.k., s.227

⁴⁷ Çalışkan, a.g.t., s.100

2.3.4. Muhtelit Mübadele Komisyonu'un kurulması

Türk ve Rum ahalinin mübadelesine dair sözleşmenin 11. maddesi mübadele işlemlerini yürütmek üzere bir komisyonun kurulmasını öngörmekteydi. Söz konusu madde; komisyonun, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra bir ay içerisinde, Türkiye ve Yunanistan'dan dörder, I. Dünya Savaşı'na girmemiş ülkelerin vatandaşları arasından Milletler Cemiyeti'nce seçilecek üç üyeden teşekkül edeceğini karar altına almıştır⁴⁸.

Karma Komisyon 8 Ekim 1923'te Atina'da çalışmalarına başlamış 9 Aralık 1933 tarihli "Türk-Rum Ahali Mübadelesi Muhtelit Komisyonu'nun İlgasına Mütedair Ankara Mukavelenamesi" ile görevine son verilmesine kadar, fiilen on bir yıl on üç günlük bir süre(19 Ekim 1934'e kadar) varlığını sürdürmüştür⁴⁹.

Komisyonun Türk üyelerinin Sağlık ve sosyal Dayanışma, İçişleri, Vakıflar ve Maliye Bakanlıklarından alınan birer kişiden oluşturulması saptanmıştı. Bu ilke doğrultusunda temsilcilerin seçimi sonucu ilk Türk üyeler; İçişleri Bakanlığı adına ve aynı zamanda başkan sıfatıyla İzmir milletvekili Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey, Sağlık ve Sosyal Dayanışma Bakanlığı adına Erzincan milletvekili Hamit Bey seçilmişlerdir. Diğer üyeliklere de İhsan Bey ve Senieddin Beyler getirilmişlerdir. Temsilcilerin seçimi 8 Ağustos 1923 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılmıştır. 26 ağustos 1923'te TBMM'de yapılan oylamada da yetkili kılınmışlardır⁵⁰.

Muhtelit Komisyondaki bu Türk temsilcilerin, ekim ayından itibaren sterlin üzerinden alacakları aylıkları şöyle kararlaştırılmıştır: Başkan 125, Üyeler 100, Danışmanlar 70, 1. Sekreterler 60, 2. Sekreterler 40, 3. Sekreterler 35 sterlin. Ocak ayından itibaren de aylıkların bu görevlilere peşin dolar olarak ödenmesi ve üzerinde hiçbir değişiklik yapılmaması kararlaştırılmıştır. Buna göre Başkan 607, üyeler 486, danışmanlar 340, sekreterler derecelerine göre 292, 194 ve 170 dolar alabileceklerdir⁵¹.

Karma komisyonun ilk Yunanlı üyeleri ise, Mr. Jean Papas, Mr. Alexander Pallis, Mr. Ankonius Calvocoressi ve Mr. P. Canaginis olmuştur.

---

⁴⁸ Atuner, M. E., Mübadeleye Dair Türkiye ve Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukavelenameler Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları, Bitaraf Azaların Hakem Kararları, İstanbul 1932, s. 5.

⁴⁹ Atuner, a.g.k., bkz. önsöz

⁵⁰ Tosun, a.g.m., s.101

⁵¹ Önder, a.g.t., s.114

Birinci Dünya Savaşına katılmamış devletlerden Milletler Cemiyeti'nin seçerek görevlendirdiği üyeler de Mr. Eric Einer Ekstrand (İsveç), Don Manuel Maruque de Lara (İspanyol), Mr. Karl Marius Widding (Danimarka) olmuşlardır. Komisyon başkanlığına da gizli oyla Viskont Ishii getirilmiştir.⁵² Karma komisyonun çalışmaları sürerken bu üyelerin ölüm, istifa vb. nedenlerle sıkça değişenler olmuştur. İki istifa ve bir ölüm nedeniyle tarafsız üyelerin üçü de komisyon çalışmalarını bitirememişlerdir. Milletler Cemiyeti Mr. Ekstrand'ın yerine 20 Mart 1926'da bir avukat ve iş adamı olan Norveç'li Hans Holstad'ı atamıştır. Cemiyet ayrıca, Widding'in istifası üzerine yerine, 13 Mart 1928'de Senor Manuel de Rivas Vicuza Sperlier'i ve General Manrique de Lara da ölünce, 27 Şubat 1919'da yerine, Danimarka'lı Holger Anderson'u görevlendirmiştir.

Türkiye ve Yunanistan'daki belirledikleri yerlere göre, iş bölümü yapan komisyon, sekizi Yunanistan'da, üçü de Türkiye'de bulunan yerler ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Yunanistan'da Girit (Canea) ve Kandiye (Heaclion) adalarında, Drama, Kavala, Kajani ve Kaylar bölgelerinde, Selanik ve Comotini şehirlerinde adlarına komisyon kurulan yerlerdendir.

Türkiye'deki mübadele işlemlerini yürütecek üç alt komisyondan birincisi; İstanbul, ikincisi; Mersin, İzmir, Aydın, Adan, Konya, Kayseri ve dolayları, üçüncüsü de; Samsun, Trabzon, Erzurum ve Sivas çevreleri ile görevli olmuşlardır⁵³.

Mübadele sözleşmesi gereğince oluşturulan ve mübadelenin sözleşmeye uygun olarak gerçekleştirilmesinden sorumlu olan Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Ekim 1923'de oluşturulmasıyla Türk-Yunan Mübadele Sözleşmesi yürürlüğe girmiş oldu. Mübadelenin on sekiz ayda bitirilmesi öngörülmekteydi. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun kararına göre Türkiye'ye gönderilecek Müslümanların sırası, sahilde oturanların kışın, iç kesimlerde oturanların da yazın gönderilmesi şeklinde olacaktı⁵⁴.

Muhtelit Komisyon, sözleşmenin öngördüğü şekilde kurulmuş ve bir süre herhangi bir engelle karşılaşmadan çalışmalarını yürütmüştür.

---

⁵² Ladas, S. P., The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey, New York, 1932, s.335

⁵³ Önder, a.g.t., s.116

⁵⁴ Cebesoy, A. F., Siyasi Hatıralar, II. Kısım, İstanbul, 1960, s. 61

2.3.5. “Etabli” Sorunu

Mübadeleleinin başlamasından sonra geçen ilk bir yıl içinde önemli bir sorunla karşılaşılmamıştır. Sonraki dönemde mübadele sonucu ortaya çıkan sosyal sorunlar ve sözleşmenin 2. maddesinin uygulanmasıyla ilgili baş gösteren uyuşmazlıklar iki ülke ilişkilerini gerginleştirmiş ve iki ülkeyi neredeyse bir savaşın eşiğine getirmiştir⁵⁵. Komisyonda ilk anlaşmazlık, sözleşmenin ikinci maddesinin uygulanmasında çıkmıştır. Mübadele Sözleşmesinin ikinci maddesi mübadele dışı tutulacak Rum ve Müslüman ahalinin belirlenmesiyle ilgilidir. Bunlar İstanbul'daki Hıristiyan Rumlarla Batı Trakya'daki Müslüman Türk ahalidir. Bu maddeye göre İstanbul'a 30 Ekim 1918'den önce yerleşmiş olan Rumlarla, 1913 Bükreş Antlaşması sınırları ile çizilen Batı Trakya'da yerleşmiş olan Müslümanlar mübadele dışı tutulacaklardır. 1912 yılında çıkarılan kanun ile çizilmiş olan İstanbul Belediyesi'nin sınırları içerisinde 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş olan Rumları, İstanbul'da oturan ve mübadeleden muaf olan Rumlar olarak kabul etmektedir. Sorun “yerleşmiş” (etabli) kavramının yorumlanmasından kaynaklanmıştır.

Bu farklı yorum Muhtelit Mübadele Komisyonunun 68. genel toplantısında 30 Ocak 1923 tarihli mübadele anlaşmasının 2 inci maddesinin uygulanmasında ve anlamı konusunda ihtilafın konusu olmuştu. 2. maddede kullanılan “sakin bulunmuş” tabiri üzerinde anlaşılama varılamadı. Anlaşma metni aslen Fransızcadır. Bu tabir Fransızca “etablis” kelimesi mukabili olarak kullanılmıştır. Yani anlaşmanın resmi tercümesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisince tasdik ve kabul olunan Türkçe metni “sakin bulunmuş” tabirini ihtiva etmektedir. “Etablis” kelimesi Türkçeye “yerleşmiş olanlar” şeklinde tercüme edilseydi, Fransızca kelimenin ifade ettiği manaya çok yaklaşılmış olurdu. Çünkü Türkçemizdeki “yerleşmek” fiili Fransızcada “etablis” fiilinin hemen de aynen tercümesidir. Gerek sözlük manası itibari ile, gerek bu kelimenin her iki lisanda umumiyetle kullanılış tarzı bakımından ifade ettiği anlam birdir⁵⁶.

İki heyet arasında çıkan bu ihtilaf komisyonda uzun münakaşalara sebebiyet verdi. Mesele komisyonun adli şubesine havale edildi. Bu şube de fikrini bildirdi. Fakat muhtelit

⁵⁵ Gönlübol, M.- Sar, C., Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919–1938), A.K.D.T. Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990, s.56; Ayrıca Bkz. Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980), Ankara, 1984, s.326

⁵⁶ Erim, N., “Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.1, Ankara, 1944, s.63

komisyon bir sonuca ulaşamıyordu. Yunanistan meselenin Milletler Cemiyeti'nin gündemine girmesi için elinden geleni yapıyordu. Çünkü Lindsay'in Mac Donald'a yazdığı 28 Ekim 1924 tarihli mektupta belirtildiği gibi Yunan Hükümeti, Türkiye'nin "etabli" konusunda dışardan bir baskı olmadığı takdirde karşı görüşü kabul etmeyeceğini düşünüyordu⁵⁷.

Bu sırada Yunan hükümeti Milletler Cemiyeti anlaşmasının 11 inci maddesine dayanarak Milletler Cemiyeti Meclisine müracaat etti. Meclis müzakerelerine Yunanistan adına Nicolas Politis, Türkiye adına Fethi Bey ve muhtelit komisyon adına da Başkan General de Lara katıldılar. General de Lara Muhtelit Komisyonun halen görüştüğü ve tartıştığı bir meselenin Milletler Cemiyeti Meclisine arz edilmesini doğru bulmadığını söyledi. Nicolas Politis Meclis huzurunda Türk Hükümetinin mübadele komisyonunun yetkisine tecavüz ettiğini, İstanbul'da 4500 Rum'u tutuklayarak göçe zorladığını iddia etmişti. Mösyö de Lara, Türk Hükümetinin hiçbir suretle komisyonun salahiyetine tecavüz etmediğini ve Rumları tevkif etmediğini bildirdi. İstanbul'u terk etmek için verilen müddet bittiği halde hala oradan ayrılmamış olan Rumların toplanarak bir yerde tutulduğu ve bunun da komisyonun tebliği üzerine yapılmış olduğunu bildirdi⁵⁸.

Yunan Hükümetinin Milletler Cemiyeti Meclisine başvurduğunu öğrenince, Türkiye Dışişleri Bakanı İsmet Paşa Milletler Cemiyeti Umumi Katibine 28 Ekim 1924 de bir telgraf göndermişti. Bu telgrafta İsmet Paşa Türk Hükümetinin kanaatince "Muhtelit Komisyonun Milletler Cemiyetini temsil ettiğini ve o görevini yapmakta iken başka bir otoritenin (yani Milletler Cemiyeti Meclisinin) onun yerine geçmesinin komisyonun itibarını sarsacağını" bildirmişti. Milletler Cemiyeti Meclisi İsmet Paşa'nın ihtarını dikkate aldı ve Meclis raportörü M.İshü raporunda bu telgraftan bahsederek Muhtelit Komisyonun meseleyi tetkike devam etmesini ve olumlu bir sonuca varılmadığı takdirde Daimi Adalet Divanından istişari mütalaa istenmesini teklif ve temenni etti. Meclis bu raporu ittifakla kabul etti. Muhtelit mübadele komisyonu İstanbul'da akdettiği 15 ikinci teşrin 1924 tarihli 77 inci toplantısında Meclisin kararını tebellüğ etti. Meselenin tartışması yeniden başladı. Her iki hükümet daha önce ileri sürdükleri görüşlerinde ısrar ettiklerinden 2 nci maddenin

---

⁵⁷ Sönmezoğlu, F., Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul,1998, s.73

⁵⁸ Erim, a.g.m., s.64

anlamı üzerinde anlaşma sağlanamadı. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti Meclisinin tavsiyesi gereğince, La Haye Daimi Adalet Divanına müracaata karar verildi⁵⁹.

2.3.5.1. Etabli Meselesinin La Haye Daimi Adalet Divanına Sevk Edilmesi

Muhtelit Mübadele Komisyonu Başkanı General Monrique de Lara, Milletler Cemiyeti Umumi Katipliğine 19 Kasım 1924 tarihinde çektiği bir telgrafla Adalet Divanı nezdinde Cemiyetin aracılık etmesini istemişti. Cemiyet Umumi Katibi Meclisin 13 Aralık 1924'te verdiği karar hükmünü yerine getirerek Divan Katibine 18 Aralık 1924 tarihinde yazdığı bir mektupla Divandan 30 Ocak 1923 tarihli Türk-Yunan mübadele anlaşmasının 2. maddesindeki “yerleşmiş olanlar” (etablis) kelimesinin manasına ve 2. maddede “İstanbul’un Rum ahalisi” adı ile işaret edilen şahısların mübadele anlaşması gereğince “yerleşmiş” (etablis) sayılabilmeleri ve mübadeleden istisna edilmeleri için yerine getirmeleri gerekli olan şartların neler olduğuna dair bir iştişari mütalaa vermesini rica etti.

Divan altıncı (olağanüstü) toplantısında davayı inceledi. 16 Ocak 1925 açık oturumunda da tarafların sözlü anlatımlarının dinlenmesine başlandı. Yazılı anlatımlar ve muhtıralar daha önce verilmişti.

Yunanistan, Adalet Divanı’ndan İstanbul’a nereden gelmiş olurlarsa olsunlar 30 Ekim 1918’den önce gelmiş olanların ve bu tarihten önce ne amaçla olursa olsun İstanbul’da oturmaya başlayanların etabli sayılması yönünde karar alınmasını istemekteydi. Türkiye ise, etabli sayılacakların ilgili ülke yasalarınca belirlenmesi görüşünde ısrar etmiştir.

Hadisede ne davacı ne de dava edilen bulunmadığından taraflara söz alfabe sırasıyla verildi. Bu sebepten ilk defa Yunan ajanı Nicolas Politis Hükümetinin görüşlerini Divan huzurunda savundu.

---

⁵⁹ Erim, a.g.m., s.64

2.3.5.2. Yunan Tarafının Görüşü

Yunan tarafının bakışına göre, Etabli yerleşmiş demektir. Yerleşmiş, bir yerde fiilen oturan demektir. Anadolu'nun muhtelif yerlerinden gelmiş, senelerdir İstanbul'da oturan kimseleri yerleşmiş kabul etmemek doğru değildir. Türk ve Yunan kanunları burada geçerli olamazlar. Burada uluslararası bir antlaşma olan Mübadele Sözleşmesi söz konusudur. Uluslararası bir antlaşma, dahili bir kanun ile kayıt altına alınamaz. Bu antlaşmada Türk ve Yunan kanunlarına bu konuda atıf yapılmadığından Etabli kelimesinin herhangi bir kanuna bağlanmaksızın yorumlanması gerekmektedir.

Yunan tarafının tezi divanda şu şekilde savunuldu:

Yunan Hükümetinin muhtırası Divan Katipliğine 7 ikinci kanun 1925 de tevdi edilmişti. Bu muhtırada:

- 1- Maddi olay;
- 2- Meselenin ortaya konulması;
- 3- Yerleşmenin delili (İspatı);
- 4- Yerleşmenin müşahedesi;
- 5- Yerleşmiş olanlar kelimesinin mana ve kapsamı Yunan görüşüne göre izah edilmiş ve bunlardan
- 6- Netice çıkarılmıştır.

Yunan tarafı maddi olayı yukarıda yeteri derecede izah edildiği için ayrıca tezi Lozan'da cereyan eden müzakere ve münakaşalardan kendi lehine bir mana çıkarmak istiyordu. Lozan'da gerek İsmet Paşa, gerek M. Montagna, gerek Lord Curzon İstanbul Rumlarının mübadele harici kalmalarını "Prensip itibariyle" kabul ettiler. Bilahare Türk murahhas heyeti bu prensibe bazı sınırlar koymak istemişti. Patrikhanenin İstanbul'dan kalkması, İstanbul'da olmayan Rumların mübadeleye tabi tutulması gibi. Bu teklifler üzerinde uzun münakaşalar cereyan etti. Nihayet iki taraf arasında bir uzlaşma formülü bulundu. İsmet Paşa elde edilen formülden bahsederken "30 ilkteşrin 1918 den önce İstanbul'a gelmiş olan Rumlar" mübadele edilmeyecektir dedi. Görülüyor ki bizzat Türk Murahhas Heyeti Reisi İstanbul'a muayyen bir tarihten önce "gelmiş olanları" mübadeleye tabi kılmıyor. Demek ki İstanbul'a sadece gelmiş olmak kafidir⁶⁰.

---

⁶⁰ Erim, a.g.m., s.65

Mübadele anlaşmasında kullanılan "yerleşmiş olanlar" tabirine gelince, bunu da şu suretle izah etmek mümkündür: muahedelerde "ikametgah" (domicile) kelimesi kullanıldığı zaman "muayyen bir ülke ve mahalli kanunlarca tayin ve tarif edilmiş hususi irtibatları olan şahısların hukuki vaziyeti" kastedilir. Halbuki "yerleşmiş olanlar" (etablis) kelimesi daha ziyade fiili bir vaziyet ifade eder. Bir şahsın fiili vaziyeti kast olunduğu zaman etabli tabiri kullanılır.

Demek ki ikametgah ile yerleşme arasında, birincinin kanuni bir vaziyet, ikincinin fiili bir vaziyet olmaları bakımından bir fark vardır.

"Yerleşme", oturma (sakin olmak) (residence) dan da mana itibariyle ayrılır. Yerleşmede hem objektif hem de subjektif deruni ve batınıdır. Bir yerde daimi oturmak, yerleşmek niyetidir. Bu bakımdan "yerleşme" "ikametgah" a yaklaşır. Zira ikametgah tesisinde de objektif ve subjektif unsurlar mevcuttur. Ancak bir şahsın ikametgah tesis etmek hususundaki kasıt ve niyetine (subjektif unsur) bir takım kanuni formaliteler karine ittihaz olunmuştur. "yerleşme" de bu kasıt ve niyet sadece fiili bir takım vaziyetlerden anlaşılır.

Yerleşmenin ispatı: Yunan Hükümetinin tezine göre, bu bir fiili vaziyettir ve takdiri tamamen serbesttir. Muhtelit Mübadele Komisyonu hangi şahsın İstanbul'da yerleşmiş, hangisinin yerleşmemiş olduğunu serbestçe takdir edecektir. Böyle bir takdirde bulunmak için bir şahsın bir yerde daimi suretle oturmak istediğini gösteren bazı alametler göz önünde tutulabilir. Aynı tarz Batı Trakya'nın Müslüman ahalisi için de yerine getirilmelidir⁶¹. Türk Hükümeti mahalli kanuna göre hareket olunması lazım geldiğini müdafaa ediyor. Mahalli kanun 14 ağustos 1914 tarihli nüfusu kanunudur. Buna göre bir yerde yerleşmiş sayılmak için oranın nüfus siciline yazılmış olmak icap ediyor. Böylelikle İstanbul Rumlarından İstanbul nüfusu siciline kaydını yaptırmamış olanlar yerleşmiş sayılmayacak ve mübadeleye tabi tutulacaktır. Yunan Hükümeti bu fikri kabul edemez. Mahalli kanunların yetkisi prensip itibariyle kabul edilse bile, iki devlet arasında zımnen başka bir hal suretini tecviz eden bir anlaşma varsa artık mahalli kanunlar tatbik edilmez. Mübadele Anlaşması mahalli Türk Kanununa bir atıf yapmak isteseydi bunu açıkça yapardı. Diğer taraftan, Türk Kanununun tatbiki anlaşmanın ruhuna da aykırıdır. Zira 1914 kanunu tatbik edilirse İstanbul'da mübadele edilmeyecek pek az Rum kalır. Hâlbuki anlaşma İstanbul Rumlarının 30 ilkteşrin 1918 de buldukları vaziyette kalmaları istemiştir. Bu İstanbul'un büyük ticaret merkezi olması için mühim bir noktadır. Esasen

---

⁶¹ Erim, a.g.m., s.65

1914 kanunu bir *lex in perfecta* (tamam olmayan) kanundur. Buldukları yerin nüfus siciline kayıt olunmaya bağlı değildir. Nüfusa kayıt, sadece nüfus sayımını kolaylaştırmak için düşünülmüştür.

Yerleşmenin müşahedesi: şimdi bu yerleşmeyi müşahede etmek hususunda kimin yetkili olduğunu araştıralım. Türk Hükümetince mahalli mahkemeler yetkilidir. Halbuki 30 ikinci kanun 1923 tarihli Mübadele Anlaşmasınının 12 inci maddesi böyle bir iddiaya katiyen meydan bırakmamaktadır. Bu müşahedeyi yapmak Muhtelit Mübadele Komisyonununun vazifesidir.

Yerleşmenin manası ve kapsamı: Türk Hükümeti 3 üncü maddeye (1) İstinaden Türkiye'nin, Rum ahalisi mübadeleye tabi yerlerinden birini 18 ilkteşrin 1912 den itibaren terk edip İstanbul'a gelmiş olanları da "yerleşme" tabirinin kapsamı dışında bırakıyor. Bu suretle İstanbul Rumlarından önemli bir kısmını mübadeleye tabi kılmak istiyor ve 2 inci maddede tespit edilen 30 ilkteşrin 1918 tarihini fiilen 18 ilkteşrin 1912 tarihine kadar geriletıyor. Bu hareket 2 inci maddeyi ihlal etmek demektir. 2 inci ve 3 üncü maddeler birbirinden müstakildir. Ayrı mntıklar ahalisini vaziyetlerini tanzim etmektedir.

Netice: Yunan Hükümeti netice olara şu yolda bir karar istemektedir: Mübadeleden istisna edilmek için yerine getirilmesi icap eden şartlar ancak şunlar olabilir:

1- İstanbul'a nereden olursa olsun 30 ilkteşrin 1918 tarihinden evvel gelmiş olmak;

2- 30 ilkteşrin 1918 tarihinden evvel ister resmi bir formalite ile ister şüpheye mahal bırakmayan bir durum ile – mesela daimi bir meslek, bir ticaret, bir sanayi icrası, kanuni olarak müşteri sahibi olmak veya daimi karakteri haiz bir iş mukavelesi yapmakla – ister Muhtelit Komisyonun, bunlara benzer her türlü ispat vasıtasıyla, yazı ile olduğu gibi şahitlerle de, hatta sadece bazı alametlere istinaden, (*souverianement*) mutlak olarak takdir edebileceği menfaatlerinin ve meşgalelerinin merkezinin İstanbul'da olması niyetini izhar etmiş olmak.

Nicolas Politis Daimi Adalet Divanı huzurundaki sözlü izahatından yukarıda kısaca bildirilen noktalar üzerine durmuştur⁶².

Kısaca, İstanbul'da mümkün olduğu kadar fazla sayıda Rum bırakmak isteyen Yunanistan, bu maddeyi, her ne suretle olursa olsun, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'da bulunan her Rum'un 'yerleşmiş' sayılması gerektiğini ileri sürdü⁶³.

---

⁶² Erim, a.g.m., s.65-66

⁶³ Armaoğlu, a.g.k., s. 326

2.3.5.3. Türk Tarafının Görüşü

Komisyunun Türk üyelerine göre ise; İstanbul'da 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan kimselerin Türk kanunlarına göre tespit edilmesi gerekiyordu⁶⁴.

Daimi Adalet Divanına verilen Türk muhtırası pek kısa bir şekilde ortaya konulmuştu. Türk Hükümeti yetkilisi Tevfik Rüştü Bey burada ayrıntıya girmek istememişti. Çünkü Türk tezini kuvvetlendiren bazı belgeleri kendisi Divana vermiş bulunmaktaydı. Bunlardan biri, Lozan'da üçüncü tali komisyonda etabli kelimesi üzerinde yapılan münakaşaların zabıtları, diğeri Paris Hukuk Fakültesi Profesörlerinden M. Berthelemy'nin muhtırasıdır.

Lozan konferansı üçüncü tali komisyonunda etabli kelimesi üzerinde görüşülürken Türk murahhası Şükrü Kaya Bey etabli kelimesiyle domicilie kelimesi arasındaki farkı sormuştu. M. Fromageot verdiği cevapta, birincinin fiili bir vaziyet, ikincinin kanuni bir vaziyet ifade ettiğini izah etti. Şükrü Kaya Bey hac için Mekke'ye giden Türklerin etabli sayılması tehlikesine işaret etmiş, M. Fromageot kimin etabli olduğunu tayin etmek mahkemelere ait bir iş olduğundan böyle bir yanlışlığın mümkün olmadığını söylemişti. Şükrü Kaya Bey de bu izahat üzerine tatmin olduğunu bildirmişti.

M. Berthelemy'nin muhtırasına gelince, bu belgede “yerleşmiş olmak” için muhakkak nüfus siciline yazılmış olmak lazım geldiği fikrine itiraz edilmekle beraber, yerleşme için icap eden şartların fiilen yerine gelip gelmediği hususunu tetkik ve tespit yetkisinin iki taraf hükümlerine bırakılmasının doğru olacağı söylenmektedir.

Divanın 16 ikinci kanun 1925 tarihinde akdettiği açık celsede söz alan Tevfik Rüştü Bey, öncelikle patrikhane meselesine temas etti. Nicolas Politis beyanatı esnasında patrikhaneyi de bahis mevzuu etmişti. Türk ajanı bu meselenin Divana arz eden dava ile alakası olmadığını, yüksek adalet mahkemesinin ancak kendisine sorulan noktalara cevap verebileceğine dikkati çekti. Bilahare “etablis” kelimesinin manasına geçen Tevfik Rüştü Bey Yunan muhtırasında, Lozan'da cereyan eden müzakerelere temas edilmiş olduğunu hatırlattı ve kendisi de aynı müzakerelerin bir kısmı üzerinde durdu. Mübadele Anlaşması

---

⁶⁴Gönlübol, M., - Sar, C., Olaylarla Türk Dış Politikası, C. I (1919–1973), Ankara, 1983, s. 66.

hakkında cereyan eden müzakere zabıtlarından 16 ikinci kanun 1923 tarihindeki zabıtları aynen okudu. Bu zabıtlar okununca görülüyor ki Lozan'da Türk topraklarındaki bütün Rumları ve Yunan topraklarındaki bütün Müslümanların mübadelesi esas kaide olarak kabul olunmuştur (Anlaşmanın 1 inci maddesi). Sonra Batı Trakya Müslümanları ile İstanbul Rumları mübadeleden istisna edilmiştir (2 inci madde)⁶⁵. Binaenaleyh esas prensip mübadeledir.

Bu sırada Rıza Nur Bey müzakere esnasında Türk tarafının esas amacının “Türk Hükümeti, Rum ayrılık temayüllerini ortadan kaldırmak arzusundadır” şeklinde dikkate değer sözleri ile açıklamaya çalışmıştır.

Nicolas Politis etablis kelimesi üzerine hiç münakaşa cereyan etmediğini söyledi. Hakikaten öyle olmuştu. Zira Mübadele Anlaşması müzakerelerinde bu tabir kullanılmadan üç hafta önce başka bir vesile ile (sulh muahedesi müzakerelerinde) kelimenin manası tamamen aydınlatılmıştı. M. Fromageot ile Şükrü kaya Bey arasında cereyan eden konuşmadan sonra etabli kelimesinin ifade ettiği mana ve kimlerin etabli addedileceğini tayin edecek merci hususunda da tereddüt kalmamıştı; bu merci mahkemelerdir.

Yunan hükümetinin 18 ilk teşrin 1918 den önce İstanbul'da bulunan bütün Rumların mübadeleden istisna edildiği yolundaki iddiasına gelince, bu noktada da Türk ajanı başka türlü düşünmektedir. Çünkü evvela 2 nci maddede “oturanlar” habitant tabiri tarif edilmiştir. Bu, akitlerin rasgele bütün İstanbul Rumlarının hiçbir ayırım yapılmaksızın, mübadeleden istisnasını düşünmediklerini gösterir. Sonra bir taraftan İstanbul'a 30 ilk teşrin 1918'den sonra gelen Rumların da istisna edilmesini isteyen teklifin reddedilmiş olması; diğer taraftan etablis kelimesi yerine sadece “sakin olanlar” (residants), yahut “30 ilkteşrin 1918 den önce İstanbul'a müracaat etmiş olanlar” veya “bulunanlar” (se trouvant), veya diğer maddelerde olduğu gibi “Rum ahaliden olan şahıslar” tabirleri kullanılmaması da 2 nci maddenin belli bir tabaka Rumların mübadeleden istisnasını hedef alındığını gösterir.

---

⁶⁵ Erim, a.g.m., s.67

3 üncü maddede “Türkiye veya Yunanistan” kelimeleri yerine “Türk ve Rum ahali müteakabilen mübadele edilecek olan topraklar” tabiri kullanılması 18 ilkteşrin 1912 tarihinden itibaren bu toprakları terk etmiş olanların kastedildiğinin en güzel bir delilidir. Binaenaleyh Türkiye’nin mübadeleye tabi bir noktasını belirtilen tarihte terk etmiş olmakla beraber henüz Türkiye hudutları dışına çıkmamış olanlar da mübadeleye tabidir. Bunların İstanbul’a gelmiş olmaları mübadeleden istisna edilmelerini icap ettirmez. Ancak bunlardan 30 ilkteşrin 1918 tarihinden evvel İstanbul’a gelip “yerleşmiş olanlar” 2 nci madde ile mübadeleden istisna edilmişlerdir. İstanbul’a, sadece gelmiş olmak yeterli değildir.

Yunan muhtırası ve Nicolas Politis mahalli kanunların tatbik edileceğinin anlaşmada açıkça yazılı olmamış noktasından anlaşmanın mahalli kanunlara yetki vermediği manasını çıkarıyorlar. Türk Hükümeti ajanının fikri bambaşkadır. Anlaşma aynen tatbik edilmeyip bazı değişikliklerle tatbik olunacak kanunları açıkça zikrediyor. Mesela anlaşmanın 6 ncı, 7 nci, 8 inci ve 10 uncu maddeleri okunursa bunun böyle olduğu görülür. Diğer taraftan iki memleket kanunlarından Anlaşma ile birbirine zıt olmayanlar veya tatbik edilemeyecekleri açıkça anlaşmada belirtilmeyenler tatbik edilirler. Yunan hükümeti muhtırasının tatbiki icap eden kanunların Anlaşmada açıkça zikredildiği iddiasına gelince; hakikaten bu hususta bir tek örnek vardır ki o da coğrafi hudutları tespit eden bir kanundur (madde 2). Tevfik Rüştü Bey bu noktaya dair izahatını şu sözlerle tamamlıyor: “Efendiler, her gün ticari anlaşmalar yapılıyor; her nevi anlaşmalar imza ediliyor. Eğer alakadar memleketlerin kanunlarından bu anlaşmalarla tatbikten alıkonulmayanların ve meriyette kalanların yazılması lazım gelseydi her anlaşmaya bütün kanunların bir tablosu ilave etmek icap ederdi ki, bir milletlerarası kaide değildir”⁶⁶.

Yunan Hükümetinin görüşü izah edilirken, Türk Hükümetinin, İstanbul’daki Rumların adedini mümkün olduğu kadar azaltmak istediği ve bu maksada ulaşmak için her çareye başvurduğu söylenmişti. Tevfik Rüştü Bey, meselenin on bin kişi daha fazla veya daha az mübadele edilmesi meselesi olmadığını söyledi. Türkiye için bundan çok daha mühim bir mesele bahis mevzuudur. Türkiye kapitülasyonlarından henüz kurtulmuş bir memleketdir. Büyük fedakârlıklar pahasına elde ettiği istiklalini, hakimiyetini en ufak bir şekilde dahi olsa haleldar edebilecek olan tedbirler ve hareketler karşısında pek hassas davranmasından tabii ne olabilir? “Nihayet, sizler Bay Reis, hâkim baylar, hepiniz

---

⁶⁶ Erim, a.g.m., s.69

müstakil ve medeni memleketler ferdisiniz. Eğer bir gün buna benzer bir mesele – tabii başka şartlar ve başka bahaneler altında – sizin memleketinizde de çıksaydı, sizlerde dahi bu milli hâkimiyet ve kanunların ekseriyete olduğu gibi ekalliyete de müsavi tarzda tatbiki endişesi olacaktı; binaenaleyh bu aynı endişeyi duymakta haklı olup olmadığımızı muhakeme edeceksiniz”.

Mademki mesele “yerleşme” yi tayin edecek bir kıstas bulmaktadır bu kıstası mahalli kanunda niçin aramayalım? Bizim kanunumuzun “yerleşme”yi değil “ikametgah” ı tayin ettiği ileri sürüldü. Bu iddianın cevabı şudur: Herhangi bir yerde sadece kaydolunmakla kanuni bir bağ tesis edilebilir ve “mukim” olunabilir; fakat bu muhakkak tesis edilir. Her iki tabir arasında bir fark varsa işte o da burada işaret ettiğimizdir. Bu suretle Türk kanununda “ikametgah” tan bahsedildiği, yerleşmenin nazarı itibara alınmadığı iddiası sukut eder (bizim kanunumuzun kullandığı “mukim” tabiri Fransız kanunundan alınmıştır). Hem Yunan muhtırası, hem Muhtelit Komisyonun adli şubesi kıstası Fransız kanununda aramışlardır. Türk kanununun beynelmilel hukuk kaidelerine ve anlamaya aykırı olmadığına bu da güzel bir delildir. şu halde bu kıstası doğrudan doğruya Türk kanununda aramak daha kısa yoldan gitmektir. Bu suretle Türk kanunu tatbik edilince, onu tatbik edecek makamlar da tabiatıyla Türk otoriteleri ve Türk mahkemeleri olması lazım gelir.

Tevfik Rüşti Bey bu şekilde sözlerini bitirerek Türk tarafının görüşlerini aktarmış oldu⁶⁷.

Divanda savunulan tezlerde kısaca; Türkiye etabli sayılacakların, yani mübadele sözleşmesine göre 1918 tarihinden önce kimlerin İstanbul’da yerleşmiş sayılacaklarının Türk yasalarına göre belirlenmesi gerektiği grřndedir⁶⁸. Bu konu ile ilgili olarak İcra Vekiller Heyeti 10 şubat 1924 tarihli toplantısında bir kararname kabul etmiştir. Bu kararnameye göre Nüfus yerli ve misafir olmak üzere ikiye ayrılır. Bu sebeple misafir olanlar mübadeleye dahildir. Yabancı sicil defterlerine kayıtlı olanlar yeni esas defterlerinde kayıtları bulunmayan Rumlar İstanbul’ da yerleşmiş kabul olunmayacaklardır. Ayrıca 30 Ekim 1918’ den sonra defterlere kaydolulananlarda mübadeleye dahil olacaklardır⁶⁹.

---

⁶⁷ Erim, a.g.m., s.67-68

⁶⁸ Erim, a.g.m., s. 63; Ayrıca Bkz. Armaoğlu, a.g.k. ve Gönlübol-Sar, a.g.k.

⁶⁹ elebi, B., Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s.71

Yunanistan ise bu konuda Türk ve Yunan yasalarına sözleşmede bir atıf yapılmadığından dolayı bu konunun sözleşme metnine ve ruhuna uygun olarak yorumlanması görüşünü taşımaktadır. Yunanistan'a göre 1918'den önce İstanbul'da yerleşmiş bütün Rumlar etabli sayılmalıdır ⁷⁰ görüşlerini savunmuşlardır.

2.3.5.4. Görüş Ayrılıklarının Sebepleri

M. Venizelos henüz Lozan Anlaşması sonuçlandırılmadan, Ankara Hükümeti'nin nüfus mübadelesinin yapılmasını önerdiğini duyar duymaz bu öneriye, Batı Trakya'ya akın akın gelen Rum göçmenleri yerleştirmek sureti ile Pan Helenizm idealini gerçekleştirmek amacıyla sıcak bakmıştı. Çünkü Batı Trakya'daki 350.000 Müslüman Türk'ün boşaltacağı yerlere Rum göçmenlerini yerleştirmek istiyordu. Ancak Ladas'ın kaydettiği gibi İstanbul'dan gelenlerin yanı sıra Bulgaristan'dan da Batı Trakya'ya büyük bir göç dalgasının başlaması Venizelos'u zor durumda bırakmıştı. Lozan anlaşmasından az sonra 1926'da bile bölgedeki Rum nüfus 189.000 idi. Bu rakam Batı Trakya'nın toplam nüfusunun % 62'sini oluşturuyordu⁷¹. Bu durumda nüfusuna oranla büyük olan bir göç dalgasının Yunanistan için ciddi toplumsal ve iktisadi sorunlar yaratmaya başlaması⁷² kaçınılmaz olacağından; Yunanistan 1918 tarihinden önce, doğum yerleri ve İstanbul'a yerleştikleri tarihe bakılmaksızın İstanbul'a gelmiş bütün Rumların İstanbul'da kalmasını sağlamak düşüncesindeydi. Türkiye ise, etabli kavramını olabildiğince dar kapsamlı yorumlayıp, İstanbul'daki Rumların mümkün olan en çok sayıda mübadeleye tabi tutulmasını istemekteydi⁷³.

İstanbul'da Rum azınlığın bir nedeni de Helenizm'in İstanbul'dan vazgeçemediğinin bir simgesi olarak bu şehirde mutlaka kalması istenen Patrikhane'ye bir cemaat gerekmektedir. İstanbul Rumları bu gerekçeyle burada bırakılmak istenmiştir⁷⁴. Bir

---

⁷⁰ Armaoğlu, a.g.k., s. 326

⁷¹ Sönmezoğlu, a.g.k., s.74–75

⁷² Gürel, Ş. S., Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821–1993), Ankara, 1996, s.37

⁷³ Ülman, H., “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923–1968), A.Ü. SBF Dergisi, C.23, No.3, Ankara, 1968, s. 250; Ayrıca Bkz. Armaoğlu, a.g.k.

⁷⁴ Taran, K., “Batı Trakya Sorunu ve Lozan Antlaşması” İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı V., İstanbul, 1990, s.152

diğer görüşe göre ise Yunanistan İstanbul'da mümkün olduğu kadar çok Rum bırakarak ilerde bunları bir baskı unsuru olarak kullanmak istemiştir⁷⁵.

2.3.5.5. La Haye Daimi Adalet Divanı'nın Kararı

İki tarafın düşüncelerini, yazılı vesikalar ve verilen sözlü izahat üzerinde inceleyerek muhakeme eden Divan aşağıdaki istişari mütalaayı verdi:

Yüksek adalet organı evvela patrikhane meselesi bertaraf etti. Kendisinden bu nokta üzerinde mütalaa istenmediğinden, Divan, bu meseleyi kendisine tevdi edilmiş addetmemektedir⁷⁶.

Divan, etablis kelimesinin manasını umumiyet itibariyle değil, Lozan Mübadele Anlaşmasının 2 nci maddesinde kullanıldığı şeklinde arayacaktır. Evvela bu kelimenin manası üzerinde ihtilaf bir muahedenin tefsiri meselesidir; binaenaleyh bir devletlerarası hukuku meselesidir; idare ile ahali arasında zuhur eden bir iç hukuk münasebeti değildir. İhtilaf aralarında bir anlaşma aktetmiş iki devleti alakadar etmektedir. Anlaşma ahali mübadelesine dair ve etablis kelimesinin ifade ettiği manayı tayin edecek kıstas, mübadeleye tabi tutulacak şahısları tayine yarayacağından, anlaşmanın tatbiki ile yakından alakalı bir meseledir.

Birinci maddesinde umumî prensip olarak mübadeleyi kabul eden anlaşma ikinci maddesinde bazı şahısları mübadele dışı bırakmakla bu umumî prensibe bir istisna koyuyor. Anlaşmada "İstanbul'un ruh ahali" tabiri kullanılıyor. Demek ki İstanbul'un rum halkı mübadeleden istisna edilmek istenmiştir. Türk Hükümeti Mondros Mütarekesinin imzasından sonra İstanbul'a gelmiş olan Rumları İstanbul'da bırakmak istemediğinden istisna ancak 30 ilkteşrin 1918 den önce gelmiş olanların inhisar ettirilmiştir.

Divan, evvela bu mülahazalardan hareket ederek etablis kelimesinin mana ve şümulünü tetkik edecektir. Sonra bu kelime ile işaret edilen vaziyetin iki memleket kanunları yardımı ile tesbit edilip edilemeyeceğini araştıracaktır.

---

⁷⁵ Sander, O., Siyasi Tarih 1914-1994, Ankara, 2005, s.94

⁷⁶ Erim, a.g.m., s.69

Fransızca lisanında etablissement kelimesi, iki esaslı unsur ihtiva eder: Oturma (mesken tesis etme) “residence”, istikrar “stabilite”. İkametgah (domicile) kelimesinde de buna yakın bir fikir vardır, fakat Türk Hükümetinin iddia ettiği gibi iki tabir birbirinin aynı değildir. İkametgah ile yerleşmenin tetabuk etmediği haller vardır. Bir metnin sadece fiili bir vaziyeti mi yoksa hukuki manasında bir ikametgahı mı göz önünde tuttuğunu bilmek bir tefsir meselesidir.

Anlaşmanın milli kanuna atıf yapıp yapmadığı hususuna gelince, sarih bir atıf yoktur. Zımnî bir atıfta var denemez. Zira her ne kadar bir devletin vatandaşlığı mahalli kanuna göre tayin edilirse de, yerleşme (etablissement) deki fiili vaziyet bizzat anlaşmada tayin edilmiş olabilir. Mübadele Anlaşmasının 2 nci maddesinde böyle bir tarif ve tayin bulmak mümkündür. Türk ve Yunan kanunlarının ayrı ayrı tatbiki aynı zümreye giren şahıslar için ayrı vaziyetler ihdas edebilirdi. Halbuki anlaşma Yunanistan’daki Türklerle, Türkiye’deki Rumları aynı akibete tabi tutmak istiyor. Esasen anlaşmada bu hususta mahalli kanunların tatbik edilmesinin arzu olduğunu gösterecek bir emare de mevcut değildir. Binaenaleyh muhtelit komisyon yerleşmiş ahali (habitant atebli) sıfatını kelimelerin tabii manasına göre tayin etmelidir.

Türk Murahhas Heyeti Anlaşmanın milli kanunlara atıf yaptığını iddia etmiş ve bilhassa 18 nci maddeye istinat etmiştir. Fakat anlaşmanın bir maddesinde, akitlerin milli kanunlarında anlaşmanın icrası için zaruri görülen değişiklikler yapılacaktır denmesi, esasen malum olan bir prensibin tekrarıdır. Akit tarafların milli kanunlarında, aktettikleri anlaşma hükümlerine aykırı hüküm bulundurmamaları bir devletlerarası hukuku kaidesidir. Mübadele Anlaşması milli kanunlarla tanzim edilen ferdi vaziyetlere yakından temas ettiğinden burada bu husus açıkça beyan edilmek istenmiştir. Yoksa bu maddeden (18 inci madde), Anlaşmanın, kendi hükümlerine muhalif olmayan milli kanunlara atıf yaptığı manası çıkmaz.

Divan, Tevfik Rüştü beyin, “yerleşmiş olanlar” tabirinin manasını tayin için bir kıstas arandığına göre hukuki bir mefhum karşısında bulunduğu ve böyle bir kıstasın ise ancak akitlerin milli kanunlarında bulunabileceği yolundaki mütalaasını da kabul etmiyor: “Bizatihi hukuki olmayan bir tabirin ondan hukuki neticeler çıkaran bir anlaşmada kullanılmış olması bu tabirin manasını tayin edecek kıstasın milli kanunlarda aranmasını icabettirmez.”

Türk Murahhas Heyetini milli kanunların bir kısım ahaliye tatbik edilmemesinin muhtelif tabakadan Türk tebaaları arasında bir müsavatsızlık yaratacağı yolundaki iddiası

da Divan'ca reddedilmiştir. Bir şahıs 1923 Anlaşması mucibince gayri mübadil addedilince diğer tebaa gibi Türk kanunlarına tabi olacaktır⁷⁷.

Milli kanuna zımni bir atıf kabul edilmemesinin hakimiyetini haleldar edeceği düşüncesine gelince, Divan bu hususta evvelce (Wimbledon davasında) izhar ettiği mütalaayı tekrar eder: “Milletlerarası taahhütlerde bulunmak devletin hakimiyetinin bir vasfıdır”. Kaldı ki hadisede iki devletin mükellefiyetleri tamamen ve kat’iyen müsavidir. Bu şerait dahilinde tabii manası ile tefsir edilen bir anlaşmanın yüksek akit tarafların milli hakimiyetlerini haleldar etmesi kabil değildir.

Mahalli mahkemelerin salahiyettar olması keyfiyetine gelince, bu noktada anlaşmanın 12 nci maddesi sarihdir ve Muhtelit Komisyonu salahiyettar kılmaktadır. Diğer taraftan mümkün olduğu kadar çabuk bir neticeye varmak arzusu da işlerin milli mahkemelere havalisine müsait değildir. Her ne kadar Türk Murahhas Heyeti, Şükrü Kaya bey tarafından sorulan bir suale M. Fromageot’un verdiği cevaba dayanarak aksini iddia ediyorsa da Muhtelit Komisyonun salahiyettar olduğu aşikardır. Zira M. Fromageot’un izahatı Türkiye’den ayrılan topraklardaki Türk tebaasının oralarda yerleşmelerine dairdir.

Divan’a sorulan ikinci suale, yani kimlerin Mübadele Anlaşmasının 2 nci maddesi gereğince “yerleşmiş” addedilebileceği hususuna gelince, Yüksek mahkememin mütalaası aynen şudur:

“2 nci maddede kullanıldığı şekilde “yerleşmiş olanlar” kelimesinin muayyen bir devirde muayyen bir mahalde oturanları ifade etmekten başka bir vazifesi yoktur denebilir. Bununla beraber, bu “yerleşmiş olanlar” kelimesinin intihabı, bir şahsın oturan telakki edilebilmesi için mevzuu bahis devrede meskenin devamlılık vasfını haiz olması lazım geldiğine dikkati çekmeye yarar. Bu takdirde İstanbul’da sadece ziyaretçi sıfatı ile oturan şahıslar mübadele dışı sayılamazlar.

“Lazım gelen istikrar derecesi sarih bir tarife müsait değildir. Fakat Divan’ın kanatınca, Muhtelit Komisyonun adli şubesi tarafından 1 ilkteşrin 1924 te kabul edilen kararın 2 numarasında misal olarak zikredilen şartları 30 ilkteşrin 1918 den önce yerine getirmiş olanların 2 nci maddenin manasına göre ‘yerleşmiş olanlar’ sayılmaları ve hatta İstanbul’a orada para kazanıp bilahare geldikleri yere dönmek niyeti ile gelmiş olsalar bile, mübadeleden istisna edilmeleri icap eder. İstanbul’da oturdukları esnada onlar “yerleşmiş”

---

⁷⁷ Erim, a.g.m., s.70

sayılmalıdırlar, zira bu oturuş “yerleşme” nin zaruri şartı olan istikrar vasfını haiz bulunmaktadır”⁷⁸.

Türk Murahhas Heyetinin, 3 üncü maddenin tefsir tarzı hakkındaki iddiasını da Divan şöyle reddediyor:

Türk tezi mucibince İstanbul’a mübadeleye tabi yerlerden 18 ilkteşrin 1912 den beri gelmiş olan Rumlar da mübadele edilmelidir. Divan’ın düşüncesince bu iddia 3 üncü maddenin manasını ve 2 nci maddenin hükümlerini yanlış tefsir ediyor. İstanbul’da yerleşmiş olan bütün Rumlar için 2 nci madde mucibince 30 ilkteşrin 1918 tarihi kati bir mahiyet arz etmektedir. Bu tarihten evvel yerleşmiş olan Rumların hepsi mübadeleden istisna edilmek lazımdır. Binaenaleyh, diğer bir madde (3 üncü) başka bir vaziyeti tespit etmek için vazedilmiş hükümlere uyarak, 2 inci maddenin bu sarih manasını büsbütün başka bir şekle sokacak bir tefsirde bulunmak doğru görülemez. Diğer taraftan – Yunan Hükümeti tarafından verilen ve tekzip edilmeyen izahata nazaran – 18 ilkteşrin 1912 tarihinin İstanbul’da yerleşmiş olan Rumlara tatbiki Lozan’da uzun münakaşaların mevzuunu teşkil etmiş olan 2 nci maddeyi ameli kıymetinin mühim bir kısmından mahrum bırakacaktır.

3 üncü madde 10 uncu maddenin yardımı ile tefsir edildiği takdirde aynı neticeye, yani Türk tezinin kabul edilememesi neticesine varılır. 10 uncu madde “yüksek akit tarafların arazisini evvelce terk etmiş olan” şahısları, yani yabancı bir memlekete hicret etmiş bulunan şahısları, nazarı itibara alıyor. Hâlbuki muhacir tabirinin sarahaten 3 üncü maddede kullanılmış buluyoruz. Şu halde “arazi terk etme” tabiri bir devlet dahilinde bir yerden diğer yere vaki olan bir ahali hareketini tazammun etmiyor demektir.

Divan, yerleşmiş addedilmek için yerine getirilmesi icap eden şartlar üzerinde durmamıştır. Bu hususu Muhtelit Komisyonun dirayetine bırakmıştır.

Divan’ın 21 Şubat 1925’te verdiği istişari mütalaası kısaca şöyledir;

“1-Sakin bulunmuş (établis) deyimini daimîlik vasfını taşımakta ve bir oturma ile beliren fiilî bir durum ifade etmektedir”⁷⁹.

2- İkinci maddede ‘İstanbul’un Rum Ahalisi’ tabiri ile tayin edilen şahısların Andlaşma mucibince ‘yerleşmiş olanlar’ addolunmaları ve mübadeleden istisna edilmeleri için, İstanbul şehrinin 1912 kanunu ile tesbit edilmiş olan belediye hudutları içinde

---

⁷⁸ Erim, a.g.m., s.72

⁷⁹ Gönlübol, a.g.k, s. 66.

bulunmaları; oraya, her nereden olursa olsun, 30 İkteşrin (Ekim) 1918 tarihinden mukaddem bir tarihte gelmiş olanları ve bu tarihten önce orada daimi olarak oturmak niyetinde bulunmak mecburidir” görüşüne varmıştır⁸⁰. Bu sonuç Yunanistan’ın görüşlerine haklılık kazandırmış oluyordu.

Ancak, ihtilâfı bu mütalâa da çözememiştir. İki ülke arasında mübadeleden kaynaklanan sorun, gerginliği yeniden tırmandırdı. Yunanistan, sözleşme hükümlerine aykırı olarak Batı Trakya’daki Müslümanların mallarına el koyarak buralara Türkiye’den gelen mübadil Rumları yerleştirmeye başladı. Buna karşılık Türkiye de İstanbul’daki Rumların mallarına el koydu. Bu durum iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getirdi⁸¹.

2.3.6. Türk-Yunan Etabli Antlaşması (Atina İtilafnamesi)

1924 yılında yapılan seçimde Fener Ortodoks Patrikliğine Arapoğlu Konstantin seçilmişti ama Türkiye, seçilen patriğin etabli olmadığını ileri sürerek patriği sınır dışı etmiştir. Patrik sorunu 1925 yılına kadar sürmüş ve sonunda 19 Mayıs 1925’te Konstantin Patriklikten çekilmiş, yerine İstanbul Rumlarından Vasil Georgiades seçilmiştir⁸².

Patrik sorununun çözümlenmesinin de etkisiyle iki devlet arasında gerginleşen ilişkiler yumuşama dönemine girmiş, 1925 Nisanında Ankara ve Atina arasında görüşmelere yeniden başlama kararı alınmış ve Cevat Bey’in 1925 yılının yazında ilk Türk Elçisi olarak Atina’ya gönderilmesinden sonra normal seyrine dönmüştür. İki taraf arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda 21 Haziran 1925’de Muhtelit mübadele Komisyonunun Türk ve Yunan temsilcileri Hamdi Bey ile George Eksindaris tarafından Ankara antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye 30 Ekim 1918’den önce ve o sıralarda İstanbul’da mevcut bulunan tüm Rumlara yerleşik sıfatı tanıyordu. Ayrıca pasaportları olmaksızın ülkelerini terk edenler hariç olmak üzere yerleşik sıfatı tanınan Batı Trakya Müslümanları ve İstanbul Rumları ülkelere serbestçe dönebileceklerdi. Eğer söz konusu kişilere mallarını iade etmek mümkün değilse tazminat ödenecekti. Böylece Türkiye ülkeyi terk etmiş bulunan birçok Rumun dönüşünü engellerken Yunanistan da Batı

---

⁸⁰ Erim, a.g.m., s. 72

⁸¹ Gönlübol-Sar., a.g.k., s. 57; Ayrıca Bkz. Armaoğlu, a.g.k. s.326

⁸² Gönlübol-Sar., a.g.k., s.70

Trakya'daki Müslüman mülklerine yerleştirmiş olduğu bir kısım Rumu bu mülklerden çıkarmak zorunda kalmıyordu. Ancak, iki ülke arasında temel anlaşmazlık sorunlarına çözüm getiren bu antlaşma uygulanamamıştır. Bunun en önemli sebebi Mihalakopulos hükümetinin düşürülmesi sonucunda 25 Haziran 1925'te iktidara gelerek cunta rejimi kuran General Pangalos'un Lozan'ı revize etmek temeline oturttuğu ihtiraslı bir dış siyaset gütmesiydi. Ayrıca General Pangalos'un antlaşmanın onayını geciktirmesi Türkiye'yi güvensizliğe itmiştir. Dolayısıyla Türkiye bu son antlaşmayı gözden geçirme ve uygulamasının güvence altına alınması için yeni adımlar atma kararı almıştır. Ankara'nın bu yaklaşımı sonucunda, Pangalos'un ağustos 1926'da devrilmesinden sonra kurulan yeni koalisyon hükümetinin Türkiye ile görüşme masasına oturması, mevcut sorunların etraflıca ele alınmasını sağlamıştır. Karşılıklı görüşmeler şubat-aralık 1926 arasında gerçekleştirilmiştir. Böylece 1 Aralık 1926'da Atina Antlaşması imzalanmıştır⁸³.

Argiropulos-Saraçoğlu Antlaşması diye de anılan bu son belge taraflarca 1927 Şubatında onaylanıp, 23 Haziran 1927'de yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma ile iki ülke arasında antlaşma konusu olan "etablis" sorunu en azından siyasi bir çözüme bağlanmıştır. Buna göre, Yunanistan'da bulunan ve Türklere ait olan emlak, muhtelit komisyon tarafından tespit edilen fiyat üzerinden Yunanistan hükümetince satın alınacaktır. Buna karşılık Türkiye'de bulunan ve 1912 yılından önce memleketi (Anadolu'yu) terk eden Rumlarla genel olarak diğer Rumlara ait emlak (İstanbul'dakiler dahil olmak üzere) sahiplerine iade edilecekti.

1 Aralık 1926 Atina İtilafnamesinin ardından bu anlaşma gereğince devlete intikal eden gayrimenkulleri Bakanlar Kurulunca belirlenecek şartlar çerçevesinde hak sahiplerine vermeye hükümeti yetkili kılan 1 Nisan 1928 tarih ve 1217 nolu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, mübadil Türklere verilecek gayrimenkullerle ilgili olarak 6 Haziran 1928 tarihinde bir de kararname yayınlanmıştır⁸⁴.

Ancak Atina antlaşmasının uygulanmasında her iki tarafın da karşılaştığı teknik ve hacmi zorluklar ortaya çıkmış; Batı Trakya Türklerinin toprak ve diğer mal varlıkları ile İstanbullu Rumların şehirde sahip oldukları emlak ve kurum ve kuruluşlarına ait malların dağılımı ve mülkiyeti bakımından yeni sorunlar yaratmıştır. Ayrıca aynı zaman zarfında "etablis" çerçevesine dahil olup olmadıklarını kanıtlayamayan 20.000 civarında Rumun da

---

⁸³ İtilafname'nin metni için bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, C.8, s.129; Ayrıca bkz. Atuner Mehmed Esad, Mübadeleye Dair Türkiye ve Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukavelenameler Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları, Bitaraf Azaların Hakem Kararları, İstanbul, 1932

⁸⁴ İskân Tarihçesi, s. 91.

İstanbul'dan çıkarılarak sınır dışı edilmesi karşısında Yunan hükümetinin tehditkar bir tavır içerisine girmesi iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden gerginleştirmişti.

Atina antlaşmasının uygulanmasında karşılaşılan zorluklardan biri de, Yunan yönetiminin Ankara ve Atina Antlaşmaları gereğince mal varlıkları hakkında talepte bulunan 119 Türk'ün bu isteklerini işleme koymakta oldukça yavaş davranmasından kaynaklanmaktaydı⁸⁵.

1926 yılında imzalanan Türk-Yunan anlaşmasına rağmen 1930 yılına kadar geçen süre içinde Türkiye ile Yunanistan arasındaki münasebetler dostane olmaktan uzak kalmıştı. Bunun başlıca sebebi 1926 anlaşmasının mübadeleden doğan bütün meseleleri halledememiş olmasıydı⁸⁶.

Ortaya çıkan gergin atmosferin bir Türk-Yunan çatışmasına dönüşmesi an meselesi olmuştu⁸⁷. Bir savaş havası esiyor ve her iki taraf da kendi görüşünü silah ve zor kuvveti ile yürütmek için hazırlanır gibi görünüyordu⁸⁸. Hatta aynı günlerde Yunan kamuoyunda Türkiye'nin Yunan adalarına saldırıda bulunacağı haberleri yayılırken, Atina gazetelerine göre M.Venizelos'un Cemiyet-i Akvam ile yaptığı görüşmelerde Türkiye tarafından vuku bulacak fiili bir tehdide karşı Yunanistan'ı himaye edeceği hakkında teminat verilmesini talep ettiği ve Cemiyet-i Akvam'ın ve İngiltere'nin Yunanistan'a bu teminatı verdiği haberleri basında yer alıyordu⁸⁹.

Bu İtilafname, özellikle azınlıklara ait mallara el konulması olayını düzenlemesine rağmen umulan çözümü getirememiştir.

2.3.7. Ankara Antlaşması (Mukavelesi) 10 Haziran 1930

1930'a kadar gerek etabli sorunu ve gerekse azınlık mallarına el konulması, iki ülke arasında sorun oluşturmaya devam etmiştir. Fakat bu İki ülke Avrupa ve Balkanların

---

⁸⁵ Sarıkoyuncu Değerli, E., "Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi S.15, Ağustos 2006, s.246

⁸⁶ Gönlübol-Sar., a.g.k, s.59

⁸⁷ Cumhuriyet, 5-6 Mart 1929

⁸⁸ Armaoğlu, a.g.k, s. 326

⁸⁹ Cumhuriyet, 11 Eylül 1929

siyasal konjonktüründe meydana gelen gelişmelerden dolayı birbirlerine yakınlaşmayı tercih etmişlerdir. Bu dönemde İtalya'da Mussolini, Almanya'da ise Hitler'in faşist bir politika gütmeye başlamaları, özellikle İtalya'nın Akdeniz'deki nüfuz sahasını genişletmeye başlaması her iki ülkeyi de tedirgin etmiştir. Çünkü Türkiye, Trakya ve Boğazlar yoluyla Akdeniz'e doğru kıyı şeridinde bölgelere sahiptir ve Oniki Ada'yı elinde bulunduran İtalya'nın Akdeniz'deki faaliyetlerinin kendi ülkesine zarar vermesinden korkmaktadır. Yine aynı şekilde Akdeniz'e ve batıda da Adriyatik'e bakan uzun bir kıyı şeridi olan Yunanistan da İtalya'yı bir tehdit unsuru olarak görmektedir⁹⁰.

İki ülke de ikinci tehdit unsuru olarak bu dönemde revizyonist bir politika izleyen Bulgaristan'ı görmektedir. Türkiye, Trakya'nın askerden arındırılmış bir statüye sahip olduğundan Bulgaristan'ın bu bölgeden askeri bir harekâta girişebileceği endişesi taşımaktadır. Yunanistan ise Ege Denizi'ne açılabilmesi için kalıcı bir mahreç arayan Bulgaristan'ın, Makedonya üzerindeki emellerinden rahatsızlık duymaktadır. Bulgaristan'ın bu yıllarda revizyonist davranış içine girmesi Yunanistan'ı Türkiye'ye yaklaştırmıştır⁹¹.

Ayrıca Japonya'nın da uzak doğuda genişleme politikası izlemesi, her iki ülkenin de dünya genelinde ikinci bir savaş çıkabileceği endişelerini artırmıştır.

Bütün bu etkenler iki ülkenin dostluk ilişkileri içerisine girmesini hızlandırmıştır. İtalya'nın Doğu Akdeniz'de hiç de dostane niyetler beslemediğinin farkında olan sağduyu sahibi Türk ve Yunan liderleri aralarındaki anlaşmazlıklara kendilerinden beklenmeyen bir çabuklukla son vermişlerdir⁹².

Yunan Başbakanı Venizelos, Türk-Yunan münasebetlerindeki bu gerginliğin özellikle Yunanistan'a vereceği siyasal ve ekonomik zararları göz önüne alarak büyük bir ileri görüşlülük göstererek, işi tatlıya bağlama yoluna gitmiş ve tutumunu yumuşatmıştır. Yunanistan'ın yumuşak tutumu Ankara tarafından da olumlu bir şekilde karşılanmış ve iki devlet arasında, ahali değişimi meselelerini yeni esaslara göre düzenleyen 10 Haziran 1930

---

⁹⁰ Sarıkoyuncu, a.g.m., s.257: Ülman, a.g.m., s. 249

⁹¹ Gürel, Ş. S., Türk Dış Politikası 1919-1945, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.II, İstanbul, 1982, s.523 ; Ülman H., "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler I", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.23, No.3, Ankara, 1968, s.250

⁹² Sarıkoyuncu, a.g.m., s.257: Ülman, a.g.m., s. 250

antlaşması imzalanmıştır. İki taraf arasındaki buzları kıran ve Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönem başlatan⁹³ anlaşma ile sorunların çözümü mümkün olmuştur.

Anlaşma ile yerleşme tarihlerine ve doğum yerlerine bakılmaksızın, İstanbul'daki bütün Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler "etabli" sayılmışlardır. Ayrıca, azınlıklara ait mallar konusunda da yeni düzenlemelere gidilmiştir. Belirtmek gerekir ki bu anlaşma, "Yunan görüşünün başarısıdır"⁹⁴.

10 Haziran 1930 antlaşmasında yer alan esaslar şunlardır:⁹⁵

1. Mübadil Türklerin Yunanistan'da kalan tüm mallarının mülkiyeti Yunan hükümetine geçecektir Aynı zaman da mübadil Rumların Türkiye'de bıraktıkları bütün mallarının mülkiyeti de Türk hükümetine geçecektir.

2. Halen bankalarda bulunan mevduat üzerine taraflarca konulmuş olan ipotekler kaldırılarak, bunlar hak sahiplerine iade edilecektir.

3. Türk tebaası Müslümanlara ait ve Yunanistan'da bulunan gayrimenkul malların mülkiyeti Yunan hükümetine geçecektir. Türk tebaasının, Lozan Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra tasfiye edilmiş ve el konmuş olan menkul malları da Yunan hükümetinin mülkiyetine geçecektir.

Diğer taraftan, Yunan tebaasına ait olup, mübadeleden istisna edilmiş olan İstanbul'dakilerin dışındaki gayrimenkullerin mülkiyeti de Türk hükümetine geçecektir. Tıpkı Yunanistan'da olduğu gibi, Türkiye'de de, Lozan Antlaşması'nın imzalanması üzerine el konulan ve tasfiye edilen menkuller Türk hükümetinin olacaktır.

4. Bu konularla ilgili bütün ihtilâflar Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafsız üyesinin kararı ile kat'î şekilde halledilecektir.

5. Türkiye, İstanbul'a geldikleri tarih ve doğdukları yeri dikkate almadan, mübadeleden istisna tutulmuş olan İstanbul'daki Türk vatandaşı olan bütün Ortodoks Rumları etabli olarak kabul etmiştir.

6. Mübadeleden istisna tutulan İstanbul'u Türkiye Cumhuriyeti pasaportu olmadan terk eden, Türk vatandaşı Ortodoks Rumlara ait mallar Türk Hükümeti'ne intikal edecektir.

---

⁹³ Armaoğlu, a.g.k, s. 326.

⁹⁴ Ülman, a.g.m., s. 250

⁹⁵ Atuner, a.g.k., s. 25 -32

7. Yunanistan, Batı Trakya'ya geldikleri tarih ve doğdukları yeri dikkate almadan mübadeleden istisna tutulmuş olan Batı Trakya Türklerini etabli olarak kabul etmiştir.

8. Mübadeleden istisna tutulmuş olan Batı Trakya'yı Yunan pasaportu olmadan terk eden Türklere ait malların mülkiyeti Yunanistan'a geçecektir.

9. Bu mukavelenamenin uygulanması iki hükümet tarafından, Muhtelit Mübadele Komisyonu'na tevdi edilmiştir.

Bu anlaşma, mübadele sorununun kesin olarak 'takas ve tasfiye' esaslarını kararlaştırıyor ve sorunu tarihe 'tevdi' ediyordu⁹⁶.

---

⁹⁶ Arı, a.g.k., s.162

II. BÖLÜM

ETABLİ MESELESİNİN ÇÖZÜMÜNÜN TÜRK BASININDA YANSIMALARI

Türk-Rum mübadelesi sırasında ortaya çıkan etabli meselesinin çözümü için ortaya konan Atina anlaşması ve ardından 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Anlaşması ile bu dönemde Türkiye’de çıkan gazetelerde meselenin bir an önce çözülmesi yönünde isteklerin olduğunu ortaya koymaktaydı. Ancak bu meselenin çözümü için Yunan tarafının pek istekli olmaması ve işin sürüncemede kalması yönünde tavır benimsemesi ile ortaya çıkan teknik sorunlar meselenin çözüm sürecini oldukça uzatmıştı. Etabli vesikası alacakların Türk ve Yunan makamları tarafından farklı muamelelere tabi tutulması, etabli olmadıkları halde bu vesikaya sahip olabilmek için çeşitli sahtecilik olaylarının yaşanması ile Atina anlaşması gereğince daha önce el konulan malların iadesi bu dönemde yaşanan sorunların başında geliyordu. Bu sorunların varlığı iki ülke arasındaki İstanbul Rumlarının durumuna ilişkin ‘Etabli’ meselesinin çözümünü zorlaştırmakta ve uzatmaktaydı.

1. İSTANBUL’DA YAŞAYAN RUM NÜFUSU

Lord Curzon, Lozan Konferansında Amerikan kaynaklarına dayanarak ayrıntılı bir istatistik vermişti. Buna göre, Anadolu’da 1914’te 1.600.000 Rum vardı. 1914-1918 arası bunların 300.000’i ölmüş veya ülkesini terk etmişti. 1919-1922 yılları arasında, ölüm, göç gibi türlü nedenlerle eksilenlere 200.000, 1922 Eylül ve Ekim aylarındaysa 500.000 daha eklenmişti. O an içinde, Anadolu’da 15-60 yaş arası yaklaşık 500-600.000 Rum bulunmaktaydı.

İstanbul'a gelince, çoğu hala orada olan 300.000 dolaylarında Rum olduğu saptanmıştı⁹⁷.

Ancak Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumlarının mübadelesi hakkında daha önce basında çıkan bazı haberler resmi bir tebliğ ile kesin bir dille tekzip edilmesine rağmen⁹⁸ Muhtelit Mübadele komisyonu'ndaki Türk heyet üyelerinin İstanbul'daki 99.000 Rum'un, 102.000 Batı Trakya Türkü ile değiştirilmesi için teklif hazırladıkları haberleri Lord Curzon'un verdiği rakamlarla farklılık oluşturuyordu⁹⁹. İstanbul'da yaşayan Rum nüfus değişik kaynaklarda farklı şekilde verilmektedir. 1927 yılında 6 Kaza ve 12 nahiyeden, 1929 yılında ise 10 Kaza, 9 nahiyeden müteşekkil İstanbul'un nüfus istatistikleri arasındaki bu farkın İstanbul'la bağlı çevre kazaların dahil edilip edilmemesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bir kısım kaynak İstanbul nüfusunu verirken sadece şehremaneti sınırları dahilindeki nüfusu esas alırken, bir kısım Adalar, Beyoğlu, Üsküdar ve Makriköy(Bakırköy) kazalarının belediye sınırları dışında kalan kısımlarını bu sayıdan düşerek İstanbul nüfusunu vermektedir. Bir kısmı ise Çatalca ve Şile hariç diğer kesimlerin tamamının nüfusunu dahil etmektedirler. Örneğin; 1922'de Miralay Esad Bey'in polis müdürlüğü sırasında İstanbul'un nüfusunun hane, dükkan ve otel sayısının belirlenmesi amacıyla polis merkezleri aracılığıyla sayım yapılmış ve düzenli defterler ve cetveller oluşturulmuştur. İstanbul, Anadolu-Rumeli sahilleriyle Boğaz, Üsküdar ve Adalardaki toplam 32 polis merkezinin yürüttüğü sayım sonucu, İstanbul halkı 'milletlere' ayrılarak mahalle mahalle kaydedilmiş, ayrıca erkek, kadın, kız ve erkek çocuk sayıları belirlenmiştir. Sayım sonucu İstanbul nüfusu 373.124'si Müslüman, 158.219'si Rum, 87.919'u Ermeni, 40.018'i Musevi ve 51.006'sı da diğer milletlerden olmak üzere toplam 710.286 bulunmuştur.Polis müdüriyetinin bu sayımı Temmuz 1922'de sonuçlanmıştır. Bir ay sonra Anadolu'da "Büyük Taarruz" başlamış, bir kısım yerli ve yabancı Rum nüfus Anadolu'dan ve İstanbul'dan çekilmiştir. Bunun sonucu İstanbul nüfusu 600.000 civarına inmiştir. İki yıl sonra, yani 1924'te Vilayet Nüfus Müdürlüğü'ce İstanbul Vilayeti'nin nüfusu 1.000.000'nun üzerinde gösterilmiştir. 1923 yılı sonunda

---

⁹⁷ Akgün, a.g.m., s.252

⁹⁸ Akşam, 15 Nisan 1929

⁹⁹ Cumhuriyet, 16 Eylül 1929.

İstanbul ve çevresine ait yerlerle belirlenen İstanbul nüfusunun 1.065.866 olduğu kaydedilmektedir. Bu sayının içinde “ecnebi” nüfusun olmadığı belirtilirken, şehremaneti hududu dışında kalan kaza ve nahiyelerin nüfusu bu sayıdan çıkarılarak İstanbul’un dokuz belediye dairesinde toplam 993.583 kişinin meskun olduğu, hatta Beyoğlu ve Üsküdar vilayetleriyle Makriköy kazasının şehremaneti hududu dışında kalan kısımları da düşülürse bu sayının 900.000 civarında olduğu varsayılmaktadır¹⁰⁰. Aynı sayımla ilgili olarak basında çıkan haberde; 1339 (1923) senesi istatistiklerine göre toplam 1.060.866 olan İstanbul nüfusunun 656.281’i İslam, 73.407’si Ermeni, 56.390’ı Musevi ve 279.788’i Rum’du.

1926 yılında toplam 1.022.495 olan İstanbul nüfusunun da 692.333’ü İslam, 70.097’si Ermeni, 58.885’i Musevi ve 181.158’i Rum¹⁰¹ olduğuna göre; 98.630 Rumun 1923-1926 yılları arasında İstanbul’u terkettiği anlaşılmaktadır. 1926 yılı ile ilgili resmi istatistikler ise İstanbul Vilayeti’nin nüfusunun bu sayıdan az farkla, 1.011.160 olarak vermekte ve bunun 181.188’inin Rum olduğunu kaydetmektedir.

1927 yılı İstanbul Nüfusu ise basında 699,602’si şehremaneti sınırları dahilinde olmak üzere 806.993 olarak verilirken ¹⁰² resmi istatistikler Merkez, Bakırköy, Çatalca, Adalar, Beyoğlu, Üsküdar, Şile kazaları dahil olmak üzere 331.040 gayrimüslim ve 717.931 müslüman toplam 1.048.971 olarak vermektedir. 28 Ekim 1927 tarihli bu nüfus sayımı ile ilgili ayrıntılı bir haber ise İstanbul nüfusunun toplam 1.099.454 olarak vermekte ve bunun 191.100’nün Rum olduğunu yazmaktadır.¹⁰³1929 yılı istatistiklerine göre de İstanbul’da 442.000 İslam’a karşılık, 99.000 Rum, 52.000 Ermeni ve 49.000 Musevi nüfus yaşamaktaydı¹⁰⁴.

1935 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre ise İstanbul nüfusunun ana lisanı itibarıyla tasnifinde 32.043’i kadın, 42.788’i erkek olmak üzere toplam 74.831 kişinin

---

¹⁰⁰ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yay. C.6, s.110.

¹⁰¹ Aktaran, Zengin Aghatabay C., Mübadelenin Mazlum Misafirleri, İstanbul, 2007, s.272

¹⁰² İstanbul Külliyyatı, Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 1. Demografi, 1927-1990, s.2

¹⁰³ Aktaran, Zengin, a.g.k, s.273

¹⁰⁴ Cumhuriyet, 14 Nisan 1929

Rumca konuştuğu, tabiyetler itibarıyla yapılan ayırmda ise 16.294 kişinin Yunan tabiyetinde bulunduğu kaydedilmektedir¹⁰⁵.

2. ETABLİ VESİKASI DAĞITIMI

Atina itilafnamesinden sonra Türk hükümetinin aldığı kararlar karşısında Yunanistan da itilafnameden doğan anlaşmazlıkların süratle giderilmesi için Ankara sefirine bir talimatname göndermişti. Ancak Yunanistan talimatnamelerle işi sürüncemede tutarken İstanbul'da mübadele dışı bırakılacak Rumlara etabli belgesi verilmesi işi süratle devam ediyordu. Ekim 1927 ortalarında belge alan Rum sayısı 12.000'i bulmuştu¹⁰⁶.

İstanbul'da etabli Rumlara vesika verilmesi sırasında bazı suistimallere de rastlanmaktaydı. Örneğin; "Etabli Vesikası Ticareti" başlığı ile yayınlanan bir habere göre Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda bir sahtekarlık kumpanyası meydana çıkarılmış ve suçlular tutuklanmıştı. Bu sahtekarlık olayına adı karışanlar ise Tali Mübadele Komisyonu ve Şark Şimendifer Kumpanyası katiplerinden birer kişi idi. Bu kişilerin verdiği sahte etabli belgesini alan bir Rum, bunu nüfus cüzdanı ile değiştirmek istediğinde bu sahtekarlık ortaya çıkmış, belge üzerindeki imzanın sahte olduğu anlaşılınca bu kişiler mahkemeye sevk edilmişlerdi. Bu sahtekarlar daha sonra Ağır Ceza Mahkemesi'de para mukabili sahte belge vermekten yargılanmışlardır. Sahte etabli vesikası düzenleyenlerle bu belgeleri alanlar cezalandırıldığı gibi, bundan sonra bu tür sahtekarlığın önüne geçilebilmesi için vesika verilmesi sırasında bu kişilerin tatbik imza almalarına karar verilmişti¹⁰⁷.

İstanbul'da etabli belgesi alma hakkına sahip Rumlara belge verilmesi hızla devam etmesine rağmen Yunanistan bunu da istismar etmekte, hatta Yunan basınında birçok Rum'a belge verilmediği haberleri yer almaktaydı. Oysa şimdiye kadar belge verilen Rumların sayısı 17.000'i bulmuştu. Bazı Rumların belge alamamasının nedeni ise

---

¹⁰⁵ T.C.Başbakanlık İstatistik Gen.Müd.Genel Nüfus Sayımı. 20 Ekim 1935, C.28, S.75. İstanbul, 1936, s.22-23

¹⁰⁶ Zengin, a.g.k, s.260-261

¹⁰⁷ Zengin, a.g.k, s.261

Rumların kendilerinden kaynaklanmaktaydı. Muhtelit Mübadele Tali Komisyonu bir günde 600-700 kişiye belge düzenleyebilirdi. Ancak, hükümetin gazetelere ilan vermesi ve belge almak üzere uzun bir süre tanınmış olmasına rağmen bu Rumlar müracaat etmedikleri gibi, 50 kadar Rum polis tarafından zorla komisyona sevk edilerek, belge almaları sağlanmıştı. Bu zorlama şimdilik sadece erkeklere uygulanıyordu. Gerekirse kadın ve çocuklara da bu mecburiyet getirilecekti¹⁰⁸.

Aynı günlerde etabli konusu da “Taze Etabli İhtilafi” başlığı ile basında yer alıyordu. Haberin “Mübarek ne halledilmez mesele imiş!” ifadesi ile başlamasından basının da bu konuları artık takip etmekten bıktığı anlaşılıyordu. Bu habere göre; Muhtelit Mübadele Komisyonu’ndaki Türk ve Yunan heyet üyeleri arasında bu konuda yeni bir anlaşmazlık çıkmıştı. Yunan heyet üyeleri bir kimsenin etabli olup olmadığını tayin için 1918 senesinden evvel İstanbul’da ikamet ettiğine iki şahsın şahadetinin yeterli olduğunu, Türk heyet üyeleri ise bu meselede şahadetin yeterli olamayacağını ve etabli olan bir kimsenin yazılı bir belge getirmesinin şart olduğunu iddia ediyorlardı. Dolayısı ile gene bir anlaşmaya varılamamış, yeni bir rapor hazırlanmak üzere müzakereler ileri bir tarihe atılmıştı¹⁰⁹.

Oysa, İstanbul’daki Rumlara etabli belgesi verilmesi çalışmalarını hızla devam ediyordu. 1928 yılı başında Mübadele Komisyonu’nca belge verilen Rumların sayısı 30.000’i bulurken, bu sayı yıl ortasında 35.000’e ulaşmıştı. Bundan sonra Anadolu’dan gelip etabli olduğunu ispat edenlere belge verilmesi işlemine başlanacaktı. Türk Heyet üyelerine göre Anadolu’dan gelenlerin hemen hepsi mübadeleye dahildi ve Yunanistan’a sevk edilmeleri gerekiyordu. Yani İstanbul’da şu anda bulunan Rumların dörtte üçü Yunanistan’a sevk edilmeliydi¹¹⁰.

3. EL KONULAN MALLARIN İADESİ

Türk-Rum mübadelesi sürecinde ortaya çıkan meselelerin çözümü için yapılan Atina Anlaşmasının uygulanmasında karşılaşılan zorluklardan birisi de, Yunan yönetiminin Ankara ve Atina Antlaşmaları gereğince, mal varlıkları hakkında talepte

---

¹⁰⁸ Zengin, a.g.k, s.262

¹⁰⁹ Zengin, a.g.k, s.265

¹¹⁰ Zengin, a.g.k, s.266

bulunan 119 Türk'ün bu isteklerini işleme koymakta oldukça yavaş davranmasından kaynaklanmaktaydı¹¹¹.

Atina İtilafnamesi'nin Atina'da parafe edildiği günden itibaren her iki ülkede de karşılıklı olarak, el konan taşınmaz malların iadesi konusunda hazırlıkların tamamlandığı haberleri gelmekle birlikte, Mart ayının ortalarına gelindiği halde Yunanistan'da hala malını geri almış gayri mübadil yoktu. Bu durum Yunanistan'daki gayri mübadil Türklerin hükümete bir telgraf çekerek Yunanistan'ın sürekli zorluklar çıkararak emlaklerini iade etmediği şikayetine neden oluyordu. Oysa Türk Hükümeti bu konudaki çalışmalarını aksatmıyor, özellikle gayri mübadil Rumlarla ilgili işlemleri hızla yürütüyordu. Yunanistan'ın oyalama siyaseti karşısında, Yunanistan'daki gayri mübadil Türklerin içine düştüğü zor durumu Rumca gazetelerde çıkan haberler de doğrulamaktaydı¹¹².

Hükümet İstanbul Vilayetine bir tebliğ göndererek gayrimübadil Türklerin Yunanistan'daki emlaklerine karşılık olarak buradaki firari Yunan emlakinin bu gayrimübadiller arasında taksimini istemişti. İstanbul'da gayri mübadillere Rumların el konan taşınmazlarının dağıtılması uygulamasına 20 Aralık 1927 tarihinde başlanacağı duyurulmuştu¹¹³.

İstanbul'daki Rumların hakları geciktirilmeden verildiği halde Yunanistan daha da ileri giderek, itilafname koşullarına göre bu bölgede sadece istimlak sureti ile iskan yapabileceği halde Batı Trakya'da İskeçe'ye bağlı Davutlu köyünde muhacir Rumları iskan etmek üzere bina inşaatına başlayıp, yeni bir köy kurmaya hazırlanıyordu. Yunanistan'ın bu hareketi Muhtelit Mübadele Komisyonu'na bir nota verilerek protesto edilmişti. Yunanistan gayri mübadillerin emlakını iade kararını aldığından, Yunanistan'da emlakı olup daha önce müracaat ettikleri halde hala emlaklerini geri alamayan ve tekrar müracaat etmeleri gerekenlerin listeleri günün gazetelerinde yayınlanıyordu. Türk tarafının Muhtelit Mübadele Komisyonu'na verdiği notada İstanbul'daki gayri mübadillere etabli belgesi verildiği halde Batı Trakya Türklerine henüz belge verilmediği gibi bu Türklerin zaptedilen emlaklarının hala iade edilmediğine, iade edilen var ise de tasarruftan men edildiği süre için kira bedeli ödenmediğine ve hatta bunların iade edilmesi için verilen

---

¹¹¹ Sarıkoyuncu, a.g.m., s.247

¹¹² Zengin, a.g.k, s.259

¹¹³ Zengin, a.g.k, s.261

sürenin bitmiş olmasına rağmen iade işlemine başlanmadığına dikkat çekilirken, Yunanistan'ın daha da ileri giderek bazı çiftliklere el koymaya devam ettiğine yer veriliyordu. İki ülke arasındaki gayri mübadillerin mallarının iadesi meselesi iyice karmaşık hale gelmişti. Ya Yunanistan'daki Türkler İstanbul Rumları gibi muamele göreceklardı, ya da İstanbul Rumları Yunanistan'daki ve Batı Trakya'daki Türklerin maruz kaldığı harekete tabi tutulacaklardı. Aksi takdirde iki komşu ülke arasında istenen dostluk münasebetinin kurulması mümkün olamazdı¹¹⁴.

Görüldüğü gibi Yunanistan, gayri mübadil Türklerin mallarını iade etmemek konusundaki ısrarını uzun süre devam ettirmiştir. Buna karşılık TBMM'de 8-15-31 Mart 1928 tarihlerinde yapılan görüşmeler sonucu 1 Nisan 1928 ve 1217 sayılı kanun¹¹⁵ ile hükümete, Yunanistan'la 1 Aralık 1926 tarihinde imzalanmış bulunan itilafname gereğince devletin mülkiyetine geçen Rumların taşınmaz mallarını mümkün olduğu kadar eşit şartlar ve oranlarda aynen veya bedelen hak sahiplerine dağıtma yetkisi verilmiştir. Ayrıca bu kanun gereğince mal sahiplerine dağıtılması lazım gelen taşınmazların ne şekilde dağıtılacağını belirleyen 6 Haziran 1928 tarihli bir kararname¹¹⁶ yayımlanarak Atina İtilafnamesi'nin süratle uygulamaya konulmasına karar verilmişti. Yunanistan sorunun hakeme havalesi konusunda ısrar ederken, gerek Ankara'da, gerek Atina'da devam eden görüşmelerden müspet bir sonuç alınamıyordu. İtilafname koşullarının uygulanması konusunda Yunanistan'ca ciddi bir adım henüz atılmamıştı. Türk Hükümeti de Yunanistan'daki haklarını alamayan gayri mübadillerin haklarını bir an evvel alabilmeleri için Yunanistan'da bıraktıkları mallarla ilgili başvurularını derhal yapmalarını duyurmuş olmasına rağmen gayri mübadiller bu çağrıya pek alaka göstermemişlerdi. Oysa milli olduğu kadar şahsi menfaatler de sözkonusu idi. Hükümetin bu konuda gösterdiği hassasiyetten istifade etmeleri kendi menfaatleri gereğiydi. Muhtelit Mübadele Komisyonu'ndaki tarafsız üyeler bir kısım Türk emlakinin iadesi için listeler hazırlamışlardı. örneğin, Batı Trakya'da iade edilecek 1373 Türke ait 3.339.634 Türk altını kıymetindeki emlakın iadesini komisyona teklif ettikleri gibi, bir süre sonra da komisyondaki Türk heyet üyeleri komisyon başkanlığına verdikleri bir liste ile 326 Türke

---

¹¹⁴ Zengin, a.g.k, s.263

¹¹⁵ 1 Nisan 1928 tarih ve 1217 sayılı "Mübadeleye Gayri Tabi Ahaliye Verilecek Emvali Gayri Menkule Hakkında Kanun" metni için bkz. Düstur, 3.Tertip, C.9, Ankara 1942, s.125.

¹¹⁶ 6 Haziran 1928 tarih ve 6712 sayılı "Yunan Hükümetiyle Aktedilen 1 Kanunuevvel 1926 tarihli İtilafname Mucibince Devlete intikal Eden ve 1 Nisan 1928 tarihli Kanun Mucibince Ashabı Hakka Verilmesi Lazım Gelen Emvalin Sureti Tevziini Mübeyyin Talimatnenin Meriyete Vaz'ına Dair Kararname" metni için bkz.Düstur, 3.Tertip, C.9, Ankara, 1948, s.750-753

ait 380.498 Türk altını kıymetindeki emlakın iadesi için talepte bulunmuşlardı. Bu arada Türkiye Mukabele-i Bilmisil Kanunu gereğince İstanbul'daki firari Rumların taşınmazlarına el koymaya devam ediyordu¹¹⁷.

Yukarıda belirttiğimiz üzere Rumların taşınmazlarına el konması işlemi devam etmekte, bu taşınmazlardan elde edilen ve İş Bankası'nda biriken kira bedellerinin de gayri mübadil Türklere dağıtılması için müracaatların başladığı duyuruknaktaydı. Müracaat eden gayri mübadilere bir beyanname verilecek ve Tevziat Komisyonu gayri mübadiller tarafından doldurulan bu beyannameleri inceledikten sonra yakın bir tarihte dağıtımına geçilecekti¹¹⁸. Nitekim dağıtım yürütmek üzere İstanbul Vali Muavini Fazlı Bey'in başkanlığında 3 asli, 11 tane de geçici dağıtım komisyonu kurulmuş ve dağıtımın Haziran ayına kadar bitirilmesi için Mülkiye Vekaleti'ne Dahiliye Vekaleti'nce bir tebligat gönderilmişti.¹¹⁹ Dağıtım için yapılacak başvuru süresi de Ocak ayı başında sona ermiş¹²⁰, ilana rağmen başvuru yeterli olmadığından süre Mart ayı sonuna kadar uzatılmıştı¹²¹. Dağıtım ise 6 Şubat 1929 günü başlayacaktı¹²².

Ancak bu uygulamanın daha sonra ertelendiği anlaşılmaktadır. Çünkü dağıtım için teşkil edilen komisyonlar gayri mübadil Türklerin başvurularını tetkik etmeye devam etmekte¹²³, dağıtım başlamak için de Maliye ve Dışişleri Bakanlıklarından izin beklenmekteydi¹²⁴. Maliye Bakanlığında 25 Şubat 1929 günü Muhtelit Mübadele Komisyonu'na sözkonusu iznin gelmesi üzerine durum dağıtım komisyonlarına tebliğ edilmişti. Dağıtımdan yararlanmak üzere müracaat eden gayri mübadil sayısı 115 kişiye ulaşmıştı¹²⁵. Dağıtım izninin gelmesine rağmen, dağıtım bir türlü başlanamıyordu. Şimde de yeni bir erteleme sözkonusuydu. Çünkü Batı Trakya Türkleri de Batı Trakya'daki mülklerinin tasarruftan menedildiğini ileri sürerek bu dağıtımdan yararlanmak üzere

---

¹¹⁷ Zengin, a.g.k, s.264-265

¹¹⁸ Zengin, a.g.k, s.266

¹¹⁹ Cumhuriyet, 7 Kanunusani 1929; Akşam, 2 Kanunusani 1929

¹²⁰ Cumhuriyet; 16 Kanunusani 1929; Akşam, 7 Kanunusani 1929

¹²¹ Akşam, 16 Kanunusani 1929

¹²² Cumhuriyet, 6 Şubat 1929

¹²³ Cumhuriyet, 11 Şubat 1929

¹²⁴ Cumhuriyet, 13 Şubat 1929

¹²⁵ Cumhuriyet, 26 Şubat 1929; Akşam, 28 Şubat 1929

Muhtelit Mübadele Komisyonu'na başvurmuşlardı¹²⁶. Toplanan kira bedeli 40.000 liraya yaklaşmış, Batı Trakya Türklerinin başvurusu değerlendirilerek bunların da dağıtımdan yararlanmalarına karar verilmişti¹²⁷. Dolayısı ile dağıtım yeniden ileri bir tarihe kalmıştı. Toplam 400 gayri mübadil ile 150 kadar Batı Trakya'lı bu dağıtımdan istifade edecekti. Başvurusu incelenen ilk 105 kişiye taşınmaz Rum mallarından elde edilen kira bedeli şu esaslar çerçevesinde dağıtılacaktı:

1) 1302 (1886)'den evvelki tapu senetlerinde yazılı kıymet ne ise bu kıymete 3 misli ilave edilerek toplamı verilecekti.

2) 1314 (1898)'den evvelki tapu senetlerinde yazılı kıymete bu kıymetin 2 misli ilave edilecekti.

3. 1326 (1910)'ya kadar olan tapu senetlerindeki kıymetlere de 1 misli ilave edilecekti. Dağıtımdan yararlanacak bu ilk 105 kişinin Yunanistan'da iade edilmeyen mallarının kıymeti toplamı 500.000 altın Türk lirası olarak tespit edilmişti¹²⁸.

Bugüne kadar sadece burada bulunmayan Rumların emlakine el konulmuştu. Bundan böyle İstanbul'da vekille idare edilen Rumların da taşınmazlarına el konulmasına karar verildiğinden Defterdarlık'ça vekille idare edilen Rum taşınmazlarından el konanların miktarı da 250'ye ulaşmıştı. Bu şekilde Anadolu'da bulunan Rum emlaklerinin de Ziraat Bankası'na devri istenmişti¹²⁹. Bu durum üzerine Yunanlılar Muhtelit Mübadele Komisyonu'na bir nota vererek, bunun itilafa uymadığını iddia etmekteydiler¹³⁰. Yunanistan'ın itirazlarına rağmen İstanbul'da gayri mübadillere dağıtım nihayet başlayabilmişti. 23 Mart 1929 günü ilk olarak 31 kişiye en düşük 10, en yüksek 200 lira olmak üzere toplam 2.500 lira dağıtılmış bulunuyordu¹³¹. Dağıtım yapmak üzere teşkil olunan Tevziat Komisyonu'ndan başka Rum emlakinin kıymet takdirini yapmak üzere bir de Takdir-i Kıymet Komisyonu teşkil edilmişti¹³². Dağıtımın fiilen başlaması üzerine

---

¹²⁶ Cumhuriyet, 28 Şubat 1929

¹²⁷ Cumhuriyet, 10 Mart 1929

¹²⁸ Cumhuriyet, 12 Mart 1929

¹²⁹ Cumhuriyet, 13 Mart 1929; Akşam, 13 Mart 1929. (Anadolu'da bulunan Rum emlakinin Ziraat Bankası'na devri hk.aynca bkz.Akşam, 23 Mart 1929)

¹³⁰ Cumhuriyet, 17 Mart 1929

¹³¹ Cumhuriyet, 24 Mart 1929; Cumhuriyet, 29 Mart 1929; Cumhuriyet, 18 Şubat 1930

¹³² Takdir-i Kıymet Komisyonu üyeleri isim listesi için bkz.Akşam, 18 Mart 1929

Yunanistan hem gayri mübadillerin, hem de mübadillerin emlaklerinin kıymet takdirinin doğrudan doğruya Muhtelit Mübadele Komisyonu'ndaki tarafsız üyelerce yapılmasında ısrar ediyordu. Halbuki Muhtelit Mübadele Komisyonu şimdiye kadar 2.000 gayri mübadilden sadece 67'sine ait malların kıymet takdirini yapabilmişti. Bu iş için asırlarca beklenemezdi¹³³.

4. MUHTELİT MÜBADELE KOMİSYONU'NUN NAKLİ

Bu arada Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun nakli sözkonusu olmuştu. Türkiye komisyonun Gümülcine'ye naklini uygun görürken, Yunanistan komisyon üyelerinin burada rahat çalışamayacaklarını ileri sürerek Atina veya Selanik'e nakli konusunda ısrar etmekteydi. Oysa dört senedir İstanbul'da Rumlarla çok yakın temas halinde çalışan komisyonun bundan sonra da Batı Trakya Türklerinin sorunları ile yakından ilgilenmesi eşitliği sağlayacaktı¹³⁴. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Yunanistan'a nakledilmesi konusu Mart ayı ortalarında da gündeme gelmiş ve Muhtelit Mübadele Komisyonu yaptığı bir toplantıda şu kararları almıştı.

1.Komisyon heyeti Gümülcine'de toplanacaktı.

2.Büroları, evrak ve dosyaları Gümülcine'de uygun yer olmadığından Atina'ya nakledilecekti.

3.Türk ve Yunan Hükümetlerinden nakliye masrafı gelir gelmez nakil kararı tatbik edilecekti. İstanbul'da sadece 6.Tali Komisyon kalacaktı¹³⁵.

Komisyonun Yunanistan'a nakli meselesi de diğer konular gibi uzun süre halledilememiştir.

---

¹³³ Cumhuriyet, 26 Mart 1929; Akşam, 26 Mart 1929

¹³⁴ Cumhuriyet, 8,10 Şubat 1929; Akşam, 21 Şubat 1929

¹³⁵ Cumhuriyet, 17 Mart 1929; Akşam, 18 Mart 1929

5. YUNANLILAR İTİLAFA İSTEMİYORLAR MI?

Görüldüğü gibi, Atina itilafnamesi kıymet takdirinin zorluğu yüzünden uygulanamadığı gibi, mübadeleye tabi olmayanların işlemlerini de düzenleyemedi. Hükümet Yunanlılara ait taşınmazların kira ve satışlarından elde ettiği geliri hak sahiplerinin bir kısmına dağıttı ise de yeni bir takım anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına engel olunamadı¹³⁶. Vekilleri tarafından burada idare edilen Rum emlaklerine el konulması uygulamasına Ankara'dan gelen bir telgrafla kısa bir süre için ara verilmişti. Çünkü Hükümet Yunanlılara son bir süre daha tanımıştı. Görüşmelerden bir sonuç alamazsa bütün mes'uliyetin Yunanistan'a ait olacağını Muhtelit Mübadele Komisyonu'na verdiği bir nota ile bildirmişti¹³⁷. Türkiye'nin bu notasına karşılık komisyondaki Yunan Heyeti başkanı M.Diyamandopulos Atina'dan aldığı talimatname ile geldiğinde "Artık bütün muallak meselelerin pek yakında halledileceği hakkındaki ümidimiz kuvvetlidir"¹³⁸ derken, devam eden görüşmelerin ardından "Yunanlılarla İtilaf" başlığı altında yayınlanan bir haberde; Türk-Yunan Hükümetleri arasında emlak meselesinde tam bir takas esasında anlaşma sağlandığı, Yunanlıların fazla Türk emlak için verecekleri kat'i miktarın yakında belli olacağı, Batı Trakya'daki Türk emlakinin ise iade edileceği, bu bölgede Rum muhacirlerin iskan edildikleri evler için ise 6 ay içinde kıymet takdirinin tamamlanıp, sahiplerine ödeneceği, İstanbul'daki etabli işlerinin de 7 ay içinde tamamlanması için 6.Tali Komisyon'un çalışmalarına devam ettiği yazıyordu¹³⁹.

Türk-Yunan anlaşmazlığı komisyonda tarafsız devlet temsilcileri tarafından incelemeye alınmıştı. Tarafsız temsilcilerin hazırladığı raporlar da Yunanistan tarafından Türk tarafı lehine olduğu iddiasıyla kabul edilmediğinden Yunanistan heyet başkanına görüşmelerin kesilmesi emrini vermişti. Yunanistan'ın bu tavrı Türk basınına "Yunanlılar İş Gene Sürünceme Siyasetine Döktüler"¹⁴⁰, "Yunanlılar İtilaf İstemiyorlar mı?"¹⁴¹ şeklindeki başlıklarla yansyordu. Görüşmelerin kesilmesinin bir diğer önemli

---

¹³⁶ İskan Tarihçesi, s.88-89.

¹³⁷ Cumhuriyet, 3 Nisan 1929

¹³⁸ Cumhuriyet, 15 Nisan 1929

¹³⁹ Cumhuriyet, 31 Mayıs 1929; Akşam, 31 Mayıs 1929

¹⁴⁰ Cumhuriyet, 28 Haziran 1929 (Komisyondaki tarafsız temsilcilerin hazırladıkları ve Yunan gazetelerinden "Etros"da yayınlanan karar metni için bkz. Cumhuriyet, 2 Haziran 1929)

¹⁴¹ Akşam, 28 Haziran 1929

nedeni de Yunanistan'ın saltanat pasaportu yani Osmanlı Devleti pasaportu ile Türkiye'yi terkeden Rumların geri dönmelerinin kabul edilmesi konusundaki ısrarı idi. Türk tarafının bu teklifi kabul etmeyeceği ve bundan dolayı görüşmelerin kesilmesi de “Müzakerat Tamamen Suyu Düştü¹⁴²” başlığı ile duyurulmaktaydı. Akşam gazetesi de benzer bir şekilde haberi “Yunanistan'la bu defa da itilaf olamıyor mu? ¹⁴³” diyerek okuyucularına ulaştırıyordu.

Yunanistan bugüne kadar sürüncemede kalan konuların halledilmesi için Adalet Divanı'na veyahutta İsviçre'nin hakemliğine başvurulması için bir muhtıra vermişti¹⁴⁴. Öte yandan M.Venizelos da Cenevre'de İngiliz başbakan ve Cemiyet-i Akvam katipleri ile görüşerek yakında Cemiyet-i Akvam'a başvuruda bulunmaya hazırlanıyordu¹⁴⁵. Aynı günlerde ise Yunan kamuoyunda Türkiye'nin Yunan adalarına saldırıda bulunacağı haberleri yayılırken, Atina gazetelerine göre M.Venizelos'un Cemiyet-i Akvam ile yaptığı görüşmelerde Türkiye tarafından vukubulacak fiili bir tehdide karşı Yunanistan'ı himaye edeceği hakkında teminat verilmesini talep ettiği ve Cemiyet-i Akvam'ın ve İngilterenin Yunanistan'a bu teminatı verdiği haberleri basında yer alıyordu. Yunan basınında, iki ülke arasında savaş rüzgarlarının estiği bu şekilde yer alırken, Türk basınının da Yunanistan'ın bu savaş korkusunu eleştirdiği görülmekteydi. Omeğin 17 Eylül 1929 tarihli Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Yunus Nadi “Türk-Yunan İtilafı” başlıklı yazısında aynen şu ifadelere yer vermektedir. “...şimdi Atina'dan eğer Türkiye adalara taarruz ederse imiş şöyle olurmuş, böyle olurmuş diye sinire dokunan saçma sözler geliyor. Eğer bizim Yunanistan'a vaziyet almaklığımız lazım gelse adalara taarruz etmeye gelinceye kadar yapılacak daha çok işler vardır. Kendi evhamının buhranları içinde sayıldayan Atina korkusundan hezeyan ediyor. Bir kere, Türkiye'de Yunanlı vesaire namına nesne bırakmamakla işe başlamak elde varken, huduttan dışarı çıkmaya ne hacet? Adalara tecavüz etmek şöyle dursun, hatta yerimizden hiç kımıldamaksızın Yunanistan'ı kendi memleketinde bunaltıp boğmak bize göre işten mi sayılır? İsterler mi ki manasız megaloida siyaseti ile (Venizelos)un Yunanistan'ı hangi uçuruma atmış olduğunu bir daha ve fakat bu defa hiç hareket etmeksizin ispat edelim? Fakat Atina'ya hitap eden bu

---

¹⁴² Cumhuriyet, 21 Temmuz 1929

¹⁴³ Akşam, 5 Haziran 1930

¹⁴⁴ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1929

¹⁴⁵ Cumhuriyet, 6 Eylül 1929

sözlerimizden sonra Hükümetimize de dönüp diyeceğiz ki; Pek iyi, anlaşılmayacak yeri kaldı mı, biraz kaşlarımızı çatmak için olsun daha ne bekliyoruz?¹⁴⁶

6. M.VENİZELOS İLE İSMET PAŞA ARASINDA MEKTUPLAŞMALAR

Ağustos 1928 hem Yunanistan hem de bölge için yeni bir dönemin başlangıcı demektir. Yunanistan’da yapılan 19 Ağustos 1928 seçimlerini Venizelos’un Fleleftheri Partisi büyük bir siyasi zaferle kazanmıştı. Artık Yunanistan’da aynı Türkiye’de olduğu gibi güçlü bir hükümet ve nihayet siyasi istikrar vardır. M. Venizelos 1928-1932 yıllarındaki iktidarı sırasında Yunanistan’ı Küçük Asya Felaketi sonrası uluslararası alanda yaşadığı yalnızlıktan çıkaracak, içinde bulunduğu coğrafyada istikrar ve barış arayışını dile getirecektir.

M.Venizelos seçimden 11 sonra, 30 Ağustos 1928 tarihinde kendi el yazısıyla İsmet Paşa’ya Yunanca yazmış olduğu mektup henüz iktidara gelmiş olan Yunanistan Başbakanının nasıl bir Yunan-Türk ilişkisi istediğini göstermesi açısından önemlidir. Bu mektupla Venizelos iktidardaki son dört yılında ‘öldükten sonra geride bırakacağım en büyük siyasi eserdir’ dediği ve de pek çok Yunanlı araştırmacı tarafından siyasi kariyerinin dış politika alanındaki en büyük başarısı olarak nitelendirilen Türk-Yunan diyalogunu yeniden başlatmış oluyordu¹⁴⁷.

İsmet Paşa da Venizelos’un göndermiş olduğu mektuba cevap niteliği taşıyan Malatya konuşmasında; “Yunanistan’la mesailimize temas edeceğim, evveleminde beyan etmeliyim ki, iki memleket arasında daimi ukde olacak esaslı ve siyasi maiyette bir mevzu yoktur. Muallak meseleler geçen muahedelerde derpiş edilen ve daha ziyade eşhasın menafiine taalluk eden hukuki meselelerdir. Vakıa vatandaşların menafiine taalluk eden hukuki meselelerin nihayet ahdi ve hukuki olarak halledilmesi zaruretini ehemmiyetsiz görmek mümkün değildir. Fakat hukuki meseleler tarafeynde hüsnü niyet mevcut oldukça nihayet halledebilmek lazımdır. Biz hüsnü niyet ile ciddi bir surette mütehassısız. Mösyö Venizelos’un son zamanlarda muhtelif nutuklarından kendisinin ciddi bir arzu ile muallak

---

¹⁴⁶ Cumhuriyet, 11 Eylül 1929

¹⁴⁷ Demiröz, D., Savaşın Barışa Giden Yol, İstanbul, 2007, s.76-77

meseleleri halletmek istediği intibamı alıyoruz. Ankara'dan hemen buraya hareket etmek üzereyken aldığım bir dostane mektubunda da itimadım daha ziyade kuvvetlenmiştir. Bu arzular bizde samimi bir makes bulacaklardır. Aradaki mesaili sürüncemede bırakmıyarak ameli ve radikal bir surette halledip münasebeti emniyete mazhar bir hale getirmek benim de cidden emelimdir¹⁴⁸” diyerek uzanan bu diyalog elinin boş bırakılmayacağını ve bunu somut olarak ortaya koymaya niyetli olduğunu belirtmişti.

Her iki ülkenin mektuplarının diğer ülkede olumlu karşılanmasının nedeni “ülkelerin birinin bir diğerinden toprak talep etmemesi” barışın ön koşulu olduğunu her iki Başbakanın mektuplarında kesin bir ifadeyle dile getirmesidir. Var olan sınırları koruyan anlaşmalara, yani Lozan'a, sadık kalınması her üç mektupta da ayrı ayrı vurgulanmaktadır. Ayrıca Venizelos'un önemle vurguladığı bir konu da; İsmet Paşa'nın duymaktan mutluluk duyduğu olgu “yeni Türkiye'nin kurulmasıdır”. Mektuplarda dikkati çeken bir diğer ortak husus da sorunlar ne kadar karmaşık olursa olsun, bu sorunları çözerek geçmişte bırakmak üzere her iki tarafın da sahip olduğu kararlılıktır. Tevfik Rüştü Bey'in “iki hükümet arasında direkt bir diyalog kurulmaksızın bu sonuca ulaşılamayacağını düşünüyorum” sözleriyle uygulanamayan antlaşmalar, sonuçsuz kalan müzakerelere rağmen çözümün ancak iki ülkenin diyaloguyla gerçekleşebileceğine dair inancını ortaya koymaktadır¹⁴⁹.

Bu diyalog ve müzakere süreci 1924 yılından başlayarak devam eden diğer müzakerelerin aksine 10 Haziran 1930'da Ankara Anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.

7. ANKARA ANTLAŞMASI (MUKAVELESİ) 10 HAZİRAN 1930

İsmet Paşa ile M.Venizelos arasındaki bu mektuplaşmaların ardından Türkiye'nin Atina Büyükelçisi değişmiş ve yerine Enis Akaygen atanmıştı. Yunanistan da, sonuçsuz kalan 1924-28 müzakerelerinde yer alan İstanbullu Büyükelçi Yoannis Papas'ın yerine

---

¹⁴⁸ Gönübol - Sar, a.g.k, s.71

¹⁴⁹ Demirözü, a.g.k, s.79-80

Temmuz 1929'da Spiridon Polihroniyadis'i atamıştı¹⁵⁰. Karşılıklı olarak büyükelçi atamasının ardından yeni sefir Polihroniyadis ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey Türk-Yunan anlaşmazlığına ait görüşmelere yeniden başlamıştı. Böylelikle yeni bir itilafname projesi hazırlıklarına başlanmıştı. Polihroniyadis Yunanistan'ın yeni tekliflerini Türk dışişlerine bildirmişti. Bu teklife göre; Yunanistan Türkiye ile Yunanistan'da bulunan Türk ve Yunanlılara ait terkedilmiş taşınmazların takas edilmesini, buna karşılık Yunan Hükümeti tarafından Hükümetimize daha önce verilmesi kabul edilmiş bulunan 500 bin İngiliz lirası yerine 200 bin İngiliz lirasının verilmesi ve bunun itilafnamenin imzası sırasında ödenmesi, saltanat pasaportu ile firar eden Rumların mallarını tasfiye edebilmeleri için bir süre tanınması ve bu gibilerin Türkiye'ye dönmelerine müsaade edilmesi, Batı Trakya'da Türklere baskı yapıldığı iddialarının tarafsız bir üyenin başkanlığında bir Türk ve bir Yunanlı üyenin oluşturacağı bir komisyon tarafından kontrolü ve şikayetlere meydan verilmemesi için gerekli çalışmaların başlatılması, Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumlarına altı ay içinde etabli belgesi verilmesi isteniyordu¹⁵¹.

Yunan hükümeti hazırlanacak itilafnameyi kabul edeceğini bildirirken aynı zamanda Türkiye ile bir ticaret anlaşması, bir dostluk misakı ve bir de bahri anlaşma yapmak arzusunda olduğunu bildirmek üzere Ankara sefiri Polihroniyadis'i görevlendirmişti¹⁵². İki ülke arasında bir yakınlaşma olduğu görülmüyordu. Bu yakınlaşmanın sağlanmasında Yunan Başbakanı Venizelos'un önemli bir rolü vardı. Henüz bir itilafname imzalanmadan Venizelos basına verdiği beyanatlarında "500 Senelik Davamızdan Vazgeçtik Türklere Müsaleha Yaptık" diyordu¹⁵³. Yeni bir itilafname metni hazır olmasına rağmen henüz imzalanmamasının nedeni basında "İtilaf noktası Nedir?" başlığı ile kamuoyuna şu şekilde izah ediliyordu; "Esas ihtilaf noktası; Türklerin Yunanistan'da Yunanlıların da Türkiye'de bıraktıkları emlak meselesi idi. Yunanlılar Türkiye'den 1,5 milyon Rum gittiğini buna mukabil Yunanistan'dan 500 bin Türk geleceğini dolayısı ile Rumların Türkiye'de bıraktıkları emlakın Türklerin bıraktığından daha fazla olduğunu iddia etmekteydiler. Hakikat halde Rumlar Türkiye'de pek cüz'î şeyler bırakmışlardı. Bunun teferruatı ile tetkiki çok uzun zaman alacağından tarafların tercih etmesi gereken hareket tarzı bu konuda takas usulünün benimsenmesidir. Bu nedenle

---

¹⁵⁰ Demiröz, a.g.k, s.80

¹⁵¹ 6 maddelik bu teklif metni için bkz.Cumhuriyet, 3 Kanunuevvel 1929

¹⁵² Cumhuriyet, 21 Şubat 1930

¹⁵³ Cumhuriyet, 31 Mart 1930

komisyondaki tarafsız üyeler Ankara'ya davet edilerek bu hususla ilgili olan maddeler son defa görüşülecektir¹⁵⁴.”

Aslında, Yunan Başbakanı M.Venizelos, Türk-Yunan münasebetlerinde yaşanan gerginliğin özellikle Yunanistan'a vereceği siyasal ve ekonomik zararları dikkate alarak büyük bir ileri görüşlülükle, işi tatlıya bağlama yoluna gideceği işaretlerini daha 1928 yılı ortalarında vermeye başlamıştı. Örneğin;“Venizelos'un Şayan-ı Dikkat Beyanarı” başlığı altında Yunan basınında yayınlanan bir haberde Türk-Yunan anlaşmazlığının pekala halledilebileceğini, şahsen kendisinin ve partisinin Türkiye ile Yunanistan arasındaki tarihi mücadelede Yunan emellerinin kısmen tatmin ve mübadeleye neden olan Yunanlıların Anadolu'daki yenilgisi ile kat'i surette son bulduğu kanaatinde olduğunu dile getirirken, İtalya ile Türkiye arasında o günlerde meydana gelen yakınlaşmaya da işaret ederek Türk-Yunan sorununun bir an önce halledilmesinin iki ülkenin ekonomik durumları açısından da önemini vurguluyordu. Venizelos yabancı basın mensuplarına yaptığı bir başka açıklamada da “Arzum Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut muallak meseleleri halletmek ve iki memleket münasebatını en dostane bir hale koymaktır” demektedir¹⁵⁵.

İsmet İnönü de hatıralarında bu konuya özellikle değinerek Venizelos'un bu konudaki tutumunu şu sözleri ile dile getirmektedir; “İhtilafı devrede Mösyö Venizelos, iki memleket arasında ciddi bir sulh teessüs etmesi için bizim gayretlerimize samimi bir arzu ile karşılık vererek çalışmıştır¹⁵⁶”.

M.Venizelos Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Enis Bey'i 30 Mayıs 1930 günü kabul etmiş ve görüşmelerinde Türkiye ve Yunanistan arasında mevzu bahis olunan meselelerin çok yakın bir zamanda halledileceğinden emin olduğunu beyan etmekteydi¹⁵⁷. Yunan Dışişleri Bakanı M.Mihalakopulos da Türk-Yunan itilafının pek yakında imzalanacağına inandığını ve bunun delili de Yunan ihtilalinin 100. yıl törenine Türk Büyükelçisinin de katılması olduğunu beyan etmekteydi¹⁵⁸. Aynı şekilde Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafsız üyesi M.Rivas da itilafnamenin imzalanacağına olan inancının öteden beri devam ettiğini ve her zaman olumlu kanaatinin olduğunu

---

¹⁵⁴ Cumhuriyet, 23 Mayıs 1930

¹⁵⁵ Zengin, a.g.k, s.275

¹⁵⁶ Selek S., İsmet İnönü - Hatıralar 2. Kitap, s.237-238

¹⁵⁷ Hakimiyet-i Milliye, “Türkiye-Yunanistan İtilafı”, 31 Mayıs 1930

¹⁵⁸ Cumhuriyet, “M.Mihalakopulos ta Yakında İmzalanacağına Kani”, 24 Mart 1930

söylemekteydi¹⁵⁹. O günkü gazetelere yansıyan haberlere göre de İstanbul'da bulunan istisnasız tüm Rum ahalisine etabli belgesi verileceği yönündeydi¹⁶⁰.

İstanbul'da çıkan Rumca gazetelerin birinin Atina'dan gelen olumlu telgraflara dayanan haberine göre ise Türk-Yunan mübadele itilafnamesinin Ankara'da imzalanması gerekmekte olduğu ve ilgili kişilere ve bu konuda muhtelit komisyona gelen bilgiler çeşitli meselelerin çözümü hususunda büyük bir kısmının çözüldüğü ve itilafnamenin bugün yarın imzalanması muhtemel olduğu noktasındadır. Ancak itilafın Pazar günü imzalanacağına dair verilen haberde biraz gecikme olacağı anlaşılmaktaydı. Çünkü M. Venizelos Atina'da değildir ve bir iki gün sonra geldiğinde siyasi parti liderlerini davet ederek Ankara antlaşmasının verdiği netice hakkında izahat vererek onların da oy ve fikirlerini aldıktan sonra Ankara Büyükelçisi M.Polihronyadis'e imza için talimat verecektir. Ancak itilafnamenin pek yakında imzalanacağı Atina'da kuvvetli görülmektedir. Ankara'dan Atina'ya giden haberlere göre mübadele bitaraf azasının iki taraf mübadil emlakinin topyekûn takdirini yerine yetirmeye müsaade etmişlerdir. İtilafnamenin beşinci maddesinin şu veya bu şekilde tespit edildiğine dair haberleri M.Venizelos yalanlamıştır¹⁶¹.

7.1. M.Venizelos'un İmza Emrinin Beklenmesi

Nihayet tarafsız üyeler ile Yunanistan'ın Ankara sefiri arasında mutabakat sağlanmıştı ve Venizelos'tan imza emri bekleniyordu. Yeni mübedele itilafnamesi projesindeki bazı maddelere ait ihtilafın yapılan müzakere neticesinde halledildiği teyit edilmişti. Her defasında olduğu gibi son dakikada bir pürüz çıkmazsa itilafname Yunan sefirinin Atina'dan alacağı yetki üzerine imzalanacaktı. Mübadele başmüzakerecimiz Tevfik Kamil Bey müzakeratın bittiğini, tarafsız üyelerle ve Yunan elçisi ile anlaşmaya varıldığını, esasların yazılmış olduğunu, M.Polihronyadis'in imza için M.Venizelos'tan yetki beklediğini beyan etmişti¹⁶².

---

¹⁵⁹ Cumhuriyet, "M.Rivas İmza Muhakkak Gibi Diyor", 24 Mart 1930

¹⁶⁰ Cumhuriyet, "İstanbul Rumlarına Etabli Vesikası Verilecek", 24 Şubat 1930

¹⁶¹ Cumhuriyet, 1 Haziran 1930

¹⁶² Cumhuriyet, 2 Haziran 1930

Ankara'dan gelen haberlere göre Ankara Müzakeratının iyi safhada olduğu ve imzanın bir hafta içinde gerekleŖebileceđi belirtiliyordu.

“Ŗu halde durum, Ankara müzakeratı sonucunda bir anlaşmaya varıldığı ve fakat Atina Hükümetinin oy ve kabulünün eklenmesi gerektiği yönündedir. Yunan Hükümeti, memleketi alakadar ettiği için siyasi liderlerin oyuna müracaat edecek ve ona göre Ankara sefirine talimat verecektir. Yunanistan'ın Ankara sefirine verilecek talimat üç dört gün sonra verilebilecektir. Ŗu halde itilafnamenin imzalanması bu hesapla bir haftalık bir meseledir demektir¹⁶³”.

Artık Yunan Heyeti cevap bekliyordu. Gazeteler Türk-Yunan müzakeratında hiçbir değişikliğin olmadığını ve Yunan Heyeti üyelerinin Atina'dan cevap beklediğini bildiriyorlardı¹⁶⁴.

Sonunda Yunan sefirine talimatın gönderildiği haberleri 6 Haziran 1930 tarihli gazetelerde yer almakta idi. Tarafsız üyelerin oylarının kabulünde serbestiyete dair olan teklifimizin kabul edildiği bildirilmekteydi. Bu takdirde Yunan Hükümeti her iki hükümetin tarafsız üyelerinin oyunu kabul edip etmemek hususunda serbest olması hakkındaki Türk hükümetinin teklifini kabul etmektedir anlamı çıkmaktaydı.

Önceki akŖam Ankara sefiri M.Polihronyadis'e talimatın gönderildiği ve kendisinden müzakeratın vardığı sonuç ve özellikle itilafnamenin 5'inci maddesinden başka diğer Türk teklifleri hakkında tamamlayıcı izahat istendiği bildirilmekteydi. Bu tekliflerden biri Batı Trakya Türklerinin bazı emlakına ait bulunmaktadır. İtilafnamenin mübadil emlak meselesine ait olan 5'inci maddesi hakkındaki Yunan hükümetinin fikri bu emlakın kıymetinin takdiri kendilerine havale edilecek olan tarafsız mübadele üyelerinin hiç olmazsa tahmini olarak bir oy vermeleri noktasındadır. İstanbul'da hükümet tarafından Yunan tebasına ait emlak için bir kayıt defteri bulunduğu beyan edilmektedir. M.Polihronyadis'e verilen talimatın heyet ve mahiyeti hakkında buradaki Türk sefirine tebliğat yapıldıđı¹⁶⁵ da belirtilmektedir.

Eğer Türk Hükümeti mübadil emlak sorunu hakkında Yunan Hükümetinin bakış açısını kabul eder de tarafsız üyeler bu Ŗekli uygun bulmazlarsa Yunan Hükümeti mübadil

---

¹⁶³ Cumhuriyet, 2 Haziran 1930

¹⁶⁴ Cumhuriyet, 3 Haziran 1930

¹⁶⁵ Cumhuriyet, 6 Haziran 1930

emlakinin tahmini bir şekilde takdir edilmesi şeklinde başka bir çözüm yolu bulacaktır. Yunan Hükümeti İstanbul il sınırları içerisinde emlakı olup ta sahipleri etabli olarak İstanbul'da bulunanların emlakı hakkında bir liste genelgesi düzenlenmesini emretmiştir. Yunan Hükümeti Türkiye'ye vereceği 300,000 sterlinden 150 binini bu emlakın tazmini için ayıracaktır¹⁶⁶. Ayrıca anlaşmanın Pazar gününe kadar neticesinin anlaşılacağı da bildirilmektedir.

Artık itilafnamenin imzalanması sürecine girildiği ve her halükarda imzalanacağı gazete sayfalarına yansiyordu. Türk-Yunan itilafı bir emri vaki olmak üzere bulunuyordu. Hazırlanan itilafname imza edilerek derhal Bakanlar Kurulunda görüşüldükten ve uygun bulunduktan sonra Meclise gönderilerek tatilden önce tasdik edilmesi kuvvetle muhtemel gözükmekteydi¹⁶⁷.

Türk-Yunan itilafına ait bütün hazırlıklar son bulmuştu. İtilafname 10 Haziran saat 11:00'de özel bir törenle imzalanacaktı. Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü B. Türkiye adına, Yunan Büyükelçisi M.Polihronyadis de Yunanistan namına itilafnameyi imzalayacaklardı¹⁶⁸. Atina'dan gelen özel telgraf haberleri itilafnameyi imza için Yunan Hükümeti tarafından Ankara sefirine telgrafla özel yetki verildiği, imzanın dün atılması beklendiği, bu yetkiyi veren telgrafnamenin müsveddesini bizzat M.Venizelos'un yazdığı, itilafnamenin yaz tatilinden önce Millet Meclisi tarafından tasdik edileceği, itilafname metninin aynı zamanda Ankara ve Atina'da yayınlanacağı merkezindeydi¹⁶⁹.

Atina'dan emrin gelmesi üzerine 10 Haziran 1930, Salı günü saat 14.00'de Dışişleri Bakanlığında Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey ile Yunan Büyükelçisi Polihroniyadis ve Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun tarafsız üyelerinden Holştad tarafından yeni bir anlaşma imzalanmıştır¹⁷⁰.

---

¹⁶⁶ Cumhuriyet, 7 Haziran 1930

¹⁶⁷ Cumhuriyet, "Yunanlılarla İtilaf Ediliyor", 8 Haziran 1930

¹⁶⁸ Cumhuriyet, "Türk-Yunan itilafı Bu sabah saat on birde Ankara'da imzalanacak"

"Bütün hazırlıklar bitti, Yunan sefiri imza için salahiyet almıştır", 10 Haziran 1930

¹⁶⁹ Cumhuriyet, "Atina'da İntizar", 10 Haziran 1930

¹⁷⁰ Cumhuriyet, 11 Haziran 1930; Milliyet, 11 Haziran 1930.

Türk-Yunan itilafnamesinin imzasını müteakip Dışişleri Bakanı Dr.Tevfik Rüştü B. İle Yunan sefiri M. Polihronyadis ve Muhtelit komisyon bitaraf azasından M.Holştad tarafından birer konuşma yapılarak gerek alakadarların hukuku ve gerek iki hükümetin ilişkileri bakımından itilafnamenin haiz olduğu önemi belirtilmiş ve tekrarlanmıştır¹⁷¹.

Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey nutkunda; bu tasfiye mukavelenamesini imzalarken duyduğu sevinç ve Türk ve Yunan Cumhuriyetleri arasındaki dostluk ve iyi komşuluk münasebetlerinin geleceği hakkında duyduğu ümitlerden bahsetmiş, “Bugün açılacak olan bu devir Şarki Akdeniz , Balkanlar ve Avrupa sulhunda mühim bir amil olacaktır” demiştir.

Yunan sefiri M. Polihronyadis de nutkunda; imza ettiği vesikanın altına Yunan Hükümeti namına imza koyduğundan dolayı bahtiyar olduğunu belirtmiş, her hangi bir sakatlığın iki memleketin ve milletin müstakbel münasebetlerinin sıhhatine zarar vermesine mani olmak için adeta bir doktor gibi hareket ederek bütün tedbirlere müracaat ettiğini kuvvetli bir kanaat ile temin ettiğini söylemiştir. Ortaya çıkan eserin büyük bir kısmının İsmet Paşa'nın sayesinde meydana geldiğini söylemeyi kendisine vazife olarak addettiğini ve Tevfik Rüştü Beyin de bu itilafın hakiki yapıcısı olduğunu söylemekle Türk Dışişleri Bakanının tevazauuna dokunmuş olacağını sözlerine eklemiştir.

M. Holştad ise nutkunda; bu mesut hadiseden dolayı Tür Dışişleri Bakanı T.Rüştü Bey ile M. Polihronyadis Beye tebriklerini iletmiş, iki millet arasındaki dostluk bağlarını kuvvetlendirecek olan bu önemli hadisenin iki memleketin istikbali için en büyük bahtiyarlık olmasını temenni ettiğini sefirlerin zatı alilerine arz ettiğini beyan etmiştir.¹⁷²

Anlaşmanın imzalanmasından sonra Yunan Başbakanı Venizelos Türk Dışişleri Bakanlığı'na, Türk Dışişleri Bakanlığı da Yunan Başbakanı Venizelos'a birer telgraf çekerek duydukları memnuniyeti bildirmişlerdir. Aynı zamanda İtalya'nın Berlin Büyükelçisi Orsini ile Tevfik Rüştü Bey arasında da karşılıklı telgraflar çekilerek anlaşmadan duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.¹⁷³

---

¹⁷¹ Cumhuriyet, “Tevfik Rüştü beyle Yunan sefiri birer nutuk irat ettiler”, 11 Haziran 1930

¹⁷² Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye, 12 Haziran 1930

¹⁷³ Cumhuriyet, 13 Haziran 1930

Türk-Yunan itilafı münasebetiyle Türk Dışışleri Bakanı Tefik Rüşti Bey ile Yunan Dışışleri Bakanı M.Mihalakopulos arasında karşılıklı telgraflar teati olunmuştu. Tefik Rüşti Bey telgrafında;

“Bugün imza etmiş olduğumuz mukavelename Yunanistan ile Türkiye arasında mütekevvin nakti mahiyetteki mesailin halline matuf bulunan müzakerat esnasında bir çok defa çarpıştığımız ve tarafeynce şiddetle arzu edilen tam ve samimi itilafın tahakkukunu tehirden hali kalmıyan müşkülata katiyetle nihayet vermektedir. Bu maniin sureti katiyede bertaraf olduğu şu sırada gerek coğrafi vaziyetleri ve gerek iyice anlaşılmış menfaatleri iktizasınca tamamen dost olarak yaşamaları icap eden iki komşu memleketin müstakbel münasebatının mesut inkişafı hakkında pek büyük ümitler beslemekte haklıyım. Samimane kaniim ki pek yakın bir atide her iki cumhuriyet arasında bir yandan bunların mütekabil menfaatlerine hizmet ederek aynı zamanda Akdeniz’in şarki havzasında Balkanlarda ve binnetice Avrupa’da müsalemetin mukaddes davasına azim surette faydalı olacak samimi ve velut bir müşareket teessüs edecektir. Bunun içindir ki zatı devletlerine mukavelenamenin keyfiyeti imzasını bildirirken bu mesut hadiseden dolayı duyduğum hazzı beyan etmek isterim. Dostluğumun ve hissiyatı ihtiramkaranemin ifadesine itimat buyurmanız mercudur, aziz meslektaşım ve dostum¹⁷⁴” diyerek uzun süredir beklenen anlaşmanın imzalanmasından duyduğu memnuniyeti bildirmekteydi.

Tefik Rüşti Bey’İN göndermiş olduğu bu telgrafa cevaben Yunan Dışışleri Bakanı da;

“Nazikane ihbarınızdan ve telgrafınızda izhar edilen hissiyattan dolayı zatı devletlerine teşekkür ve mütekabil bir hüsnü niyetin mahsulü olan bu eserden dolayı kendilerini samimiyetle tebrik ederim. Her iki milletimiz arasında sıkı bir dostluğun lüzumu hakkında zatı devletlerle tamamen mutabıkım ve kaniim ki zatı devletlerle benim sık sık aramızda mevzu bahsettiğimiz muahedeler aktolunduğu zaman her iki milletin coğrafi vaziyetleri, müşterek menfaatleri ve her birine ait ihtiyaçların salim bir tarzda takdirinin icap ettirdiği dostane müşareketleri bunların iktisad inkişaf ve terakkilerini temin etmekle beraber cihan müsalemeti eserine en müessir ve en velut bir amil olacaktır. Tanzimatı faika ve hissiyatı dostaneme itimadı devletlerinin rayegan buyurulmasını rica

---

¹⁷⁴ Cumhuriyet, 15 Haziran 1930

ederim¹⁷⁵.” şeklinde cevap vermiş ve bu anlaşmanın dünya barışına olan katkısını ifade etmiştir.

7.2. Ankara Antlaşmasının İçeriği

Atina İtilafnamesi'nin uygulanmasından doğan sorunların halledilmesi için Türkiye ile Yunanistan Hükümetleri arasında 10 Haziran 1930 tarihinde Ankara'da imza edilen ve 17 Haziran 1930 tarih ve 1725 sayılı kanunla¹⁷⁶ yürürlüğe giren Ankara Sözleşmesi mübadele işlerine kesin bir çözüm getiriyordu. 12 Bölüm ve 34 maddeden ibaret olan bu sözleşme özet olarak şu esasları içeriyordu: Mübadil müslümanların Yunanistan'da bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların tam mülkiyeti Yunan Hükümetine, mübadil Rumların Türkiye'de bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların tam mülkiyeti ise Türk Hükümetine geçecekti, bugün itibarıyla bankalarda bulunan her türlü emanetler üzerine her iki devletçe konmuş olan haciz imza tarihinden 15 gün sonra kaldırılacak ve bu emanetler sahiplerine iade edilecekti, Türk tebası Müslümanlara ait olup, Yunanistan'da bulunan gayrimenkul malların tam mülkiyeti Yunan Hükümetine geçecek ancak, sahiplerine iade edilmiş olan ve bu kimselerin fiilen tasarruf ve intifalarında bulunan gayrimenkul mallar bu hükmün dışında kalacaktı, Yunan tebasına ait olup, mübadeleden istisna edilmiş olan İstanbul mıntıkası dışındaki gayrimenkul malların tamamının mülkiyeti Türk Hükümetine geçecekti, aynı şekilde Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten sonra el konan ve tasfiye edilmiş olan Yunan malları Türkiye Hükümeti'nin malı olacaktı.

İstanbul'u Türkiye Cumhuriyeti makamları tarafından verilmiş pasaportlarla terketmiş bulunan gayrimübadil şahısların (etablilerin) mallarına gelince:

1) Mübadele dışında bırakılmış olan İstanbul bölgesinden kaçan ve geri dönme hakkından mahrum bulunan Rumların Türkiye'deki bütün menkul ve gayrimenkul mallarının mülkiyeti Türk hükümetine geçecektir; aynı şekilde,

---

¹⁷⁵ Cumhuriyet, “T.Rüşti B.'e Mihalakopuos Arasında Samimi Telgraflar”, 15 Haziran 1930

¹⁷⁶ Kanunun tam metni için bkz.Düstur, 3.Tertip, 11.Cilt, Ankara, 1930, s.1939;İskan Tarihçesi,Hamit Matbaası, Ankara 1932, s.92; Ayın Tarihi, C.22- 23, Sayı.75-78, (Haziran-Eylül), s.6349-6359, Ankara 1930;Atuner Mehmed Esad, Mübadeleye Dair Türkiye ve Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukavelenameler Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları, Bitaraf Azaların Hakem Kararları, İstanbul 1932, s.2-33;Ayrıca Bkz. Cumhuriyet, “İtilafnamenin Esaslı Noktaları”, 11 Haziran 1930; Milliyet, 11 Haziran 1930

2) Mübadeleden istisna tutulan İstanbul bölgesi dışında bulunan ve etabli Rumlara ya da geri dönme hakkından faydalanan şahıslara ait menkul ve gayrimenkul malların mülkiyeti de Türk Hükümetine geçecekti. Yunanistan, Batı Trakya'ya geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun mübadeleden istisna edilmiş olan Batı Trakya'da bugün itibarıyla bulunan Yunan uyruğundaki bütün Müslümanlara etabli sıfatı tanıyacaktır. Aynı sıfat Batı Trakya'yı Yunan Cumhuriyeti pasaportu ile terketmiş bulunan gayrimübadil Müslümanlara da tanınacaktı. Bu Müslümanlara da etabli belgesi vermek üzere Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafsız üyeleri yetkili idi.

Öte yandan;

1.Mübadele dışında bırakılmış Batı Trakya mıntikasını terkedip geri dönme hakkından mahrum bulunan Türklere ait Yunanistan'daki bütün mallar,

2.Batı Trakya dışında olup, bu bölge dahilinde hazır bulunan etabli Türklere yada geri dönme hakkından faydalanan şahıslara ait menkul ve gayrimenkul malların tüm mülkiyeti Yunan Hükümetine geçecektir.

Yunan Hükümeti, yukarıda adı geçen emlak sahiplerini tatmin için 425.000 İngiliz lirası tahsis edecekti¹⁷⁷. Bu meblağın;

a) 150.000 lirası mübadele bölgesi dahilinde bulunan mülkleri için Batı Trakya Türklerine,

b) 125.000 lirası mübadil Türklere, 150.000 lirası da İstanbul dışındaki mülklerine karşılık geri dönme hakkından istifade edecek şahıslarla etabli Rumlara verilecekti. Batı Trakya'daki etabli Türklerle İstanbul'daki etabli Rumlara tahsis edilen meblağlar Karma Mübadele Komisyonu tarafından dağıtılacaktı¹⁷⁸.

---

¹⁷⁷ Cumhuriyet, "Yunanistan Muhtelit Komisyon Emrine 425,000 Sterlin Veriyor", 11 Haziran 1930

¹⁷⁸ Arı, a.g.k., s.162

7.3. Yunus Nadi'nin Ankara Antlaşmasını Değerlendirmesi

Ankara antlaşmasını geniş olarak değerlendiren cumhuriyet gazetesi yazarı Yunus Nadi köşesinde “Mübadele meselesinin umumi tasfiyesi nihayet imzalanabildi” diyerek anlaşmanın imzalanmasının uzun süreden beri beklendiğini belirtmekteydi. Bir iki senedir hep mübadelenin müzakeresi ile uğraşmış ve çok defa imzalandı, imzalanıyor denilirken hep geriye bırakıldığı bilinen bir gerçektir. Fakat bu defa ki imzaya artık kesin gözüyle bakılıyordu. Çünkü İsmet Paşa hükümeti Yunanistan’dan kati söz ve karar almadıkça imza meselesine yanaşmamağa azmetmiş halde idi. Önceki sene mesele parafe edilmek derecesine geldiği halde Yunanistan’ın kendi delegesini güya yetkisini aşmış diye geriye çağırması bizim için bundan sonra bu mesele hakkında herhangi Yunan delegesinin uygun bulmasını yeterli saymamak için çok ciddi bir sebep teşkil etmişti. Bunun neticesi olarak evvelki gün Ankara’da imza olunan itilafnamenin her noktasına Atina Hükümetinin oy ve rızasının olduğu biliniyordu. İtilafnamenin her maddesi gerek Ankara’da gerek Atina’da ve özellikle Atina’da bir çok defa evrilip çevrilmiştir. Bu suretle tarihin emsali pek az görülür bir meselesi artık genel ve kesin tasfiye yoluna girmiş bulunuyordu¹⁷⁹.

İtilafnamenin belli başlı hükümleri bir önceki günkü gazete sayfalarında yer almıştı. Yunus Nadi köşesinde antlaşma maddelerini şu şekilde değerlendiriyordu:

1- Mübadillerin malları üzerinde umumi bir takas ve mahsup tariki ihtiyar olunmamıştır.

2- Gayrimübadillerden Yunanlıların yalnız İstanbuldaki emlakları ve Türklerin ise Yunanistanda fiilen kendi işgal ve idareleri altındaki emlakları kendilerine tanılmıştır. Türkiye’de İstanbul haricindeki Yunan emlakı ve Yunanistan’da sahiplerinin elinde bulunmayan Türk emlakı mütekabilen Türk ve Yunan hükümetlerine intikal etmiştir.

3- Mütekabilen mübadeleye gayri tabi İstanbul Rumları ile Garbi Trakya Türklerinden elyevm İstanbul’da ve garbi Trakya’da bulunanların ve Türkiye Cumhuriyeti pasaportları ile hariçte bulunanların etabli hakları kabul edilmiştir. Rum etablielerin İstanbul haricindeki emlakı Türkiye’ye intikal etmiştir.

---

¹⁷⁹Cumhuriyet, “Umumi Tasfiye”, 12 Haziran 1930

Şu vaziyete nazaran ortaya zaruri bir tazminat ile tatmin olunmak mevkiinde bazı sınıf insanlar çıkmış bulunuyor:

A-Gayrimübadil Türkler

B-Mübadil Türklerden haklarını tamamen alamamış olanlar

C-Garbi Trakya'dan pasaportsuz çıkan Türkler

D-Garbi Trakya'da yedi bin Yunan dönümüne kadar malları zapt olunmuş Türkler.

E-İstanbul haricinde emlakı olan Yunanlılar

F-Etabli hakkından mahrum Rumlar

G-İstanbul haricinde malları olan Rumlar

Bu tazminat kısmen Yunanistan'ın Muhtelit Mübadele Komisyonu emrine tevdi edeceği 440 bin İngiliz lirası ile telafi olunacak ve üst tarafı iki taraf hükümetleri ile hak sahipleri arasında halledilecektir. Garbi Trakya'nın haklarından mahrum edilmiş Türklerine yalnız 15 bin İngiliz lirası tefrik olunmuştur. Hükümetlerin diğer hukuk eshabını kendi emirlerinde kalan emlak ile tazmin edecekleri anlaşılır. Mesela İstanbul haricindeki Yunan emlakı bittabi gayri mübadil Türklere aittir. Pasaportsuzların Türk olanlarının Türkiye ve Rum olanların Yunan tabiiyetine geçmeleri kabul edilmiştir.

Lozan Muahedesine göre mübadil ve gayri mübadil halkın menkul ve gayrimenkul emval ve emlakinin mümkün olduğu kadar hakiki olarak bedelat veya ayniyatı esası ile iş görülecekti. Bu esasta yürümek mümkün olamadığı için şimdi itilafname meselenin geri kalan kısmını imkân dairesinde bir tazmin ile halletmeğe gidiyor demektir. Bu çaresizdi ve bize göre geç bile kalmıştır.

Şimdi bu itilafnamenin tatbiki kalıyor ki o da kısmen Muhtelit Mübadelenin bitaraf azasına bırakılmış ve kısmen de iki taraf hükümetlerinin artık vazifeleri cümlesinden bulunmuştur. Bu tatbikatın çok müşkülât arz etmeyeceği tahmin olunabilir. Yapılacak iş mümkün olabildiği kadar adil olmağa çalışmak işidir.

Bu itilafnameden sonra Türk ve Yunan münasebetlerinin alacağı şekillere gelince onların düne nispetle bugün daha müsait bir vaziyete girmiş olacağını kabul edebiliriz ve yarın daha iyi olmalarına kati surette mümancat edecek ciddi bir sebep yoktur. Hiç olmazsa bize göre vaziyet böyledir.

Türk-Yunan münasebetlerinin iyi olmasından iki tarafın da azami hayır ve faideleri bulunduğunu isbat etmek güç değildir. Biz M.Venizelos'u dostluğumuza rağbet etmekte hayli samimi görmüştük. O halde istikbali daha ziyade iyilik ümidi ile

karşılabiliriz”¹⁸⁰ diyerek Türk-Yunan ilişkilerinin ileride daha da gelişeceğini ifade etmekteydi.

7.4. Etabli Sayılacak Rumların Sayımı

Türkiye İstanbul’a geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun, mübadeleden istisna edilmiş olan İstanbul mıntokasında bugün itibarıyla bulunan Türk uyruğundaki bütün Rum ortodokslara “etabli” sıfatı taniyacaktı. Anlaşmada yer alan bu karar doğrultusunda Muhtelit Mübadele Komisyonu İstanbul’da etabli sayılacak Rumların listesinin polisce hazırlanmasını kabul etmişti. Aynı zamanda Maliye Vekaleti Defterdarlığa verdiği bir emirle İstanbul’da el konmuş bulunan Yunan emlakı üzerindeki haczin kaldırılmasını ve bu emlaklerin sahiplerine iadesini istemişti¹⁸¹. Muhtelit Mübadele Komisyonu’ndaki tarafsız üyeler polise bir tebligat göndererek 1918 yılından beri İstanbul’da sakin ve Türk tabiyetine sahip ortodoks Rumların listesini istemişlerdir. Daha önce 35.000 civarında Rumun etabli belgesi aldığı haberleri basında yer almakla birlikte bugüne kadar 27.500 kişinin belge aldığı ve daha 60.000 kişinin belge almaya hak kazandığı duyurulmaktadır¹⁸². İstanbul’daki Rumlara etabli belgesi verilmesi ile ilgili olarak bir başka gazetede çıkan bir haber ise bu sayıyı daha önce belge alanlarla birlikte toplam 90.000 olarak verirken, buna mukabil Batı Trakya’da 120.000 Türk bulunduğunu yazmaktadır¹⁸³. İstanbul’da bulunan Tali Mübadele Komisyonu 14 Ağustos 1930 tarihinden itibaren İstanbul Rumlarına etabli belgesi vermeye başlamıştı. Belgeleri düzenlemek üzere üç kişilik bir heyet oluşturulmuş, bu heyete müracaat edenlerin belgeleri incelendikten sonra ileride nüfus cüzdanı ile değiştirilmek üzere kendilerine etabli belgesi düzenlenmeye başlanmıştı. İlk parti belge alacaklar ise 3.000 kişi idi¹⁸⁴. Batı Trakya Türklerine belge dağıtımını ise 25 Ağustos 1930 tarihinde başlamıştı¹⁸⁵. Batı Trakya Tali Mübadele Komisyonu’ndan gelen bir rapora göre etabli belgesi alan Türklerin sayısı 1930

---

¹⁸⁰ Cumhuriyet, “Umumi Tasfiye”, 12 Haziran 1930

¹⁸¹ Milliyet, 31 Temmuz 1930

¹⁸² Cumhuriyet, 4 Ağustos 1930.

¹⁸³ Milliyet, 4 Ağustos 1930.

¹⁸⁴ Cumhuriyet, 15, 28 Ağustos 1930; Milliyet, 15 Ağustos 1930

¹⁸⁵ Milliyet, 2 Eylül 1930.

yılı Eylül başında 3.000'e ulaşmıştı¹⁸⁶. Belge alan Türklerin sayısının bir yıl sonra 100.000 olduğu haberleri basında yer almaktadır¹⁸⁷.

Aynı sıfatı İstanbul'u Türkiye Cumhuriyeti makamları tarafından verilmiş pasaportlarla terketmiş bulunan gayrimübadil şahıslara da tanıyacaktı. Bu şahıslara etabli belgesi verne görevi Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafsız üyelerine bırakılmıştır.

7.5. Anlaşmanın Türk Meclisine Sevki ve Kabul Edilmesi

İmzalanan Türk-Yunan itilafnamesini Bakanlar Kurulu 11 Haziran günü toplanarak Meclise sevk etmişti¹⁸⁸. Türk-Yunan itilafnamesi 12 Haziranda Bakanlar Kurulundan Meclise gelerek saat 3 buçukta Dışişleri Komisyonu tarafından müzakeresine başlandı. Yunan meclisinin de tasdiki haberi beklenilmekteydi. Türkiye Büyük Millet Meclisi de aynı günlerde itilafnameyi tasdik edecekti¹⁸⁹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 17 Haziran 1930 günü saat 4'te Reis Kazım Paşa başkanlığında toplandı. Elçiler locası normalin üzerinde bir kalabalık gösteriyordu. Yunan Büyükelçisi M.Polihronyadis ile İtalyan maslahatgüzarı hazır bulunuyordu¹⁹⁰. Reis paşa: 'Gündemde Yunanistan ile aktedilen mukavele vardır. Aciliyetle görüşülmesini kabul edenler ellerini kaldırsınlar' dedi. Kabul edilerek müzakereye geçildi. Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü B. Söz alarak kürsüye geldi ve itilafnameye dair şu beyanatta bulundu;¹⁹¹

“Arkadaşlarım; Mübadele ve teferruatından mütevellit işler hakkında Büyük Meclise kabul ve tasdik buyurulması teklifi ile takdim edilen Ankara mukavelenamesi Türkiye ile Yunanistan'ın karşılıklı anlaşma arzularından doğan ameli bir itilafıdır. Bu itilafın müzakere ve intacında iki tarafın da tabiatı ile maruz kaldıkları güçlükleri ifade ve

---

¹⁸⁶ Milliyet, 7 Eylül 1930

¹⁸⁷ Milliyet 18 Teşrinievvel 1931

¹⁸⁸ Cumhuriyet, “İtilafname Bugün Meclise veriliyor”, 11 Haziran 1930

¹⁸⁹ Cumhuriyet, “Türk-Yunan İtilafı Dün Meclise Tevdi Edildi”, 12 Haziran 1930

¹⁹⁰ Milliyet, 18 Haziran 1930

¹⁹¹ Cumhuriyet, “İsmet paşa Hz. Ve Hariciye Vekili Mühim Birer Nutuk İrat Ettiler Türk-Yunan İtilafnamesi 15 ret, 2 Müstenkife Karşı 189 Rey İle Kabul ve Tasdik edilmiştir”, 18 Haziran 1930

izah için taalluk ettiği insan kütlelerini ve onların her iki taraf için de müdafaa edilmesi lazım gelen menfaatlerini hatırlatmak kafidir. Varılan netice itibariyle artık sade görülen fakat, mevzu itibariyle hayli çetin olmuş olan bu işin bitmesinde müessirleri söylemek için bütün müzakere safhalarında daima göz önünden ayırmadığımız iki esaslı amili zikretmeliyim. Bunlardan biri ve birincisi, beşeriyet binasının yeni vaziyetinde bu iki komşu devleti birbirine yaklaştıran umumi menfaatleri hususi menfaatlerin yanında ve başında tutmak, yeni vatandaş hukuk ve menfaatini ihmal etmeyerek teklif etmek. İkincisi müzakerat neticesinin tatbikatı esnasında imkan dahilinde az tedbir ve zaman istilzam edecek mahiyet ve surette ameli olmasına itina etmek¹⁹².

İşte arkadaşlarım bu zihniyetle hareket edilerek ve temelleri Lozan'da iki memleketin büyük recihleri olan İsmet Paşa ve M. Venizelos tarafından atılan ve her iki memleketin menfaatlerine en uygun olan samimi dostluk duygularından ilham alarak bilhassa teenni ile sabır ile çalışarak ki bu mukavelename vücuda geldi. Bundan üstün birçok şekillerin tasavvuru müşkül olmayabilir. Ancak asıl maksat ve gaye için iki tarafı müsavi derecede memnun ve gayrimemnun eden yani her iki taraftan müsavi fedakârlık isteyen bir itilafı en iyi bir netice olarak kabul etmek daha muvafık olur, Muhterem Başvekilimizin diğerleri gibi kendi eseri olan ve fakat kendisini mevzuunun hususi ehemmiyet ve nezaketi itibari ile daha ziyade uğraştıran bu mukavelenamenin siyasi kıymeti neticeleri hususlarına biraz sonra vuku bulacak beyanatlarında temas edeceklerini ümit ettiğimden bu noktada tarafımdan tevekküf edilmesine mahal görmüyorum¹⁹³. Şeklinde bir konuşma yapmıştı. Tevfik Rüştü Bey konuşmasının son bölümünde de İtalya Hükümet Başkanı M. Mussolini ve Muhtelit Mübadele Komisyonunun tarafsız üyelerine bu anlaşmanın son senelerdeki görüşmelerinde müzakerelerin sonuçlanması için gösterdikleri dostane tavırların hayırlı tesirlerini görmekten memnuniyet duyduğunu belirtmişti.

17 Haziran 1930 günü TBMM'de yapılan görüşmeler sonucunda Andlaşma 15 red, 2 çekimser oya karşı 189 oy ile kabul ve tasdik edilmişti¹⁹⁴. Meclis'teki görüşmeler sırasında İsmet Paşa; “ Mübadele meselesinde mal tasfiyesi için Lozan'da bir takım ahkam vazolunmuştu. Bu uzun bir meseledir. Bizden Yunanistan'a gidenler 1 milyona yakındır. Yunanistan'dan bize gelen vatandaşlar bunun yarısı kadardır. Binaenaleyh malları da o

---

¹⁹² Cumhuriyet, “Hariciye Vekilinin Beyanâtı”, 18 Haziran 1930

¹⁹³ Cumhuriyet, “Lozan'da Atılan Esaslar”, 18 Haziran 1930

¹⁹⁴ Ayın Tarihi, C.22-23, S.75-78 (Haziran-Eylül) Ankara 1930, s.6349

nispette olmak lazım gelir gibi vehleten bir mütalaa hatıra gelebilir. Bunun cevabı vardır. Bize kalan malların kısmi küllisi yanmış harap olmuştur. Elde kalan kısım azdır¹⁹⁵”.

“Bu meselenin içinden çıkmak için 7 senedir uğraşyoruz. 7 senedir bütün hesaplar altüst edilmiştir. Bunun için özel bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun verdiği netice şudur: Şimdiye kadar toplanan malümatla hangi tarafın alacaklı olduğunu belirlemeye imkan bulunmamıştır. Bundan sonra daha iyi bilgi toplamak için bir çok para, bir çok emek, bir çok zaman lazımdır. Bunu tekrar göze almak ve bunun üzerinde elde edeceğimiz netice şüphelidir. Demek ki bu meselede 7 senedir yerli, tarafsız bütün araçlar kullanılmış, elde edilen netice açık bir sonuca ulaşmanın imkansızlığı olmuştur. Biza kim bu meselede bir çok hakları feda ettiniz, diyebilir? Gayri mübadillerin, bir çok arazisi müşakkafatı ve sairesi kaldı. Kıymetleri şöyledir, böyledir deniliyor. Bunun insaf ile mütalaa edilecek yeri de vardır. Bir defa mevzuu bahis meseleler 30 senelik meselelerdir¹⁹⁶”.

“Koskoca imparatorluk zamanından 30 senedir kalan malları biz kurtarmak için burda uğraşyoruz. Memnun olmak lazımdır ki imparatorluğun geçmiş meslesinden kalmış olan malları 7 sene uğraşarak herhangi bir sureti tasfiyeye bağlamış isek bunu kendilerini tatmin edecek bir kar ve netice telakki etmek lazımdır¹⁹⁷” diyerek yapılan anlaşmanın iki ülke arasında önemli bir sorunu çözdüğüne işaret ediyordu.

Anlaşmanın TBMM’de oylanmasının ardından Dışişleri Bakanımız tarafından, nezdinde buldukları devletlere bilgi verilmek üzere Türkiye-Yunanistan mukavelenamesinin imzasından büyük ve orta elçilikleri haberdar edildikleri, Moskova Büyükelçimizin Moskova Hükümetine bu mukavelenamenin son şeklini iletmeye, Peşte ve Sofya elçiliklerimizin de aynı beyanatı yerine getirmeye ve Roma Büyükelçimizin adı geçen mukavelename görüşmelerinin safhalarında her iki tarafa karşı olumlu tesir etmiş olan dostane arabuluculuklarından dolayı Musolini Cenaplarına teşekkürüne memur edildiği öğrenilmişti. Roma elçimizin İtalya Hükümet Başkanı tarafından kabul edildiği öğrenilmekte ve bu görüşmenin büyük öneme sahip olduğu değerlendirilmekteydi¹⁹⁸.

---

¹⁹⁵ Cumhuriyet, “Bize Yanmış Mal Kaldı”, 18 Haziran 1930

¹⁹⁶ Cumhuriyet; “7 Senelik Netice”, 18 Haziran 1930; Milliyet, 18 Haziran 1930

¹⁹⁷ Cumhuriyet, “Bu Neticeden Memnun Olmak Lazımdır”, 18 Haziran 1930; Milliyet, 18 Haziran 1930

¹⁹⁸ Cumhuriyet, “Sefirimizin M.Mussolini ile Mühim Bir Mülakatı”, 16 Haziran 1930

7.6. Anlaşmanın Yunan Meclisinde Görüşülmesi

Basında Türk-Yunan itilafının daha 14 Haziran'da Yunan meclisi tarafından tasdik edilmesi ümit edilerek bekleme içinde olduğu bildirilmekteydi. Dışişleri Encümeni cumartesi sabahı toplanacaktı. M.Venizelos Türkiye ile aktolunan itilafnameye ve muhtelit komisyonun bitaraf azasının yabancı emlakının tasfiyesi meselesine ait görüşlerine ilişkin izahatta bulunacaktı. Bu beklentilere göre itilafnamenin metni 15 Haziran'da matbaada yayınlanması ihtimal dahilinde olduğu belirtilmekteydi. Ayrıca resmi kaynaklara göre de itilafnamenin tasdiki için mutlaka büyük dışişleri komisyonunun toplanması gerekli olmadığı ve Hükümetin, siyasi partilerin oylarını daha önce almış olduğundan yeniden müzakereye ihtiyaç olmadığı da yer almaktaydı. Cumartesi akşamı itilafname meclisi mebusan tarafından tasdik olunacağı beklenmekteydi. Bununla beraber M.Venizelos'un itilafnameye daha fazla önem verdimek için büyük Dışişleri komisyonunu toplantıya davet etmesi ihtimal dâhilinde olduğu da bildirilmekteydi¹⁹⁹.

Gazetelerin verdiği bilgiler antlaşma metninin ve tarafsız üye tarafından verilen reyın gelmesinin gecikmesi üzerine Dışişleri Komisyonu 15 Haziran günü toplanacakken toplantı pazartesiye ertelendiği ve itilafnamenin aynı gün Meclis tarafından da kabul ve tasdik edilmesi kuvvetle muhtemel olduğu yönündeydi²⁰⁰.

16 Haziran tarihli gazetelerde ise Tarafsız üyelerin mübadil emlak hakkında verdikleri ve bu emlakın umumi takasa tabi tutulmasını uygun bulan kararın metni Romanya vapuru ile Atina'ya gönderildiği, Yunan Hükümetinin bu kararın özetini telgrafla almış ve bu kararı kabul etmek fikrinde olduğu değerlendirilmekteydi²⁰¹.

Dışişleri komisyonu 17 Haziranda toplanarak Ankara'da imzalanan Türk-Yunan itilafnamesi hakkındaki M.Venizelos'un uzun izahatını dinlemiştir. M.Venizelos, itilafnamenin her maddesini ayrı ayrı tahlil etmiş ve Yunan hükümetinin tahammülsüz bir şekilde son vermek ve İstanbul'daki Rum azınlığın sekiz uzun sene süren belirsiz durumunu tespit için mübadil emlakın genel takasa tabi olması hakkındaki tarafsız üyelerin kararını kabule mecbur olduğunu beyan etmiştir. M.Venizelos sözüne devam ederken İsmet Paşa tarafından pek samimi bir ifade ile yazılmış olan ve itilafnamenin yerine

---

¹⁹⁹ Cumhuriyet, "Türk-Yunan İtilafı", 14 Haziran 1930

²⁰⁰ Cumhuriyet, "Yunan Meclisi Yarın Tasdik Edecek", 15 Haziran 1930

²⁰¹ Cumhuriyet, 16 Haziran 1930

getirmeye mecbur bulunduğu barışçıl görevden bahseden bir mektup ta okumuştur. Türk Başbakan mektubunda şahsi destek gördüğü M.Venizelos'u bu kadar müsait durum içerisinde Ankara'da zorluk karşısındaki arzusunu da tekrar etmektedir²⁰².

Türk-Yunan itilafnamesinin tasdikine ait kanun tasarısını Yunan Meclisi 21 Haziran akşamı birinci oturumunda müzakere edecekti²⁰³. Ancak Türk-Yunan itilafnamesi hakkında 20 Haziranda Atina'dan gelen haberler arasında bir farklılık vardı. Rumca iki akşam gazetesine gelen Atina telgrafları itilafnamenin birinci oturumda parlamento tarafından tasdik edildiğini bildirmekte ise de diğer bir Rumca akşam gazetesine gelen telgrafla Anadolu Ajansının Bülteni, itilafnamenin Dışişleri komisyonu tarafından kabul edildiğini bildirmektedir. Herhalde ortada bir tasdik keyfiyeti vardır ve bu, Dışişleri komisyonu tarafından olsa bile, itilafnamenin onaylanmasına doğru önemli bir aşamayı oluşturmaktadır²⁰⁴. Bununla beraber hükümet kanadı itilafnamenin büyük bir ekseriyetle tasdik edilmiş bulunduğunu temin etmektedirler.

7.7. Venizelos Aleyhinde Yapılan Protestolar

İtilafnamenin tasdik edilmemesi için Rum muhacir teşkilatı tarafından Pazar günü bir miting hazırlığı vardı. Bu faaliyete bazı muhalif partiler de katılacağı haberleri gelmekteydi. Atina Belediye Başkanı Merkuris de bu aleyhtar faaliyeti cesaretlendiren ve takviye edenler tarafında bulunmaktaydı. Bu mitingte muhacirler geri kalan tazminatlarının devlet bütçesinden verilmesini talep edeceklerdi²⁰⁵.

Ancak Yunan Hükümeti itilafnamenin tasdiki aleyhinde muhacir teşkilatı tarafından hazırlanmakta olan protesto mitinginin umuma açık yerde yapılmasını

---

²⁰² Cumhuriyet, "Yunan Meclisinde İtilafname Dün Encümende Müzakere Edildi", 18 Haziran 1930

²⁰³ Cumhuriyet, "Yunan Meclisi Müzakerata Başladı, Yunan Parlamentosu İtilafnamenin Birinci Müzakeresini Yaptı", 21 Haziran 1930

²⁰⁴ Cumhuriyet, "Yunan Hariciye Encümeni İtilafı Tasdik Etti", 22 Haziran 1930

²⁰⁵ Cumhuriyet, "Türkiye-Yunan İtilafı", 21 Haziran 1930

yasaklamıştı. Böylelikle mitingin hiç yapılmaması ihtimali de söz konusu idi²⁰⁶. Ancak bütün bunlara rağmen muhacir teşkilatı tarafından Türk-Yunan itilafnamesi ve özellikle tarafsız üyelerin mübadil emlakının takasa tabi olması hakkındaki kararları aleyhinde düzenlenen miting Atina'da bulunan Triyanon tiyatrosunda yapılmıştı. Mitinge antivenizelist bir grup yerliler de katılmışlar, konuşmacılar sadece itilafnameyi eleştirmekle kalmamışlar, M.Venizelos aleyhine kötü küfürler de etmişlerdi. Bu küfürler kısaca “kahrolsun Venizelos, Venizelos gitmelidir, Venizelos'u kovalım, sanık sandalyesine oturtalım ve mahkum edelim” diye bağırıyorlardı. Muhacirler tiyatrodan mitingten çıkarken zabıta memurlarına hücum etmişler, memurlar da karşılık vermeye mecbur olmuşlardı. Birçok kişi yaralanmıştı²⁰⁷. Düzenlenen mitinge Selanik muhacir teşkilatı katılmamıştı. Bu mitingin bütün muhacir âleminin fikir ve hissiyatlarını temsil etmediği de görülmekteydi. Yine ayrıca muhacirler tarafından bir karşı miting hazırlığı bulunmaktaydı²⁰⁸. Ancak gazetenin haberine göre Yunan Meclisi itilafnameyi her şeye rağmen kabul edeceği ifade ediliyordu.

7.8. Anlaşmanın Yunan meclisinde Tasdik Edilmesi

Türk-Yunan itilafnamesinin Yunan Millet Meclisinde önceki pazartesi günü görüşülmesi kararlaştırılmıştı. Görüşmeler başladı fakat parti başkanları M.Venizelos'a yeni bir oyun oynadılar, güya mübadele anlaşmasına ait dosyanın tetkikini bitirememişler, bundan dolayı kesin bir fikir edinememişler diye görüşmelerin ertelenmesini istediler ve görüşmeler ertesi Salı gününe kaldı. Dolayısıyla görüşmeler 25 Haziran tarihine kalmıştır.

Atina'dan gelen telgraf haberlerine göre itilafnamenin büyük bir çoğunlukla mecliste tasdik edildiği, hükümet kanadının tahminlerine nazaran 35–40 muhalif oya karşı üstün bir çoğunluk itilafname lehinde oy vereceğini bildirilmektedir²⁰⁹. Tabi bu netice M.Venizelos'un gazetecilere verdiği beyanatın tesirini göstermektedir. M.Venizelos gazetecilere mecliste itilafname oya sunulduğu zaman isim okuma usulü ile oylama

---

²⁰⁶ Cumhuriyet, 22 Haziran 1930

²⁰⁷ Hakimiyet-i Milliye, “Atina'da İtilafın Aleyhinde Miting”, 24 Haziran 1930

²⁰⁸ Cumhuriyet, 24 Haziran 1930

²⁰⁹ Cumhuriyet, 25 Haziran 1930

yapılmasını isteyeceğini, kendi partisine mensup olup oylama sırasında mecliste hazır bulunmayanlarla aleyhte oy verecek milletvekillerini partiden kesin bir biçimde ayrılmış kabul edeceğini beyan etmiştir²¹⁰ .

Yine 25 Haziran tarihli gazetelerde Yunanistan'ın Ankara Büyükelçiliğinden Yunan Dışişleri Bakanlığına gelen bir telgrafnamede Türk Dışişleri Bakanı T.Rüştü Bey'in itilafnamenin tasdik edildiği bildirilir bildirilmez İstanbul'da Yunan tebaasına ait olup ta hükümetçe el konulmuş bulunan emlakın iadesine başlanacağını sağlanacağını bildirmiştir²¹¹ şeklinde haberler geçmektedir.

Yunan meclisinin Türk-Yunan anlaşmasının görüşülmesini pazartesinden salıya ve ardından çarşambaya ertelemesi Türk basınında Atina'da neler oluyor başlığında duyuruluyordu. Gece yarısına kadar devam eden Salı günü görüşmelere dair gelen telgraf haberlerine göre salı günü görüşmeler çok gürültülü, patırtılı, mücadeleli olmuş ve bazı olayların yaşanmasına sebebiyet verilmiştir. Söz alan muhacir milletvekillerinden bir kısmı itilafnamenin lehinde, bir kısmı da aleyhinde beyanatta bulunmuştur. Gerek M.Venizelos gerek meclis başkanı sayısız defalar müdahale etmek zorunda kalmışlardır²¹².

Bu sırada Gayri mübadiller Cemiyeti toplanarak vaziyetlerinin bir an evvel düzeltilmesi için tekrar hükümete müracaatta bulunmağa karar vermişlerdi²¹³.

Türk tarafında ise Yunanlılardan gelecek haber bekleniyordu. Muhtelit mübadele baş delegemiz Tefik Kamil Bey itilafnamenin kabulü konusunda iyimser olduğunu gazetecilere söylemişti. Eğer Yunanlılar itilafnameyi tasdik etmezlerse şimdiye kadar nice zahmetlerle ortaya çıkarılan itilafname yapılmamış sayılacaktı²¹⁴.

Yunan Millet Meclisinde Türk-yunan itilafnamesi nihayet Salı ve Çarşamba günleri pek gürültülü bir şekilde görüşüldükten sonra Perşembe günü sabah üçte ,

²¹⁰ Hakimiyet-i Milliye, "M.Venizelos'un Bir Beyanatı", 25 Haziran 1930

²¹¹ Cumhuriyet, 25 Haziran 1930

²¹² Cumhuriyet, "Atina'da Ne Oluyor, Yunan Meclisi İtilafı Hala Tasdik Edemedi!, Yunan Meclisinde Üç Günden Beri Gürültülü Müzakereler Oluyor", 26 Haziran 1930

²¹³ Cumhuriyet, "Gayrimübadiller Vaziyetlerinin İslahını İstiyorlar", 26 Haziran 1930

²¹⁴ Cumhuriyet, "Yunanlılar İtilafnameyi Tasdik Etmezlerse İtilaf Keenlemyekün Addedilecek", 26 Haziran 1930

M.Venizelos'un üç saat süren uzun ve mühim bir nutkundan sonra önemli bir çoğunlukla ikinci oturumda tasdik edilmiştir. Bir gün önce itilafnamenin aleyhinde şiddetli söz söyleyenlerden bazıları M.Venizelos'un son nutkundan sonra fikirlerini değiştirerek itilafname lehine oy kullanmışlardır. Birçok milletvekili M.Venizelos'un verdiği nutkun basılarak kamuoyuna dağıtılmasını teklif etmiştir²¹⁵.

Müzakere esnasında söz söyleyenlerden Terakkiperver partisi başkanı ve önceki Başbakan M.Kalandaris nutkunda bu itilafname ile Türkiye'nin Yunanistan'a karşı her türlü kaydı taahhütten kurtulmakta olduğunu ve İstanbul'daki Rum azınlığı hakkında itilafnamede hiçbir kayıt bulunmadığını söylemiştir²¹⁶.

Aleyhte bulunanlardan Milli Cumhuriyetperverler lideri General Kandilis Türk-Yunan itilafnamesi aleyhinde çok şiddetli bir konuşma yapmış ve Lozan anlaşmasından bahsederek M.Venizelos'u Yunanistan için büyük bir felaket teşkil eden anılan anlaşmaya imza koymakla eleştirmiş Yunanistan'ın Anadolu'da uğradığı mağlubiyeti başka bir araçla telafi etmek mümkün iken Lozan anlaşmasından sonra bu ikinci itilafnamenin Yunan menfaati için tamiri mümkün olmayan ikinci bir felaket teşkil etmekte olduğunu ilave etmiştir²¹⁷.

General Kandilis Türk-Yunan dostluğunun lüzumunu itiraf etmiş, Türkiye'nin şimdiki rehber ve liderleri ile medeniyet yolunda büyük gelişmeler yarattığını, geçmişin bir çok noktalarından kurtulduğunu söylemiş ve pek kısa bir süre zarfında Türkiye'de görülen bu büyük gelişime karşı hayret ve takdirlerini izhar eylemiştir. Ancak Yunanistan'ın büyük mali menfaatlerini ihlal ettiğinden dolayı kendisinin ve dostlarının itilafname aleyhinde oy vereceklerini beyan etmiştir²¹⁸.

General Kandilis'ten sonra M.Venizelos kürsüye çıkarak şimdiye kadar meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşmalarının en uzununu yapmış, öncelikle mübadil emlakin takdiri kıymetinin mümkün olmadığını ve Yunanistan için faydasız olduğunu

---

²¹⁵ Cumhuriyet, "Yunan Meclisi de Tasdik Etti, Sabaha Kadar Süren Celse, Yunan Meclisi İtilafı 19 Muhalife Karşı 191 Reyle Tasdik Etti", 27 Haziran 1930 Cuma

²¹⁶ Cumhuriyet, "Kalandaris Muhalif", 27 Haziran 1930

²¹⁷ Cumhuriyet, "Kandilis Ne Diyor?", 27 Haziran 1930

²¹⁸ Cumhuriyet, "Türk-Yunan Dostluğu", 27 Haziran 1930

söylemiş ve demiştir ki “Unutmayınız ki müzakerat esnasında Türkiye galip vaziyette idi. Türkiye’yi galibiyetinin kendi ruhundaki gurur ve şereften feragat etmeğe icbar etmeliğimiz mümkün değildi.” M.Venizelos konuşmacıların İstanbul Rumlarına ait sözlerine cevaben İstanbul Rumları için ayrı bir anlaşmaya lüzum olmadığını, iki taraf münasebetlerinin gelişmesi için ekimde yapılacak Ankara seyahati İstanbul’daki Rum azınlığın mevki için en mühim zaman olduğunu, deniz silahlarının sınırlandırılması için Türk Hükümetinden teminat almış olduğunu, bu itilafname ile Türkiye ve Yunanistan’ın Milletler cemiyetinde daha şerefli birer mevki kazanacakları, Lozan anlaşması hükümlerince İstanbul’daki Rum azınlığın haiz olduğu hukuka Türkiye tarafından hürmet edileceğine kesin kanaatinin olduğunu beyan etmiştir²¹⁹.

Bundan sonra M.Venizelos mühim ve bilhassa Balkan barışının önemli bir dayanağını oluşturacak olan Türk-Yunan itilafnamesinin Yunanlıların siyasi rüştünü gösterecek bir surette büyük bir çoğunlukla kabul ve tasdik edilmesini meclisten, partilerden, parti liderlerinden talep etmiştir²²⁰. Daha sonra M.Venizelos sözü Anadolu seferine getirerek Yunanistan’ın menfaatlerini ve daha ziyade şerefini himaye etmek için ve o zamanın hal ve şartlarını gösterdiği yegâne siyaset olarak bu seferi düzenlediğini söylemiş ve hal ve şartların değişmesi üzerine gelen hükümetlerin bu harekâta devam ettiklerini sormuştur²²¹. Buna halk partisi başkanı Çaldaris cevap vermiş ve bu sefere arzularına karşı devam ettiklerini ve Türklerle anlaşmak istedikleri halde Türklerin itilafperverlik göstermediklerini söylemiştir²²².

Muhacir milletvekilleri mübadil emlaka ait madde hakkında bazı çekincelerini ortaya koymakla beraber itilafnamenin kabulü lehinde oy verecekleri de söylenmekteydi. Muhacir milletvekilleri Yunan Hükümetinden emlaklarının geri kalan kısmı için tazminat isteyeceklerdir²²³.

Müzakere sabah saat iki buçukta bitmiş, itilafname saat üçte oya konmuştur. İsim tespiti sureti ile oylama sonucunda itilafname ikinci oturumda 210 mevcuttan 19 ret oyuna karşı 191 kabul oyuyla kabul edilmiştir.

---

²¹⁹ Cumhuriyet, “Venizelos’un Cevabı”, 27 Haziran 1930

²²⁰ Cumhuriyet, “Balkan Sulhü”, 27 Haziran 1930

²²¹ Cumhuriyet, “Anadolu Seferi”, 27 Haziran 1930

²²² Cumhuriyet, “Anadolu Seferi Arzularına Muhalifmiş”, 27 Haziran 1930

²²³ Cumhuriyet, 16 Haziran 1930

Yunan meclisinin andlaşmayı 19 red oyuna karşı, 191 oyla kabul ettiği görüşmesinde Yunan Başbakanı Venizelos ise; “Galip Türkiye’yi gurur ve şerefinden feragate icbar edemezdik²²⁴” diyerek Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı’nda kazandığı zaferin hakkını geç de olsa teslim ediyordu.

Atina’da önceki gece 14 saat süren şiddetli müzakereden sonra Yunan itilafının Yunan parlamentosu tarafından tasdik edildiği Yunan baş delegesi tarafından Mübadele komisyonuna tebliğ edilmişti. Yakında komisyonun bir ortak bir heyet oluşturulmasını aktederek büroların kadrolarındaki değişikliği müzakere edeceği belirtiliyordu²²⁵.

Türk-Yunan itilafnamesinin tasdik edilmesinden sonra M.venizelos Türk elçisi Enis Beyi davet ederek itilafnamenin büyük bir çoğunlukla Yunan parlamentosunda tasdik edildiğini resmen tebliğ etmiş ve durumu İsmet Paşa İle Tevfik Rüştü Beye bildirilmesini rica etmiştir.

Ayan meclisinin de itilafnameyi 28 haziran günü tasdik etmesi beklenmektedir. Ayan, tasdik eder etmez itilafname yayınlanacak ve on beş gün zarfında uygulanmasına başlanacaktır.

İsmet Paşa ile M.Venizelos arasında teati edilen mektuplar 28 Haziran günü basına verilmişti. İsmet Paşa mektuplarında teşrinievvelde Ankara’ya M.Venizelos’un yapacağı seyahatinde daha geniş bir zemin üzerinde çalışma yapılarak samimi bir dostluğun temellerinin atılacağı beyan edilmektedir.

M.Venizelos da verdiği cevapta bu itilaf nameyi doğu için yeni bir devrin başlangıcı olarak değerlendirdiğini, Ankara’ya davete fevkalade bir memnuniyetle icabet etmek niyetinde olduğunu bildirmiştir²²⁶.

M.Venizelos kendisi ile görüşen gazetecilere şu beyanatta bulunmuştur: “Üç günlük yorucu münakaşalardan sonra meclisin verdiği karardan pek memnunum. İki hükümet arasındaki münasebat bundan sonra daha ziyade kuvvet bulacaktır. Esasen bunun böyle olması lazımdı.

Türk-Yunan itilafının meclis tarafından tasdik edilmesi bütün Yunanistan’da iyi bir tesir yapmıştı. Aslında bu sonuç önceden beri tahmin ediliyordu. İtilafın aleyhinde bulunanlar gerçek kanaatlerinden ziyade dâhili politika noktasından ve seçmenlerine karşı

---

²²⁴ Cumhuriyet, 27 Haziran 1930; Milliyet; 27 Haziran 1930

²²⁵ Cumhuriyet, “İtilafın Tasdiki Mübadele Komisyonuna Tebliğ Edildi”, 27 Haziran 1930

²²⁶ Cumhuriyet, “M.Venizelos İtilafnamenin Tasdiki Şark’ta Yeni Bir Devir Açmıştır, Diyor”, 28 Haziran 1930

bir gösteri yapmak için bu suretle hareket etmişlerdi. Yunanistan’da genel kanaat Türkiye ile daha sıkı bir dostluk tesisinin gereği yönündeydi. Bu dostluk iki hükümetin ekonomik ilişkiler üzerinde de iyi tesir yapacağı kanaati vardı²²⁷”.

Türk-Yunan itilafnamesinin Yunan meclisinde müzakere esnasında Batı Trakya Müslüman milletvekilleri de bu itilafnameden dolayı hükümete teşekkür etmişler ve itilafnamenin iki memleket arasındaki ilişkileri sağlamlaştıracağı ümidini belirtmişlerdir²²⁸.

Yunan Ayan Meclisi de 28 Haziran günü toplanarak millet meclisi tarafından önceki gün tasdik edilen Türk-Yunan itilafnamesini ittifaka yakın bir çoğunlukla kabul ve tasdik etmiştir. İtilafname oylanmadan evvel M.Venizelos bir konuşma yapmış ve Türkiye Başbakanı İsmet Paşanın ta Lozan anlaşmasından beri göstermiş olduğu siyasi meziyetleri belirterek iki memleket arasında meydana gelen hayırlı yakınlığın temininde, İsmet Paşanın göstermiş olduğu itilafperverliğin en önemli etken olduğunu beyan etmiştir²²⁹.

Muhtelit Komisyonun ikinci bürosu da 28 Haziran günü M.Rivas’ın başkanlığında toplanmıştır. Şimdiye kadar değer biçme işleri ile meşgul olan Komisyonun ikinci bürosu, bundan böyle Yunanistan’ın vereceği 425 bin sterlinin dağıtımını ile meşgul olacaktır. İkinci büro, dünkü toplantısında bu dağıtımın yerine getirilme tarzı etrafında hazırlık görüşmelerinde bulunmuştur. Büro, ilgilileri birer dilekçe ile komisyona müracaata davet edecek, bunların ibraz edecekleri evrakları inceleyerek malların kıymetini tespit edecek, bu kalana ve hak sahiplerinin miktarı ile elde mevcut paraya göre dağıtım oranını kararlaştıracaktır²³⁰.

Yeni mübadele itilafnamesi mübadele komisyonuna bildirilince genel bir toplantı yapılmış ve komisyonun yeni mesai tarzı tespit edilmişti. İtilafname gereğince İstanbul’da etabli kalan Rumlara da etabli vesikaları dağıtılacaktı. Bu tarihe kadar dağıtılan etabli vesikası sayısı da 27.400 kişiyi bulmuştu²³¹.

---

²²⁷ Cumhuriyet, “Yunanlılar Memnun”, 28 Haziran 1930

²²⁸ Cumhuriyet, “Müslüman Mebuslar Hükümete Teşekkür Etti”, 28 Haziran 1930

²²⁹ Cumhuriyet, “Yunan Ayanı Da Tasdik Etti”, 29 Haziran 1930

²³⁰ Cumhuriyet, “425 bin İngiliz Lirası Nasıl Tevzii Edilecek?”, 29 Haziran 1930

²³¹ Hakimiyet-i Milliye, “Etabli Vesikaları Yakında Verilecek”, 30 Haziran 1930

Bu sırada Muhtelit komisyonda Türk heyeti katibi olup Barslon konsolosluğuna nakledilen Zeki Hakkı Bey Mahalli memuriyetine gitmiş ve yerine tayin edilen önceki müşavirlerden Menemenlizade Muvaffak Bey görev yapmaya başlamıştır²³².

---

²³² Cumhuriyet, “Muvaffak Bey”, 29 Haziran 1930

III. BÖLÜM

ETABLİ MESELESİNİN ÇÖZÜMÜNÜN TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

I. Dünya Savaşı sonunda yenen devletlerin yenilen devletlere imzalattıkları barış antlaşmaları ile dünyaya verdikleri yeni düzen, antlaşmalar içinde bulunan olumsuzluklar nedeni ile gerçekte yeni bir savaşın nedenlerini oluşturmuştu. Ayrıca dünyada o dönem yaşanan ekonomik bunalımın da bir sonucu olarak dünya revizyonist ve antirevizyonist devletler olarak iki kampa ayrılmaya başlamıştı²³³. Türkiye ise bu durumda özellikle de İtalya'nın saldırgan politikası nedeniyle de anti revizyonist ülkeler arasında yer almaya başlamış ve kolektif güvenlik sistemine bağlanma ihtiyacı hissetmiştir²³⁴. Türkiye'yle benzer kaygıları taşıyan Yunanistan da Akdeniz'de dengenin korunması sorununu dış politikasında öncelikli hale getirmiştir²³⁵.

Ortak bir sorunu paylaşan bu iki devletin İtalyan tehdidi karşısında Akdeniz'de statükonun devamından yana bir politika izlemeleri onları birbirine yaklaştırmıştır. Türkiye ve Yunanistan 1927'den itibaren söylenen Balkan Birliği düşüncesini aralarında yaptıkları toplantılarla somutlaştırmak istemişlerdir. 1930'da Atina'da 1931'de İstanbul'da toplantılar düzenlemişlerdir. İki ülke arasındaki mübadeleden kaynaklanan "etabli" meselesinin de 10 Haziran 1930'da çözülmesiyle diğer konularda birbirlerine olan samimiyetleri de artmıştır. Bu karşılıklı görüşmeler, 30 Teşrinievvel (Ekim) 1930 Tarihli Türk – Yunan Dostluk, Bitarafılık, Uzlaşma ve Hakem Muahedenamesi ile 14 Eylül 1933'te Türkiye ve Yunanistan "İçten Anlaşma Paketi" adı verilen bir anlaşma imzalamalarını sağlamıştır²³⁶. İki devlet arasındaki bu yakınlaşmalar Balkan Antantı olarak anılan antlaşmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

---

²³³ Gürel, Ş.S., Türk Dış Politikası 1919–1945, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.II, İstanbul, 1982, s.527

²³⁴ Armaoğlu, a.g.k., s.329

²³⁵ Gürel, Ş.S., Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821–1993), Ankara, 1993, s.42.

²³⁶ Günlübol, M., Sar, C., 1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası, Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1969., s.106-114.

1. TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ VE İTALYA

Lozan Konferansı'ndan sonra Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen açık ve kapalı problemler ortaya çıkmıştı. Nüfus mübadelesi ve Patrikhane sorunları gibi konular açığa vuran sorunlar olarak ortaya çıkarken, Misak-ı Milli sınırları içerisinde kalan ancak Yunanistan'a terk edilmek durumunda kalınan Batı Trakya meselesi Türkiye açısından perde arkası sorun olarak 1920'li yılların ortalarına kadar devam etmişti.

Atina ile Ankara arasındaki Yunanistan'da yaşayan Müslümanlarla Türkiye'de meskun Rumların değişimi konusu, Lozan Konferansı'ndan sonra, Türk ve Yunan heyetleri tarafından ele alınmış ve ortak bir komisyon oluşturulmasına karar verilmişti. Türkiye ve Yunanistan 30 Ocak 1923'te bir sözleşme ve protokol imzalamış ve bununla mübadeleye tabi tutulacak kimselerin durumlarıyla mübadelenin koşulları belirlenmişti. Bu maddeye göre mübadele 'İstanbul'da oturan Rumlar ile Batı Trakya'da oturan Müslümanları' kapsamayacaktı. Türk tarafı mukavelede geçen '1912 yılında uygulamaya konan kanunun şartları çerçevesinde 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'a yerleşen Rumlar mübadeleye dahil değildir' hükmüne göre hareket etmek isterken Yunan tarafı ise herhangi bir tarih kısıtlaması olmadan İstanbul'a yerleşmiş (etablis) tüm Rumların mübadele dışı sayılması gerektiğini iddia etmişti. Yunanistan, böylece, İstanbul ve civarında mümkün olduğunca fazla Rum nüfusu bırakma amacını gütmüştü.

Daha sonra Türkiye ve Yunanistan arasında 1923 yılı Ekim ayında oluşturulan komisyon bir yıl içinde önemli miktarda Türkiye'de kalan Rumlarla Yunanistan'da kalan Müslümanların değişimini sağlamıştı. Ancak, yukarıda bahsi geçen antlaşmanın 2'inci maddesinin her iki devlet tarafından farklı yorumlanması Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri germeye başlamıştı. Bu şekilde Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden gergin ilişkilerin yumuşamaya başlaması ancak 1928 yılından sonraki dönemde mümkün olacaktı.

Çünkü bu dönemde İtalya²³⁷, Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesinden yana olup, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'la ayrı bir blok yaparak ve bu bloğa sahip çıkarak

---

²³⁷ İtalya, 1912 yılında Libya'yı ve geçici olarak da On iki Ada'yı ele geçirerek, Doğu Akdeniz'e sokulmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine de büyük ümitlerle savaşa girdi. Ancak savaştan sonra galip devletler arasında katıldığı 1919 Paris Barış Konferansından, İngiltere ve Fransa'nın oyununa gelerek istediği

Avrupa siyaset sahnesinde yer almak niyetindeydi. Yani İngiltere ve Fransa'ya karşı kuvvetli olmak istiyordu. Bilhassa Fransa'ya karşı bu kozu kullanmak amacındaydı. Çünkü Fransa I.Dünya Savaşı'ndan sonra Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya ile "Küçük İtilaf" adı altında bir grup oluşturmuştu ve Balkanlar'da etkili olmak çabasıındaydı²³⁸.

İtalya'nın nihai amacı Türkiye, Yunanistan ve İtalya arasında üçlü bir ittifak antlaşması imzalamaktı. Bunun için ön şart ise, Türkiye ile Yunanistan arasında ikili bir antlaşmanın imzalanmasından geçiyordu. Ancak, iki devlet arasındaki sorunlar böyle bir antlaşmanın imza edilmesini geciktirmekte ve dolayısıyla da İtalya'yı kızdırmaktaydı. Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları çözmeye yönelik ciddi adımlar 1928 yılı Nisan ayında İtalyan devlet başkanı Mussolini'nin Türk ve Yunan dışişleri bakanları ile görüşmesinden sonra meydana gelmişti. Mussolini bu konuda aktif bir rol oynayacağını sinyallerini bir yıl öncesinde Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Milano'da yaptığı görüşmede vermişti. Belgelere göre Türkiye, Yunanistan'dan daha fazla İtalya ile ilişkilerin geliştirilmesini arzu etmişti. Bunun ana sebeplerinden biri Türk-İtalyan uzlaşmasını sağlamak iken diğeri ise Aras'ın ifadesiyle 'Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin şemsiyesi altından kurtulmak için bir Avrupalı güçlü dosta' duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktaydı. Bir diğeri sebep ise, Türkiye'nin komşuları ile olabilecek bir savaşta İtalya'nın tarafsızlığını sağlama arzusu idi. Ancak, Mussolini'nin Aras'a cevabı 'Roma'ya giden yol Atina'dan geçer' ifadesini belirtmek olmuştu. Aras'a göre, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları kısa vadede çözmek pek mümkün değildi. İtalya'nın Ankara Büyükelçisi'nin de ifade ettiği gibi ikili görüşmelerde zorluk çıkarıcı taraf Yunanistan idi. Ancak, Aras, İngiltere'nin Ankara'daki elçisine yaptığı açıklamada Türkiye'nin Yunanistan ile olan sorunları çözmek için her türlü gayreti göstereceğini ifade etmişti. Yunanistan ise, Türkiye'nin iyi niyetinden istifade etmek amacındaydı. Hatta, Atina, bu amaçla İngiltere ve İtalya'ya başvurarak, bu devletlerin, Yunanistan ile sorunlarını çözmesi noktasında Türkiye'ye baskı yapmalarını talep etmişti. Ancak, bütün bunlara rağmen Türkiye, Yunanistan ile uzlaşma arayışlarına devam etmekten geri

---

kazançları sağlayamadı. Bununla birlikte İtalya, savaşın sonra Oniki Ada'ya sürekli olarak yerleşti ve Anadolu'da payına düşen yerleri işgal etti. Ancak Anadolu'da tutunamadı ve buradaki iddialarından vazgeçmek zorunda kaldı. İtalya 1922'de Mussolini'nin iktidara gelmesinden ve faşist yönetimi kurmasından sonra, yeniden sömürgecilik politikasına ağırlık vermeye başlamış ve dış politikasını; özellikle Mussolini'nin "Bizim Deniz" dediği Akdeniz'de yayılma ve genişlemeye dayatmıştı;Uçarol, R., Siyasi Tarih 1789-2001, İstanbul, 2006, s.644

²³⁸ Selek, a.g.k., s.237-238

durmadı. Bu amaçla Aras, Yunanlı meslektaşı Michalacopoulos ile 1928 yılı Nisan'ında Cenevre'de yaptığı görüşmede Türkiye ile Yunanistan arasında bir uzlaşmaya varılmasını teklif etmiştir. Yunanlı Bakan bunun gerçekleşebilmesi için iki devlet arasında büyük farklılığa sebep olan mübadele ve taşınabilir ve taşınmaz mallar konularının çözüme bağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, Aras'ın ısrar etmesi üzerine Michalacopoulos, farklılığa sebep olan konuların hakeme götürülmesi şartıyla bir anlaşmaya razı olacağını belirtmiş ve bir anlaşma metni hazırlayarak Aras'a sunmuştur.

Türk Dışişleri Bakanı Yunanlı meslektaşının bu adımına karşılık kendisi 'tamamen farklı bir metin hazırlayarak' Yunanlı Bakana vermiş ve böylece Michalacopoulos'un 'adeta donakalmasına' sebep olmuştu. Neticede, Aras'ın bir antlaşma yapmak için hükümetten yetki almamış olduğunun ortaya çıkması üzerine bundan sonraki ikili görüşmelerin normal diplomatik kanallarla yapılmasına karar verilmiştir. Yunanlı Bakan'ın Atina'daki İngiliz elçisine anlattığına göre Türk Hükümeti'nin uzlaşmacı tavrını Batı Trakya'da toprağı ve mülkü olan bazı devlet adamları engellemekteydi. Michalacopoulos açıklamalarına devam ederek kendisinin İstanbul'daki Rumların boşaltılmaması konusunda Aras'ı uyardığını ve böyle bir durumda Yunanistan'ın çok sert karşılık vereceğini bildirmişti. Michalacopoulos, ayrıca, Aras'a: 'Türkiye'nin Yunanistan'a karşı yaptığı bütün savaşları kazanmadığını ve gelecekte olabilecek bir savaşı kazanma sırasının Yunanistan'ın olabileceğini' yarı şaka yarı ciddi de olsa ifade etmekten kaçınmamıştı²³⁹.

Daha önce de belirtildiği üzere bu dönemde İtalya'nın Balkanlarda nihai amacı Türkiye ve Yunanistan'ı yanına alarak üçlü bir pakt imzalamaktı. Bunu gerçekleştirmek için de Roma, Atina ve Ankara'nın yakınlaşmasını teşvik etmekteydi. Türkiye ise Yunanistan'ı beklemeden İtalya ile bir dostluk ve tarafsızlık antlaşmasını bir an evvel imzalamak arzusundaydı. Ancak, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye İtalya ile bir antlaşma imzalamaması için baskı yapması üzerine Roma daha fazla beklemeyerek Ankara ile 30 Mayıs 1928'de Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşmasını imzalamıştır.

---

²³⁹ Bilgin, M. S., "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 60, C. XX, Kasım 2004

Bu antlaşmanın imzasından sonra kendisini daha serbest hisseden Türkiye, Yunanistan ile mübadele ve mal ve mülklerin iadesi konularında devam eden görüşmelerden bir sonuç çıkmaması üzerine görüşmeleri sona erdirmiş ve bu konuların halli için ‘mübadele komisyonuna’ müracaat edilmesi noktasında ısrar etmiştir. Türkiye, aynı zamanda, Batı Trakya’dan gelen Türklerin mallarının iade edilmemesi üzerine İstanbul’dan göçen Rumların mallarına el koyarak bunları Türk göçmenlere tahsis etmiştir. Bu durum ise, 1928 yılının başlarında düzelmeye başlayan Türk-Yunan ilişkilerinin yılın ikinci yarısında tekrar gerilmesine neden oldu.

Ancak, bir yıl sonra Bulgaristan’ın Balkanlarda revizyonist bir politika izlemeye başlaması ve Yunanistan ile Batı Trakya ve Makendonya sorunlarını gündeme getirmesi üzerine Atina, Ankara ile yakınlaşma ihtiyacı duymuştur. Yunanistan’ın Türkiye ile ilişkilerini geliştirme isteği Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaymis tarafından Atina’daki Türk Büyükelçisi’ne 30 Aralık 1929 yılında yapılan bir mülakat esnasında iletilmiştir. Bu durum ise, neticede, Türkiye ile Yunanistan arasında temel bir sorun olan mübadele meselesini çözüme kavuşturan 10 Haziran 1930 antlaşmasının imzalanmasına sebebiyet vermiştir. Bu antlaşma ile doğum yerleri ve yerleşme tarihleri ne olursa olsun İstanbul’daki Rumlar ile Batı Trakya’daki Türkler ‘etabli’ (yerleşmiş) kapsamı içine alındı²⁴⁰.

2. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDEKİ İTALYAN ROLÜNÜN BASINDA YANSIMALARI

İtalya 1928 yılından itibaren Türkiye ve Yunanistan’ı kendi güdümünde oluşacak bir Doğu Akdeniz bloğunda birleştirmek için çaba harcamaya başlamış, hatta iki ülke arasındaki ilk diplomatik temaslar İtalya’nın bir nevi arabuluculuğu ile gerçekleşmiştir²⁴¹. İtalya’nın Türk-Yunan ilişkilerindeki bu rolü birçok defa gazete sayfalarına yansımış ve İtalya’nın iki ülke arasındaki ilişkilerine katkılarından dolayı teşekkür edilmişti.

Ankara Antlaşmasının imzalanmasının ardından Roma Büyükelçimizin antlaşma görüşmelerinin safhalarında her iki tarafa karşı olumlu tesir etmiş olan dostane

---

²⁴⁰ Bilgin, a.g.m.,

²⁴¹ Sarıkoyuncu, a.g.m., s.250

aracılıklarından dolayı Musolini Cenaplarına teşekkürle memur edildiği ve Roma elçimizin İtalya Hükümet Reisi tarafından kabul edildiği gazete sayfalarına çok önemli bir mülakat olarak geçmişti²⁴².

Türkiye-Yunan itilafının imzası İtalya siyasi mehafilinde büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Messagero gazetesi neşrettiği bir makalede bu itilafın Türkiye ve Yunanistan ile birer dostluk muahedesi imza etmiş olan İtalya'nın iki hükümet nezdinde vaki olan müdahalesinin mantıklı bir neticesi olduğunu beyan etmiştir. Bu iki muahede İtalya'nın şarki Akdeniz'de pek muktedir hükümet adamlarının idaresi altında seri surette terakki etmekte olan iki memleketin ehemmiyetini takdir ettiğinin delilidir. Türkiye-İtalya ve İtalya-Yunanistan dostluk misaklarının bir muhafıza ihtiyaçları vardır ve bu misakların tesisini istihdaf ettikleri sulhun Avrupa beynelmilel hayatında derin esaslar üzerinde yerleşmesi için Türkiye ve Yunanistan'ın aralarındaki ihtilafları tasfiye etmeleri lazım idi.

Messagero gazetesi bundan sonra Hariciye vekilimizin İtalya'nın müzakeratı alaka ile takip ettiği hakkındaki beyanatını memnuniyetle kaydederek bu itilafın Şarki Akdeniz ve Avrupa devletleri arasında mühim bir mevki olduğunu beyan etmiştir.

Tribuna gazetesi de M.Musolini'nin siyasetinden bahsederken İtalya'nın Milan mülakatlarında Türkiye ve Yunan itilafı ve iki memleketin menafili için sarfı mesai ettiğini izah etmiştir²⁴³.

Roma'da yayınlanan La Tribuna gazetesi Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan itilafname münasebeti ile önemli bir makale yayınlamıştı. Bu makalenin önemli kısımlarında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan itilafname ve Türk Dışişleri Bakanının iki devlet arasında itilafın teminine İtalya'nın da katkısı olduğuna dair beyanatu Roma'da büyük bir memnuniyetle karşılandığını geçmekteydi. Makalenin devamında Türkiye ile Yunanistan'ın dostu olan ve bu iki devletle dostluk ve hakem muahedeleri akteden İtalya iki memleket arasında bir dostluğun tesisi için gerek Atina'da ve gerek Ankara'da dostane mesaide bulunmuştur. İtalya Hükümeti Türkiye-Yunanistan harbinden beri iki memleket arasında mevcut ihtilafların bir an evvel çözümlenmesini arzu etmekte idi. Bu arzu ile İtalya hükümeti Atina ve Ankara'da dostane aracılıkta bulunmuştur. Bu

---

²⁴² Cumhuriyet, "Sefirimizin M.Mussolini İle Mühim Bir Mülakatı", 16 Haziran 1930

²⁴³ Cumhuriyet, "Türk-Yunan İtilafı ve İtalya", 16 Haziran 1930

cümleden olarak Milano’da Türkiye Dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Beyle İtalya Birinci Nazırı M.Mussolini arasında yapılan mülakatı hatırlamak gerekir. Bu görüşme esnasında doğuda barış meselesi ve İtalya-Türkiye ve Yunanistan arasında bir ortak çalışma imkanı söz konusu olmuştur. Bu meseleler Milano görüşmesinde dostane bir fikirle görüşülmüştür. Türkiye ile Yunanistan arasında uzun müzakerelerden sonra imzalanan itilafnamede barış siyasetinin bir eserini görmek gerekir²⁴⁴.

Yine Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Teşrinievvel (Ekim) 1930 Tarihli Türk Yunan Dostluk, Bitarafılık, Uzlaşma ve Hakem Muahedenamesi imzalanmasından sonra M. Venizelos İtalya Büyükelçisi Baron Alcis’i ziyaret ederek Türkiye ile Yunanistan arasındaki meselenin uygun bir zihniyetle hal ve düzeltilmesi konusunda İtalya Başbakanı Sinyor Mussolini’nin yaptığı dostane yardımlarından dolayı teşekkürlerinin iletilmesini rica etmiştir. Tevfik Rüştü Bey de M. Mussoluni’ ye bir teşekkür telgrafı çekmiştir²⁴⁵.

3. M. VENİZELOS’UN TÜRKİYE ZİYARETİ VE YAPILAN ANTLAŞMALAR

M. Venizelos Türkiye ve Yunanistan arasındaki meselelerin halledileceğini ve bir sene sonra yani Ekim 1930 tarihinde iki ülke arasında dostluk anlaşmaları imzalamak amacıyla Ankara’ya gideceğini Türkiye’nin Atina Büyükelçisi Enis Bey’le yaptığı bir görüşmede ifade etmişti²⁴⁶. Bu görüşmenin ardından Yunan Başbakanı M.Venizelos’un İsmet Paşa’ya gönderdiği mektupta ahiren imzalanan Türk-Yunan itilafnamesinin iki memleket münasebatında yeni bir devir açacağını, Türk-Yunan muhadenetinin hararetli bir taraftarı olduğunu kaydettikten sonra önümüzdeki sonbaharda Ankara’yı ziyaret etmek niyetinde olduğunu bildiriyordu²⁴⁷.

Türk-Yunan İtilafnamesi iki hükümet arasında teati edilir edilmez, esasları belirlenmiş bulunan dostluk, saldırmazlık ve hakem anlaşmasının görüşmelerine devam

---

²⁴⁴ Hakimiyet-i Milliye 24 Haziran 1930

²⁴⁵ Cumhuriyet, “M. Venizelos’un ve Tevfik Rüştü Bey’in M. Musolini’ye Teşekkürleri”, 1 Teşrinisani 1930

²⁴⁶ Hakimiyet-i Milliye, 31 Mayıs 1930

²⁴⁷ Akşam, 23 Haziran 1930; Cumhuriyet, 22 Haziran 1930

edileceği haberleri basında yer almıştı. Bu haberlere göre anlaşmanın esasları itilafтан çok önceleri belirlenmişti ve görüşmeler devam etmekteydi²⁴⁸.

1930 antlaşmasının ardından Türk hükümeti samimi bir dostluluğun temellerini atmak için Venizelos'u Türkiye'yi ziyarete davet etti ve ziyaret 1930 Ekim sonlarında yapıldı. Yunan Başbakanı Venizelos itilafı 'yeni bir devrenin başlangıcı olarak addediyorum' diyordu²⁴⁹.

10 Haziran 1930 tarihli Ankara antlaşmasının imzalandığı gün Başvekil İsmet Paşa Yunan Başvekili Venizelos'a gönderdiği bir mektupta iki devlet arasında yeniden dostane münasebetlerin kurulmasından duyduğu menmunluğu bildirmiş ve Venizelos'u Ankara'ya davet etmiştir. Venizelos bu daveti kabul ettiğini 19 Haziran tarihli bir mektubunda bildirmiştir. Mektupta Yunan devlet adamı, 10 Haziran antlaşması ile asırlardan beri devam eden anlaşmazlıklara son verildiğini ve iki hükümet arasında açılan yeni devrin yakında imzalanacak bir dostluk antlaşması ile kuvvet bulacağını ifade ediyordu²⁵⁰. Her iki ülke arasında karşılıklı olarak verilen bu iyi niyet mesajlar neticesinde ikili münasebetler sür'atle gelişmeye başlamıştı. Nitekim, Venizelos, Dışişleri Bakanı Mihalakopulos ve eşleri Atina sefirimiz Enis Bey ile 27 Ekim 1930, Pazartesi günü özel bir trenle Ankara'ya gelmişler iki taraf arasında Ankara'da yapılan görüşmeler sonunda, 30 Ekim 1930, Perşembe günü saat 19.30'da Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması ile Deniz kuvvetlerinin tahdidi hakkında Protokol, İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi imzalanmıştır²⁵¹. Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan her iki anlaşmanın tasdiki hakkındaki kanun layihası da Büyük Millet Meclisi'nin 12 Şubat 1931 günkü toplantısında müzakere edilerek 187 üyenin iştiraki sonucu oybirliğiyle tasdik edilmiştir²⁵².

---

²⁴⁸ Cumhuriyet, "Türk-Yunan Dostluk ve Bahri Müsavat Müzakereleri Başlıyor", 18 Haziran 1930; 28 Haziran 1930

²⁴⁹ Armaoğlu, a.g.k., s.327

²⁵⁰ Cumhuriyet, 20 Haziran 1930

²⁵¹ Selek, a.g.k., s.238-239; Soysal, a.g.k., C.1, s.390-396; Ayrıca bkz. Milliyet 31 Teşrinievvel 1930

²⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 111, İctima Senesi IV, C.25, Ankara 1931. s.35-37, 45. Ayn Tarihi, C.25, (Mart-Nisan), S.84-85, s.7225-7264, Ankara, 1931

3.1. M.Venizelos'un Ankara Ziyaretinin Basında Yansımaları

İsmet Paşa'nın daveti üzerine Venizelos 27–31 Ekim 1930 tarihlerinde Ankara ve İstanbul'u ziyaret etmiş ve Türk resmi makamları ve Türk halkı tarafından ilgiyle karşılanmıştı.

Resmi kaynaklardan elde edilen habere göre M.Venizelos'un Ankara seyahati programında Haydarpaşa'da değil İzmit'te karaya çıkması mevcuttu. M.Venizelos nezaket göstererek İzmit'ten karaya çıkmayı tercih ediyordu. Daha sonra Türk Hükümeti, Yunan ricalinin Haydarpaşa'da karaya çıkacağını ve oradan Ankara'ya gitmek üzere trene bineceğini öğrenmişti. M.Venizelos İstanbul'dan geçtiği takdirde Başpapazlığı ziyaret mecburiyetinde kalacağı ve bu meselenin problem teşkil edebileceğini tahmin ettiğini söylemiştir. Venizelos'un bu düşüncesi Türk Büyükelçisi tarafından Ankara'ya bildirilmiş ve verilen cevapta Türk Hükümetinin M.Venizelos'un Başpapazlığı ziyaretini doğal bir olay olarak değerlendireceği ve buna asla itiraz etmeyeceği bildirilmişti. Türk Dışişleri Bakanlığı verdiği cevapta İstanbul'da Rum Başpapazlığının mevcudiyeti iki hükümet arasında dostane ilişkinin doğmasına engel olamayacağını beyan etmiştir. Tahminlere göre Yunan Başbakanı maiyeti ile birlikte İstanbul'u ziyaret edecek ve orada bir veya iki gün kalacaktır. M.Venizelos'un Rum Başpapazını ziyaretini doğal gören Türkiye Hükümetinin gösterdiği nezaketten sonra M. Venizelos Haydarpaşa' da karaya çıkmayı kabul etmiş ve Türkiye' nin iki hükümetin elverişli olarak birlikte çalışması için bir teminat anlamında olan bu dostane hareketten dolayı Türkiye elçisi Enis Bey' e teşekkür etmiştir. Atina Elçisi Enis Bey İngiliz Bandıralı Raşit vapuru ile Pire'den İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk delege heyetini ziyaret etmiştir. Enis Bey kendisi ile görüşen bir gazeteciye verdiği beyanatta bir gün önce İstanbul'a geldiğini ve o gün Venizelos'la birlikte Haydarpaşa'dan Ankara'ya beraber geçeceklerini söylemiştir. M.Venizelos'un Ankara'ya yapacağı ziyaretin Yunan Hükümet ve milletinin hakkımızda gösterdiği ilgi samimiyetin en büyük delili olduğunu ve Yunan halkının çoğunun fikri geçmişte olan bütün olayları unutarak Türklerle dost ve kardeş olmak gayesini beslediğini belirtmiştir. Buna en somut örnek olarak Atina'da toplanan Balkan Hükümetleri kongresinde Türk heyetine, Balkan olimpiyatlarında Türk atletlerine gösterilen emsali görülmemiş samimi tezahüratı göstermek yeterlidir. İki memleket arasındaki ilişkiler çok samimi ve dostane bir şekilde günden güne gelişmektedir. M.Venizelos'un bu sefer ki Ankara seyahatinde iki memleket arasında deniz silahlarının sınırlandırılması ve

alçakgönüllülük temininin görüleceğini bu konuda bazı kararlar kabul edileceğini ifade etmiştir²⁵³.

M.Venizelos, M.Venizelos'un eşi ve Dışişleri Bakanı M.Mihalokopulos ile eşi 28 Ekim sabahı Ankara'ya varmışlardı. İstasyon'da İsmet Paşa ve eşi ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve eşi Venizelos ve yanındakileri karşılamışlardı. Ankara istasyonu ve şehir misafirler şerefine Türk ve Yunan bayrakları ile donatılmıştı. Yunan heyeti, samimi bir karşılamadan sonra Ankara Palas otelinde bir müddet istirahatten sonra beraberlerinde Yunan Büyükelçisi ile saat 11'de Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Beyefendiye ve saat 12'de Başbakan İsmet Paşa'yı ziyaret ettiler²⁵⁴. Heyetin şerefine Dışişleri konutunda bir öğle yemeği verildi. Bu yemekte heyetlerin yanı sıra Muhtelit Mübadele Türk Heyeti Başkanı Tevfik kamil Bey de hazır bulunmuştur²⁵⁵.

Cumhurbaşkanımız Gazi Mustafa Kemal saat 4 buçukta Yunan Başbakanı M.Venizelos ile Dışişleri Bakanı M.Mihalokopulos'u Çankaya köşkünde kabul etmişti. Kabul töreninde Dışişleri Bakanımız Tevfik Rüştü Bey de hazır bulunmuştu. M.Venizelos'la Gazi Mustafa Kemal 'in görüşmeleri tam 1 saat kırk beş dakika devam etmişti. Görüşmenin konusu hakkında tam bir bilgi yoksa da kuvvetli tahminlere göre geçmişten hiç bahsedilmemiş, gelecekte, iki komşu ve dost hükümetin ortak ilişkilerinden, genel siyasetten ve en çok yakın doğunun durumu hakkında konuşulmuştu. M. Venizelos'un görüşmeden çok memnun ve neşeli bir intiba ile çıktığı görülüyordu²⁵⁶.

Yunan Başbakanı ve beraberindekilerin şerefine akşam 20.30'da Ankarapalas'ta bir ziyafet verildi. Yemekte İsmet Paşa bu ziyaretin bir tesadüfün değil inançlı bir siyasetin ürünü olduğunu söyledi. Bazı kimselerin siyasette tesadüfün en büyük etken olduğunu zannettiklerini ancak burada karşılıklı anlayış ve gayretin, kuvvet, cesaret ve inanç ile takip edilen bir anlaşma siyasetinin amacına ulaştığını göstermektedir. Türk-Yunan yakınlaşması aslında Lozan anlaşmasına dayanmaktadır. Müzakereler sırasındaki temaslar karşılıklı tanışma ve sonunda uzlaşmayı ortaya çıkarmıştır. Yakınlaşmanın bir çok defa çarpıştığı güçlüklerin en çetin anında bazı maddi meselelerin güzelce halledilmesi ihtimalinin son derece azaldığı zamanlarda bile bir anlaşmaya ulaşmak ümidini ve bilinçli arzu iradesini bir an bile kaybetmediğini ifade etti. Karşılıklı uysallık yönelimi Türkiye ve

---

²⁵³ Cumhuriyet, 27 Teşrinievvel 1930

²⁵⁴ Cumhuriyet, "İlk Ziyaretler", 28 Teşrinievvel 1930

²⁵⁵ Cumhuriyet, "Hariciye Köşkünde Ziyafet", 28 Teşrinievvel 1930

²⁵⁶ Cumhuriyet, "Gazi Hz'nin M.Venizelos'u Kabulü", 28 Teşrinievvel 1930

Yunanistan'ın gerçek menfaatlerinin anlaşıldığı 10 Haziran tarihli anlaşması olarak meyvesini vermiştir. Türk-Yunan dostluğunun sağlam binasını kurmaya çalışan ve çalışacak olanlara ve Ankara'ya kadar gelip ziyaret eden M.Venizelos ve Mihalakopulos'a şükranlarını sunduktan sonra kadehini misafirlerin şahsi saadetlerine kaldırmış ve Türk-Yunan şerefine içmişti²⁵⁷.

Yunan Başbakan da İsmet Paşa'nın konuşmasına cevap olarak bir konuşma yaptı. İki sene önce yapılan davete icap etmek konusunda önceleri bir şüphe duysa da şimdi bu ziyaretin ne kadar önemli olduğunu belirtiyordu. Türkiye imparatorluk halinden çıkarak milli bir devlet olmuş ve diğer taraftan Yunanistan milli birliğini tamamlamış bulunuyordu. Bundan dolayı iki devlet arasında bir anlaşma zaruret halini almıştı. Artık iki memleket arasında yeni bir devir açılmıştı²⁵⁸. Akşam gazetesinin manşetten verdiği haberde:” Mazi ebediyen kapandı: Türkiye ile Yunanistan arasında atılan dostluk temeli gün geçtikçe kuvvet bulacaktır²⁵⁹,” diyordu.

Türk ve Yunan milletlerinin ve hatta bütün yakın doğu ilkelerinin müteşekkiri olacağına inandığını belirtmişti. Birleşerek Balkan barışının ve hatta Avrupa barışın sağlam bir dayanağını oluşturabiliriz diyerek Balkan ittifadından ümit var olduğunu söylemiştir. Ancak bu birleşme vücut bulmadığı müddetçe, barış oluncaya kadar hiçbir takdirde problem çıkaracak mevkiye bulunmayacaklarını Türkiye ve Yunanistan'ın bilmesi gereken bir öneme sahip olduğunu da sözlerine eklemiştir²⁶⁰.

Gazeteciler ile yaptığı bir sohbet esnasında da, Türk ve Yunan milletleri uzun senelerin verdiği tecrübeler sonucunda birbirlerini çok anlayabilmek ve anlaşabilmek meziyetlerini kazandıklarını, bunu şu şekilde bir örnekle de anlatmıştır: Bir Türk'ün yanına bir Yunanlı koymak sureti ile ortaya çıkacak kuvvet, aynı miktar Türk'e başka milletten ilave edilecek 500 kişiye denk gelir' demiştir²⁶¹. Gazetecilerin azınlıklar konusundaki sorularına karşılık da gerek İstanbul'daki gerek Batı Trakya'daki azınlıklar iki memleket arasındaki ilişkilere engel değil bir bağlantı oluşturacağını ifade etmişti²⁶². Azınlıklar konusunda Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından da resmi bir tebliğ yayınlanmıştı. Bu

---

²⁵⁷ Cumhuriyet, “Başvekilimizin Teşekkürü”, 28 Teşrinievvel 1930; Milliyet, 28 Ekim 1930

²⁵⁸ Cumhuriyet, “Ziyaretin Manası”, 28 Teşrinievvel 1930

²⁵⁹ Akşam, 29 Ekim 1930

²⁶⁰ Cumhuriyet, “Muarız Olmayacağız”, 28 Teşrinievvel 1930

²⁶¹ Cumhuriyet, “M.Venizelos'un Çok Dostane Beyanattı”, 28 Teşrinievvel 1930

²⁶² Cumhuriyet, 31 Teşrinievvel 1930

tebliğde azınlıkların hareketlerini vatanlarının menfaatlerine uydurmaları ve Türkiye ve Yunanistan arasında kurulan samimi ilişkilerin gelişimini hiçbir surette güçleştirmeyerek sakin olmaları gerektiği üzerinde birleşildiği belirtiliyordu²⁶³.

Balkan bloğunun oluşturulması hakkındaki sorulara da; ilgili devletlerin katıldığı gayri resmi bir mahiyeti olan Atina konferansının faaliyetlerini büyük bir alaka ve sempati ile takip ettiğini belirterek, bunun arzu edilen Balkan Anlaşmasının vücuda gelmesi için önemli bir adım olduğunu ifade etmiştir. Gelecek sene İstanbul'da toplanacak olan konferans neticesinde bu amaca daha kolaylıkla ulaşılabileceğini ümit ettiğini sözlerine eklemiştir²⁶⁴.

Yunan Başbakanı ve yanındakiler ile o günlerde Türkiye'de bulunan Macar Başbakanı Koht Behlen 29 Ekim Cumhuriyet bayramı dolayısıyla yapılan resmi geçiti Gazi Mustafa Kemal ile birlikte selamladılar.

Venizelos'un Türkiye'ye yaptığı ziyareti hakkında Yunanlı bir diplomat bu ziyaretin yalnız Türkiye ve Yunanistan arasında değil, uluslararası siyasi, medeni, sosyal ve iktisadi durumun seyir ve gelişimi ile uyum sağlamak gibi umumi bir mahiyeti olduğunu ve bu ziyaretin tarihi bir dönüm noktası olduğunu belirtmiştir²⁶⁵.

İki üç aydır müzakereleri devam eden dostluk, ticaret, ikamet, konsolosluk antlaşmaları imzaya hazır bulunmaktadır. Denizlerde eşitlik hakkındaki müzakereler de esas sınırlar itibari ile halledilmiştir. Burada karşılıklı antlaşma ile neticelenecektir²⁶⁶.

3.2. Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılması Antlaşması

30 Ekim 1930 günü saat 4'te Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey Ankara Palas oteline giderek Yunan Dışişleri Bakanı M.Mihalakopulos ile görüşmüş ve deniz kuvvetlerinin sınırlandırılması anlaşmasını tespit etmek üzere saat 5'te Yunan büyükelçiliğinde toplanılmıştı. Toplantıda İsmet Paşa, Tevfik Rüştü bey, M.Venizelos , Mihalakopulos ve Yunan elçisi M.Polihronyadis bulunmuşlardı. Müzakerat iki buçuk saat

---

²⁶³ Cumhuriyet, "Resmi Tebliğ", 1 Teşrinisani 1930

²⁶⁴ Cumhuriyet, "Balkan Bloku", 28 Teşrinievvel 1930

²⁶⁵ Cumhuriyet, "M.Venizelos'un İhtisasları", 28 Teşrinievvel 1930

²⁶⁶ Cumhuriyet, "Formülün Esası", 28 Teşrinievvel 1930

sürmüş, sonuçta anlaşma hakkında mutabık kalınarak anlaşmanın 30 Ekim günü imzalanması kararı alınmıştı. Anlaşma ve protokolü önce M.Venizelos ardından Başbakan İsmet Paşa imzaladılar. İmzadan sonra M.Venizelos İsmet Paşaya hitaben kısa bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında bu antlaşmanın iki dost millet ilişkilerinde çok feyizli ve hayırlı olmasını temenni ettiğini belirtiyordu²⁶⁷.

Türk ve Yunan Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına ilişkin kabul edilen anlaşmanın formülleri ise şu şekildedir; Her iki hükümetin deniz kuvvetleri olduğu gibi muhafaza edilecek ve her iki taraftan biri yeni bir savaş gemisi alacak olursa 6 ay önce diğer tarafı haberdar edecektir. Bu kayıt iki taraftan birinin deniz savunmasının ihtiyaç duyacağı duruma göre konmuştur. Mesela Romanya ve Yugoslavya gibi üçüncü bir devlet tarafından olabilecek bir silahlanma gibi bir durum dikkate alınmıştır²⁶⁸.

3.3. Ticaret, İkamet ve Konsolosluk Antlaşması

M.Venizelos'un Türkiye'ye yaptığı ziyarette imzaladığı bir diğer anlaşma ise ticaret, ikamet ve konsolosluk anlaşması idi. Bunlar Yunan Dışişleri Bakanı M.Mihalakopulos ve Dışişleri Bakanımız Tefvik Rüştü Bey tarafından imzalandı. Antlaşmalar imzalanırken baştan sona kadar kameraya alınmıştı. Meseleleri esası iyi niyet olan dostluk bağlarını imza aşamasına getiren Başbakan ve Dışişleri Bakanları törende çok memnun hatta bahtiyar görünüyorlardı²⁶⁹.

3.4. Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması

Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Dostluk ve hakem muahedesi Meclise süratle sevk ve tasdik edileceği beklenmekteydi. Dostluk ve hakem muahedesisin esaslarının muhtevası ise şöyledir;

Bir taraf diğer tarafın aleyhine iktisadi ve siyasi hiçbir anlaşmaya girmeyecektir.

---

²⁶⁷ Cumhuriyet, "Hariciye Vekaletimizde Tarihi Merasim", 31 Teşrinievvel 1930

²⁶⁸ Cumhuriyet, "Formülün Esası", 28 Teşrinievvel 1930

²⁶⁹ Cumhuriyet, "Hariciye Vekâletimizde Tarihi Merasim", 31 Teşrinievvel 1930

İkincisi, taraflardan biri barışsever tarzına rağmen bir veya birkaç devlet tarafından taarruza uğradığı takdirde diğer taraf anlaşmazlığın devamı süresince tarafsızlığını muhafaza edecektir. Hakem kısmında da şu kayıt vardır. İki hükümet arasında çıkacak anlaşmazlıklar bir uzlaşma komisyonuna havale edilecektir. Eğer ihtilaf burada da halledilemezse hukuku samimiyete taalluk eden meseleler hariç olmak üzere hakeme tevdi olunacaktır. Dostluk ve hakem muahedesi İtalya ve Macaristan'la aktedilenlerin aynidir ve beş sene müddetle geçerli olacaktır. Bunun bitiminde altı ay önce feshedilmezse beş sene daha geçerli kalacaktır. Ticaret ve ikamet muahedeleri diğer devletlerle aktedilenlerin aynidir²⁷⁰.

M. Venizelos anlaşmaların imzasından sonra İtalya Büyükelçisi Baron Alcis'i ziyaret ederek Türkiye ile Yunanistan arasındaki meselenin uygun bir zihniyetle hal ve düzeltilmesi hususunda İtalya Başbakanı Sinyor Mussolini'nin yaptığı dostane yardımlarından dolayı teşekkürlerinin iletilmesini rica etmiştir. Tevfik Rüştü Bey de M. Mussoluni' ye bir teşekkür telgrafı çekmiştir²⁷¹.

M. Venizelos, Başbakan İsmet Paşa'yı memleketine davet etmişti. İsmet Paşa kendilerini ziyaret edeceğini vaat etmişti. Ancak Atina seyahatinin zamanı kararlaştırılmış olmamakla beraber Başbakan İsmet Paşa'nın nisan ayı içerisinde gitmesi ihtimal dahilindeydi²⁷².

M. Venizelos ve yanındakiler şerefine Yunan Büyükelçiliğinde akşam saatlerinde başlayan ziyafet ve balo sabaha kadar sürmüştü²⁷³.

01 kasım günü Cumhurbaşkanlığı Genel sekreteri Tevfik Bey tarafından Yunan Başbakanı M. Venizelos ve Dışişleri bakanı M. Mihalakopolos ile eşleri şerefine Marmara Köşkünde bir öğle ziyafeti verilmişti. Ziyafette Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa, Başbakan İsmet Paşa ile Dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Beyefendi ve Yunan Elçiliği yetkilileri ve Yunan heyeti üyesi ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı hazır bulunmuşlardı²⁷⁴.

---

²⁷⁰ Cumhuriyet, "Muahedelerin Muhtevası", 1 Teşrinisani 1930

²⁷¹ Cumhuriyet, "M. Venizelos'un ve Tevfik Rüştü Bey'in M. Musolini'ye Teşekkürleri", 1 Teşrinisani 1930

²⁷² Cumhuriyet, "Başvekilleri İsmet Paşayı Davet Etti", 31 teşrinievvel 1931;1 Teşrinisani 1930

²⁷³ Cumhuriyet, "Hariciye Vekâletimizde Tarihi Merasim", 31 Teşrinievvel 1930

²⁷⁴ Cumhuriyet, "Tevfik Bey'in Ziyafeti", 1 Teşrinisani 1930

Aynı gün akşamı M.Venizelos ve yanındakiler Türkiye'den ayrılıyorlardı. Gece olduğu için resmi tören yapılmadı. M. Venizelos'u Cumhurbaşkanlığı namına Genel Sekreter Tefik, Başyaver Rüşühi, Başbakan İsmet Paşa, Büyükelçiler, hemen hemen bütün milletvekilleri ve tüm Ankara halkı uğurlamaya gelmişti. Yunan Başbakan fazla heyecanlı görünüyordu. Uğurlayanları ve Ankaralıları selamlıyordu.

M. Venizelos ve Mihalakopulos'la, İsmet Paşa'nın ve Tefik Rüştü B.'in vedalaşmaları cidden samimiydi. İki Başbakan tokalaştıktan sonra İsmet Paşa: "Hayırlı seyahatler, hayırlı seyahatler..." diye temennide bulundu. Misafirler kompartımana girdiler ve pencereden hiç dinmeyen alkışlara mukabele ettiler. Saat 6' yı çalıyor ve özel tren yavaş yavaş hareket ediyordu.

Yunan Başbakanı olağanüstü heyecanlıydı, yüzünde katıksız ve temiz bir sevincin bariz hatları yatıyordu. Lokomotif ilk hamlesini yaparken pencereden uzandı ve son selamını yolladığı Ankara'ya doğru bağırdı. "Yaşasın Türkiye". Yunan Başbakanının bu Fransızca alkışı büyüklerimizden yükselen bir aksi seda ile karşılığını almıştı: "Yaşasın Yunanistan!"

Tarihin uzun sarsıntılarla kaydettiği safhaların kahramanı iki mücadele eden millete kardeşçe omuz öptüren iki Başbakan böyle ayrıldılar. M. Venizelos hareketinden evvel muhtelit mübadele Türk heyeti başkanı Tefik Kamil Bey'le görüşmüş ve mübadele işinin süratle ve hayırlı neticelerle bitirilmesini temenni etmiştir. Kendisine hükümet namına Dışişleri özel kalem müdürü Kemal Aziz Bey refakat etmektedir. M. Venizelos İstanbul yolu ile veda edecektir²⁷⁵.

4. İSMET İNÖNÜ'NÜN YUNANİSTAN ZİYARETİ

Türkiye Başbakanı İsmet Paşa (İnönü) ile Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü(Aras), 1931 Ekiminde Yunanistan'ı ziyaret ederek, Venizelos'un Ankara ve İstanbul ziyaretini iade ettiler ve büyük gösterilerle karşılandılar²⁷⁶. İsmet Paşa ve heyeti 3 Ekim 1931 Cumartesi günü Atina'da büyük törenlerle karşılanırken, Türk ve Yunan basını günlerce bu ziyaretten büyük bir önemle bahsetmiştir.

---

²⁷⁵ Cumhuriyet, 1 Teşrinisani 1930

²⁷⁶ Armaoğlu, a.g.k., s.327

03 Ekim günü saat yedide İsmet Paşa ve yanındakilerini taşıyan gemi Pire açıklarına geldiğinde, düzenli iki sıra halinde uçaklar havada göründüler. Limana varıldığında saat dokuzdu. İçleri tıklım tıklım insanla dolu olan birçok özel vapur ve römorkorler geminin etrafını sarmışlardı. Herkesin elinde bir Türk bir de Yunan bayrağı vardı. Başbakan İsmet Paşa Pire limanına çıktığı zaman müthiş bir alkış tufanı koptu, mızıka Türk marşını çalıyordu. M.Venizelos İsmet Paşa'yı kucaklayarak karşıladı. Bu sırada “zito”, “hoş geldin” sesleri kulakları sağır edecek bir velvele halinde yükselmeğe başlamıştı. Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in ikametlerine ayrılan Pöti Pale otelinin etrafı İsmet Paşa'yı görmek isteyen onbinlerce halk tarafından sarılmıştı. İsmet Paşa balkona çıktığı zaman Türkçe yaşa sesleri ve alkışlar başlamıştı, alkışlayanlar arasında M. Venizelos da vardı²⁷⁷.

İsmet Paşa 4 Ekim günü Pöti Pale otelinde sırası ile Yunan, Türk ve yabancı basın mensuplarını kabul etmişti. Gazetecilere ‘uzun mücadeleden sonra aramızda ihtiaf kalmadığını cihana ilan ediyoruz’ demiştir. Mübadil ve firari Rumların geri dömesi ile ilgili soruya da ‘Bu gibilerin vaziyeti muahede ile tayin edilmiştir. Fakat ileride bu da mümkün olabilir’ şeklinde cevap vermişti. Saat dört buçukta İsmet Paşa Akropol’u gezdikten sonra akşam da, M. Venizelos tarafından kendisi ve yanındakiler şerefine Grand Bretagne otelinde bir ziyafet verilmişti. Ziyafet çok samimi bir hava içerisinde geçmiş ve her iki lider de birer konuşma yapmışlardı. M.Venizelos konuşmasında göstermiş oldukları örneği, geçmişin etkisi altında kalarak birbirlerinden hala ayrı bulunan milletler de gösterirlerse insanlığın daha emin bir geleceğe doğru yürüyeceğini belirtmişti. İsmet paşa da konuşmasında ‘elbirliği ile kurduğumuz dostluğun ebediyen devam ettiğini görmek isterim. Türk-Yunan dostluk binası en sağlam yapılardan biridir’ demiştir²⁷⁸.

5 Ekim günü İsmet Paşa, M.Venizelos, Tevfik Rüştü Bey , M.Mihalakopulos, Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Enis bey ve Yunanistan'ın Türkiye Büyükelçisi M.Polychronyadis, Yunan Dışişleri Genel Müdürlerinden M.Mavroudis, siyasi işler müdürü M.Georges Melas, Ankara'dan gelmiş olan Dışişleri Bakanlığı şube müdürlerinden Cevat ve Kemal Aziz Beyler sabah saat 10 da Dışişleri Bakanlığı binasında toplanmışlar ve saat 11'e kadar toplantı halinde kalmışlardı. Bundan sonra Yunan Dışişleri bakanlığı yetkilileri ile Türk ve Yunan basın mensuplarının beklemekte olduğu başka bir

²⁷⁷Cumhuriyet, “İsmet Paşa Muazzam Tezahüratla Karşılandı”, 4 Teşrinievvel 1931

²⁷⁸ Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1931

salona geçerek Türk-Yunan anlaşmalarının tasdik edilmiş hali üzerinde bilgi vermişlerdi. Ardından İsmet Paşa ve MiVenizelos karlıklı olarak yapılan anlaşmaların önemine binaen birer konuşma yaptıktan sonra Türk-Yunan dostluğunun şerefine kadeh kaldırmışlardır. MiMihalakopulos da Tefvik Rüştü Beyle olan dostluğunun, kendisinin rahatsızlığı sebebiyle Cenevre'deki bir klinikte kaldığı sırada Tefvik Rüştü Beyin gelerek ziyaret etmesine dayandığını hatırlatmış, Türk-Yunan anlaşmasının esaslarını işte o zaman birlikte kurduklarını beyan etmiştir²⁷⁹.

Bu ziyaret aynı zamanda Balkan Ülkeleri arasında iktisadi ve kültürel alanda işbirliğini güçlendirmek amacıyla ileride imzalanacak olan Balkan Paktı'nın ilk tohumlarının atıldığı bir ziyaret olmuştu²⁸⁰. İsmet Paşa da gazetecilere verdiği beyanında "Balkan'larda sulhün takviyesini arzu ediyoruz ve hususi vaziyetlerden istifade ederek bütün Balkan milletlerinin itilafı fikrinin takviyesine çalışıyoruz. Bazı müşkülât mevcut olduğu şüphesizdir. Fakat bu hususta konferanslar toplanması milletlerin bu itilafı arzu ettiklerini isbat etmektedir. Türkiye ile Balkan memleketleri arasında muallak hiçbir mesele kalmamıştır" demiştir²⁸¹.

Dört gün süren görüşmeler sonucunda yayımlanan resmi bildiri de, 27 Ekim 1930'da Ankara'da imzalanan antlaşmalarla güçlendirilen Türk-Yunan ilişkilerinin hayata geçirilmiş olmasının memnurluk verici olduğu, iki ülke çıkarlarını yakından ilgilendiren Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de sorunların çözülmesi ve barışın sağlanması için bölge ülkeleri arasında işbirliğinin geliştirilmesi gerektiği görüşlerine yer verildi. 6Ekim akşamı Atina'dan ayrılan İsmet Paşa, 11 Ekim'de Budapeşte'ye uğradıktan sonra, 19 Ekim'de İstanbul'a döndü²⁸².

---

²⁷⁹ Cumhuriyet, "Atina'da Son Gün", 6 teşrinievvel 1931

²⁸⁰ Milliyet, 3-4 Teşrinievvel 1931; Son Posta, 3-4 Teşrinievvel 1931. Ayrıca bkz. İnönü İsmet, age., 2.Kitap, s.239-242.

²⁸¹ Cumhuriyet, "Balkan İtilafı", 7 Teşrinievvel 1931

²⁸² Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, İstanbul, 2003, s.167

5. 14 Eylül 1933 Tarihli İçten Anlaşma Yasası (Samimi Anlaşma Misakına Munzaam Muahedename)

Dostluk, anlaşma ve içtenlikle işbirliği politikalarına sadakatla bağlı olan, etkileri ulusal ve uluslararası alanlardaki çalışmalarda görülen bu politikanın sürekli biçimde gelişmesini sağlamağa karar veren, öte yandan Briand-Kellogg Paktı ve imzacısı oldukları diğer uluslararası anlaşmaların özünden esinlenen ve barış amacına bağlılıklarının yeni ve parlak bir kanıtını ortaya koymak isteyen Türkiye ve Yunanistan, bir Pakt yapmağı kararlaştırmışlar ve bunun için yetkili temsilcileri olarak Türkiye adına Başbakan, Malatya Milletvekili Sayın İsmet Paşa'yı ve Dışişleri Bakanı İzmir Milletvekili Dr.Tevfik Rüştü Bey, Yunanistan adına Başbakan Panaghis Çaldaris ve Dışişleri Bakanı Demetre Maksimos'u atamışlardı²⁸³.

Türk-Yunan anlaşması 14 Eylül 1933 günü saat 13'te Dışişleri Bakanlığında Başbakan İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve Yunan Başbakanı M.Çaldaris ile Dışişleri Bakanı M.Maksimos taraflarınca imzalanmıştı²⁸⁴. Anlaşmanın imzalanmasından sonra iki hükümet adına Anadolu ajansı tarafından basılan bir bildiri yayınlanmıştı. Bildiride her iki ülkenin yeni anlaşma ile aralarındaki dostluk bağlarını sağlamlaştırdıkları, bu anlaşma ile Yakın Doğu'da bir düzen unsuru oluşturduğu ve dünya barışına katkı sağladığından dolayı mutluluk duyulduğu bildiriliyordu²⁸⁵.

Anlaşma beş maddeden oluşmakta idi. Anlaşmanın birinci maddesi gereğince Türkiye ve Yunanistan ortak sınırlarını ihlal etmeme kararı almışlardı. Bu maddenin amacı şüphesiz yabancı bir devletin bu hudutlara saldırısı karşısında Türkiye ve Yunanistan bu hududu ortaklaşa savunacakları ve birbirlerine yardım edecekleri demektir. Türklerin Yunan topraklarına ve Yunanlıların Türk topraklarına tecavüz fikri beslememelerinden iki ülkenin birbirlerine karşı böyle bir taahhüde lüzum görülmemiştir. Bu taahhüt Lozan sözleşmesinde verilmiştir. Ortak sınırların sadece kara sınırlarını değil deniz sınırlarını da kapsadığından yeni anlaşmanın birinci maddesi ne kadar kapsamlı ve geniş olduğu anlaşılmaktadır. Anlaşmanın üçüncü maddesi ile iki taraf diplomasi sahasında beraber

---

²⁸³ Soysal, İ., Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Ankara, 2000, C.I (1920-1945), s.443

²⁸⁴ Anlaşma metni için bkz. Soysal, İ., Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Ankara, 2000, C.I (1920-1945), s.443-444

²⁸⁵ Cumhuriyet, "Tebliğ", 15 Eylül 1933

çalışmayı kabul etmiş sayılmaktadır. Çünkü uluslararası toplantılarda bir taraf diğer tarafın dahi menfaatlerini koruyacaktır. Toprakların savunması uluslararası siyaset ve diplomasi sahalarındaki ortaklık ve birlikte çalışma sınırlarını anlaşma ile kesin bir şekilde tespit eden Türkiye ve Yunan devlet adamları iktisadi sahada anlaşmışlardı. Kısaca her iki taraf yabancı memleketlerdeki iktisadi gayret ve teşebbüslerini uyumlu bir şekilde yürütmek konusunda mutabık kalmışlardı. Bu maksatla karma bir komisyon kurulmasına karar verilmişti²⁸⁶.

Yunanlılarla yapılan anlaşmanın bir sureti Bulgaristan'a bildirilmişti. Bulgaristan'la da aynı şekilde bir anlaşma imzalanması ihtimal dahilinde bulunmaktaydı. Bulgarların buna taraftar olup olmadıkları İsmet Paşa'nın Sofya'yı ziyaretinde anlaşılacaktı. Bulgarlar da buna izin verdikleri takdirde İsmet Paşa ile M.Çaldaris ve Bulgar Başbakanı M.Muşanof arasında teşrinievvel ayı içinde görüşmeler yapılması ihtimali vardı²⁸⁷.

Ancak 17 tarihli Zora gazetesi anlaşmanın Bulgaristan'ın Akdeniz'e çıkmasına büyük bir engel teşkil ettiğini yazarak Türkiye ve Yunanistan'ın Bulgaristan'a karşı bir ittifak oluşturduğunu yazıyordu. Nöyyi anlaşmasına göre Bulgaristan'ın Akdenize çıkış hakkının olduğu hatırlatılıyordu²⁸⁸. Buna karşın İsmet Paşa da anlaşmanın yalnız Türk-Yunan dostluk ilişkilerini desteklemek amacıyla yapıldığını ve hiçbir zaman üçüncü bir devlete karşı muhalif olmadığını bildirmişti²⁸⁹.

6. 09 Aralık 1933 Türk-Rum Ahali Mübadelesi Muhtelit Komisyonunun İlgasına Mütedair Mukavelename

Lozan'da 30 Ocak 1923'te imzalanan sözleşme ile kurulan "Karma Değişim Komisyonu (Muhtelit Mübadele Komisyonu)", Türk ve Rum nüfusunun değişiminden doğacak sorunları çözümlenmek amacıyla 7 Ekim 1923'te toplanmış ve bu tarihten itibaren nüfus değişiminden doğan genel ve kişisel sorunları inceleyip karara bağlamıştır. Bu amaçla binlerce dosyayı gözden geçirdi ve sonuçlandırdı. Bu arada Ankara'da 9 Aralık

---

²⁸⁶ Cumhuriyet, "Türk-Yunan İtilafının Kıymeti", 18 Eylül 1933

²⁸⁷ Cumhuriyet, "Misakın Bir Sureti Bulgarlara Bildirildi", 15 Eylül 1933

²⁸⁸ Cumhuriyet, "Bulgarlar Misaktan Memnun Olmadılar mı?", 18 Eylül 1933

²⁸⁹ Cumhuriyet, "Sükunet ve Sabır", 18 Eylül 1933

1933 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında “Türk-Rum Ahali Mübadelesi Muhtelit Komisyonu'nun İlgasına Mütedair Mukavelenâmesi” imzalanmıştır²⁹⁰. Bununla birlikte, Komisyona gerek kişiler ve gerek delegasyonlar tarafından verilecek istekler için 19 Mart 1934 gününe kadar süre tanınmış ve Karma Komisyonun da 19 Ekim 1934 tarihinde dağılması kararlaştırılmıştı. Nitekim görevini tamamlayan Karma Komisyon belirtilen tarihte görevini sona erdirmiş oldu. Bundan sonra da yine yapılan sözleşmeye göre, mal varlıklarıyla ilgili anlaşmazlıklara her iki devletin yetkili kıldığı mahkemeleri bakmaya başladı²⁹¹. Bu suretle, Türkiye ve Yunanistan arasında 1923 yılında başlayan “Mübadele” sorunu hukuk yönünden sonuçlanmış oluyordu.

Muhtelit mübadele Komisyonunun 1933 yılının sonunda faaliyetine son verilmesi, iki hükümet tarafından kararlaştırılmış olduğu Eylül 1933'te gazete sayfalarına yansımıştı. Bu müddete kadar halledilemeyen meseleler iki hükümet tarafından toptan tasfiye edileceği de belirtiliyordu²⁹².

Milliyet Gazetesinin 09 Aralık 1933 tarihli sayfalarında ‘Mübadele Komisyonunun ilgası’ başlığı altında muhtelit komisyonun dağılmasıyla ilgili olarak Anadolu ajansına dayanarak yazdığı haberde; Yunanistan’ın Ankara sefiri M.Sakellaropulos’a mübadele komisyonunun kaldırılması hakkındaki itilafnamenin imzalanması için yetki verildiğini, itilafnamenin imza edilip her iki meclis tarafından tasdik edildikten sonra komisyon emri altında bulunan paradan 25.000 İngiliz lirasını Türk Hükümetine verileceğini ve tasdikten bir ay sonra gizli emlak müsaderesine son verileceği yer almaktaydı.²⁹³ Yine 10 Aralık tarihli Vakit gazetesi mübadele komisyonunun kaldırılması hakkında tanzim edilen mukavelenin Yunan sefiri M.Sakellaropulos’un rahatsız olması nedeniyle Dışişleri Bakanımız Tevfik Rüştü Bey’in Yunan sefarethanesine giderek mukaveleyi orada imza edildiğini²⁹⁴ sayfalarına taşımıştır.

---

²⁹⁰ Atuner, a.g.k., s. 34

²⁹¹ Uçarol, a.g.k., s.706

²⁹² Cumhuriyet, “Mübadele Komisyonu Lağvediliyor”, 13 Eylül 1933

²⁹³ Milliyet, “Mübadele Komisyonunun İlgası “, 09 Aralık 1933

²⁹⁴ Vakit, 10 Aralık 1933

SONUÇ

Batılı devletler, özellikle Fransız İhtilâli'nden itibaren, Osmanlı toprakları üzerindeki politikalarını gerçekleştirmeye çalışırken, daima gayr-i Müslim unsurlardan faydalanmışlardır. Türk Devleti ve milleti en zor anlarında bilhassa, Rum ve Ermenilerin milliyetçilik duyguları ile ortaya çıkan isyan hareketleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Başta Patrikhane olmak üzere, kiliseler isyancıların merkezi haline gelmiştir. Bunun yanında, Balkanlar'da ve özellikle Yunanistan'da, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan topraklardaki Türkler artık oralarda rahat bir şekilde yaşayamaz hale gelmişlerdir.

Yakın tarihinde bu acı tecrübeleri sık sık yaşayan yeni Türk Devleti, artık aynı sıkıntıları yaşamamak için azınlıkların statüsünün kesin hatlarıyla tespit edilmesini, onların içişlerimize karışmanın aracı olmaktan çıkarılmalarını hedeflemiş ve bunu gerçekleştirmiştir. Azınlıkların statüsü ortaya konmuş, Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi imzalanmıştır. Mübadele sözleşmesini imzalayan Yunan tarafı İstanbul'da bulunan Rum varlığının kendi politikası açısından korunması gerektiğini düşünerek Mübadele Sözleşmesinin İstanbul'daki Rumları kapsamadığını iddia etmiştir. Bu konu uzunca bir süre çözülememiş, her iki devleti savaşın eşiğine kadar getirmiştir. Ancak Uluslararası politika ve ülkelerin iç politikaları gereği her iki devlet de karşılıklı adımlar atarak meselenin çözümüne ortak katkıda bulunarak anlaşmaya varmışlardır.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki etabli konusuna bağlı olarak mübadele meselesinin çözüme kavuşturulmasının sebebi her iki ülkenin hem iç hem de dış politikası gereği olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü devletlerin ulusal menfaatleri, dönemin uluslararası konjonktürüne bağlı olarak değişmekte ve geçmişte problem teşkil eden bazı meseleler artık birkaç değişiklikle çözüme kavuşturularak daha büyük menfaatlerin önünün açılabilirdiği görülmektedir. Ülkelerarası ilişkilerin gelişmesi karşılıklı samimiyet ve ikili ilişkilere bağlı olduğu ve problemlerin çözümünün bu ilişkileri daha da üst seviyelere çıkardığını bu meselenin çözümünde de görebilmekteyiz.

Bu dönemin Türk basın kaynakları da meselenin uzamasının sıkıntı oluşturduğunu ve bir an evvel bitirilmesini istediği yönünde yayınlarda bulunmuştur. Mübadelenin başlangıcından bitimine kadar olan süreç içinde mübadeleye tabi insanların yaşamış oldukları sıkıntılar oldukça fazla idi. Aynı zamanda Atina Anlaşması gereğince yapılması gereken emlak değerlerinin tayini ve etabli olabilecek şahısların işlemleri gazete sayfalarında ilgililerine duyurulmaya çalışılıyordu. Mübadele komisyonunun toplanma gün

ve saatleri gazetelerin ufak köşelerinde yayınlanarak meselenin çözümüne çalışılmaktaydı. Ancak bu işler savaştan çıkmış ve kurulma aşamasında olan iki ülkede de kolay sonuç bulamıyordu. İnsanlar artık bu tür sıkıntıların yaşanmamasını istemekte basın da bu istekleri destekler mahiyette yayınlarda bulunmaktaydı. Ankara anlaşmasının imzalanma sürecinde de gazeteler nihayet anlaşmanın imzalanabildiğini ifade ederek bu sonucun ne kadar çok istendiğini ortaya koyuyordu. Anlaşmanın imzalanmasından sonra yapılan diğer ikili anlaşmalar da Türk-Yunan ilişkilerinin ne kadar samimi bir ortama taşındığını görmek açısından birer göstergedir. Basında çıkan haberler bu samimi ilişkilerin iki ayrı halkı da yakınlaştırdığını göstermektedir. Venizelos ve İsmet İnönü'nün karşılıklı ziyaretlerinde yapılan yoğun tezahürat iki halkın artık geçmişte yaşananların bir daha yaşanmaması arzusunun ifadesidir.

Türkiye ve Yunanistan arasında mübadele meselelerini çözmek amacıyla Ankara Antlaşmasının imzalanmasından sonra Türkiye ve Yunanistan arasında uzun sürecek sıcak bir dönem yaşanmıştır. Yunanistan 1932'de Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesine destek vermiştir. Yunanistan, aynı desteği Türkiye'nin Boğazlar'da değişiklik yapmak için bir konferans toplanması isteğine de vermiştir. İki ülke temsilcileri sürekli olarak birbirlerine ziyaretlerde bulunmuşlardır. Hatta Balkan Pakti'nin imzalanmasından bir süre önce 12 Ocak 1934'te Venizelos, "Barışa yaptığı katkılar nedeniyle" Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermiştir.

İki devletin ortak sınırlarının dokunulmazlığını garanti altına alan 14 Eylül 1933 tarihli "İçten Anlaşma Pakti'nin imzalanmasından sonra, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasında başka ikili dostluk ve saldırmazlık antlaşması yapılmış ve sonunda Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye 9 Şubat 1934'te Atina'da Balkan Antantı'nı imzalayarak, bir Balkan devletine karşı özellikle de o dönemde revizyonist bir politika izleyen Bulgaristan'a karşı, karşılıklı olarak kendilerini güvence altına almışlardır. Ayrıca Türkiye Yunanistan'la yakınlık kurup bu antlaşmayı imzalamakla, geçmişe de adeta bir sünger çekip, Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştirdiği batılı devletlere yakınlaştığını böylece somutlaştırmış oluyordu.

Kaynakça

Kitaplar

- Atatürk, M. K., Nutuk II, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara, 1984
- Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Ankara, 1984
- Arı, K., Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç(1923-1925), İstanbul, 2003
- Bayur, Y.H., Yeni Türkiye Devletinin Hariciye Siyaseti, İstanbul, 1935
- Budak, M., İdealden Gerçeğe, Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika, İstanbul, 2002
- Cebesoy, A. F., Siyasi Hatıralar, II. Kısım, İstanbul, 1960
- Demirözü, D., Savaştan Barışa Giden Yol, İstanbul, 2007
- Dilan, H. B., Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası 1923-1939, Bursa, 1998
- Erim, N., , Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C.I, Ankara,1953
- Gönlübol, M. – Sar, C., Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), A.K.D.T. Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990
- Gönlübol, M. -.Kürkçüoğlu, Ö., Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Atatürk Araştırma Merkezi Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Ankara, 1998
- Gönlübol, M., Olaylarla Türk Dış Politikası, C.I (1919-1973), Ankara, 1983
- Gürel, Ş. S., Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821–1993), Ankara, 1993
- Gürel, Ş. S., Türk Dış Politikası 1919–1945, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.II, İstanbul, 1982
- Hatipoğlu, M. M., 1997, Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, Ankara
- İpek N., Mübadele Ve Samsun, TTK, Ankara, 2000
- İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932
- Kışlalı, A.T., Bir Türk'ün Ölümü, Ankara, 1997
- Ladas, S. P., The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey, New York, 1932
- Meray, S. L., Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler, Takım I, C.I, Kitap I, Ankara 1973
- Meray, S. L., Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler, Takım II, C.2, Ankara 1973

- Oran, B., Türk-Yunan ilişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1986
- Sander, O., Siyasi Tarih, Ankara, 2005
- Selek, S., İsmet İnönü, Hatıralar 2. Kitap
- Soysal, İ., Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C. I (1920–1945), 3.Baskı, Ankara, 2000
- Sonyel, Salahi R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, Ankara, 1973
- Sönmezoğlu, F., Türk Dış Politikasının Analizi, 2. Basım, İstanbul, 1998
- Turan Ş., Türk Devrim Tarihi, 3.Kitap 2.Bölüm, Ankara, 1996
- Uçarol, R., Siyasi Tarih 1789-2001, İstanbul, 2006
- Ürer, L., Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları, İstanbul, 2003
- Yıldırım, O., Diplomasi ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, İstanbul, 2006
- Zengin Aghatabay, C., Mübadelenin Mazlum Misafirleri, İstanbul, 2007
- Mübadeleye Dair Türkiye ve Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukavelenameler Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları, Bitaraf Azaların Hakem Kararları, Çev. Mehmed Esad Atuner, Damga Matbaası, İstanbul, 1932

Makaleler

- Akgün, S., “Birkaç Amerikan kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu”, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler, Ankara, 1986
- Arı, K., “1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de "Emvâl-i Metrûke" ve Mübadil Göçmenler”, AAMD, C.VI, S.18, Temmuz 1990
- Bilgin, M. S. , “Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923–1930)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.60, C.XX, Kasım 2004
- Çaycı, A., “Yunanistan'ın Anadolu Macerası I”, H.Ü.Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, C.I, S.1, Ekim, (1-20), 1987
- Eren, A. C., “Türkiye’de Göç ve Göçmen Meselelerinin Başlaması”, Türk Dünyası, S.1, Şubat-Mart-Nisan 1966

- Erim, N., “Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye”, A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.1, Ankara, 1944
- Kayam, H. C., “Lozan Barış Andlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM’de Görüşülmesi”, AAMD, C.IX, S.27, Temmuz-Kasım 1993
- Ortaylı, İ., “Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu”, Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri, Ankara, 1986
- Öksüz, H. , “Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.48, C.XVI, Kasım 2000
- Sarıkoçuncu Değerli, E., “Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.15, Ağustos 2006
- Şakiroğlu, M. H., “Lozan Konferansı Sırasında Kabul Edilen Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihi Notlar”, Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan, TTK, Ankara, 1985
- Taran, K., “Batı Trakya Sorunu ve Lozan Antlaşması” İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı V., 1990, İstanbul
- Tekeli, İ., “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Kanunu”, Toplum Ve Bilim, 50 (Yaz, 1990)
- Tesal, Ö. D., “Türk-Yunan ilişkilerinin Geçmişinden Bir örnek:Azınlıkların Mübadelesi” Tarih ve Toplum, C.IX, No.53, Mayıs 1998
- Tosun, R., “Lozan Ve Azınlıklar”, Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi, S.10, Konya, 2002
- Türker, O., “Ahali Mübadelesinin 75. Yılı”, Tarih ve Toplum, C.29, S.172 (226-235) Nisan 1998
- Türkeş, M., “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Bölgesel Dış Politikaları (1923-1938)”, Uluslararası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No: 582, (129-182), Ankara, 1998
- Unat, F. R., “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşuna Ait Vesikalar”, Tarih Vesikaları Dergisi, C.III, S.15, Mayıs 1949
- Ülman, H., “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968), A.Ü. SBF Dergisi, C.23, No 3, Ankara, 1968

Yüksek Lisans Ve Doktora Tezleri

Çalışkan, A., Lozan Antlaşmasına Göre Nüfus Mübadelesi ve sonrası, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Çanakkale, 1997

Çelebi, B., Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara, 1999

Önder, S., Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912–1930), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1990

Zengin, C., Türkiye ve Yunanistan Devletleri Arasında Mübadele Meselesi ve Kamuoyu (1918–1930), Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul, 1998

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Milliyet

Son Posta

Vakit

Ayın Tarihi

Kurum İmzalı Kaynaklar

T.C.Başbakanlık İstatistik Gen.Müd.Genel Nüfus Sayımı. 20 Ekim 1935, C.28, S.75.

İstanbul, 1936

İstanbul Külliyesi, Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 1. Demografi, 1927-1990

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, İçtima Senesi 1, C.3, Ankara

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yay., C.6

Düstur, 3.Tertip, C.9, Ankara, 1942

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, İstanbul, 2003

İnternet Kaynakları

www.forumuz.biz/showthread.php?t=94556&goto=nextnewest (14.10.2005)

<http://www.lozanmubadilleri.org/anlasma.htm> (09.03.2006)

http://www.mfa.gov.tr/mfa_tr/PDF_Pool/showUAFile.aspx (18.11.2007)

ÖZGEÇMİŞ

02 Kasım 1978 Ankara doğumluyum. İlk ve ortaokulun ardından Polis Koleji'nden 1996, Polis Akademisi'nden 2000 yılında mezun oldum. Aynı yıl İstanbul Emniyet Müdürlüğü kadrosunda Komiser Yardımcısı rütbesi ile görevime başladım. 2001–2002 yılları arasında 8 ay kısa dönem askerlik görevimi Amasya ilinde tamamladım. 2005–2006 Eğitim-Öğretim yılında Beykent Üniversitesi Uluslararası ilişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimime başladım.

Yabancı dilim İngilizcedir.

Yasin SİNAN